magazin istoric

ANUL XV Nr. 10 (175) OCTOMBRIE 1981

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XV

Nr. 10 (175)

octombrie 1981

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFANESCU

SUMAR

Permanenţe milenare ale poporului român: *Ilie Ceauşescu* — 2

O domnie scurtă, un mare voievod — Roman I: *Gheorghe David* — 7

„Spiritul de la Bucureşti“: *Michele Maccarone* — 10

Presa turcă despre 23 August 1944: *Mihai Maxim* — 12

Cine a fost Deceneu: *Ioan Coman* — 15

Mărturii ale unei străvechi civilizaţii: *Marian Ştefan* — 19

New York — de la colibe de lemn la zgîrie-nori: *Romano Giachetti* — 22

Peripeţiile unui tezaur: *George de Lovinfosse* — 27

Metoda istorică a lui Grigore Ureche: *V.A. Urechiă* — 30

Amintiri (III): *Petru Poni* — 34

În Bucureşti, acum 50 ani: *Valeriu Buduru, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu* • **În vremea lui Matei Millo:** *Constantin Bacalbaşa* — 38

Drumuri medievale africane: *Joseph Ki-Zerbo* — 48

Două monumente pariziene: *Guy Breton* — 52

În mijlocul poporului român — în mijlocul unor fraţi: *Jan Urban Jarnik* — 57

• **Concursul** Magazin istoric, **ediţia II/1981...33** • **Cărţi sosite la redacţie... 47** • **Poşta** Magazin istoric... **62**

COPERTELE NOASTRE

① ④ Multimilenara istorie a poporului chinez a lăsat umanităţii mărturii de inestimabilă valoare: elefant emailat (1,71 m înălţime), incrustat cu filigran şi folosit ca arzător de tămîie (dinastia Qing); imagini-detalii din sălile Palatului imperial din Beijing (**„Cronicile“ din morminte,** p. 19)

② Marele voievod, singur stăpînitor, domn a toată ţara Moldovei de la munte, pînă la ţărmul mării: Roman I. Pictură din sec. XIX, aflată în fondurile Palatului culturii din Iaşi (**O domnie scurtă, un mare voievod — Roman I,** p. 7)

③ Jan Urban Jarnik, un neobosit colindător în România, a cunoscut bine tradiţiile poporului român. În imagine, desene de A. Satmari, aflate la Biblioteca Academiei R.S. România. (**În mijlocul poporului român — în mijlocul unor fraţi,** p. 57)

Permanențe milenare ale poporului român

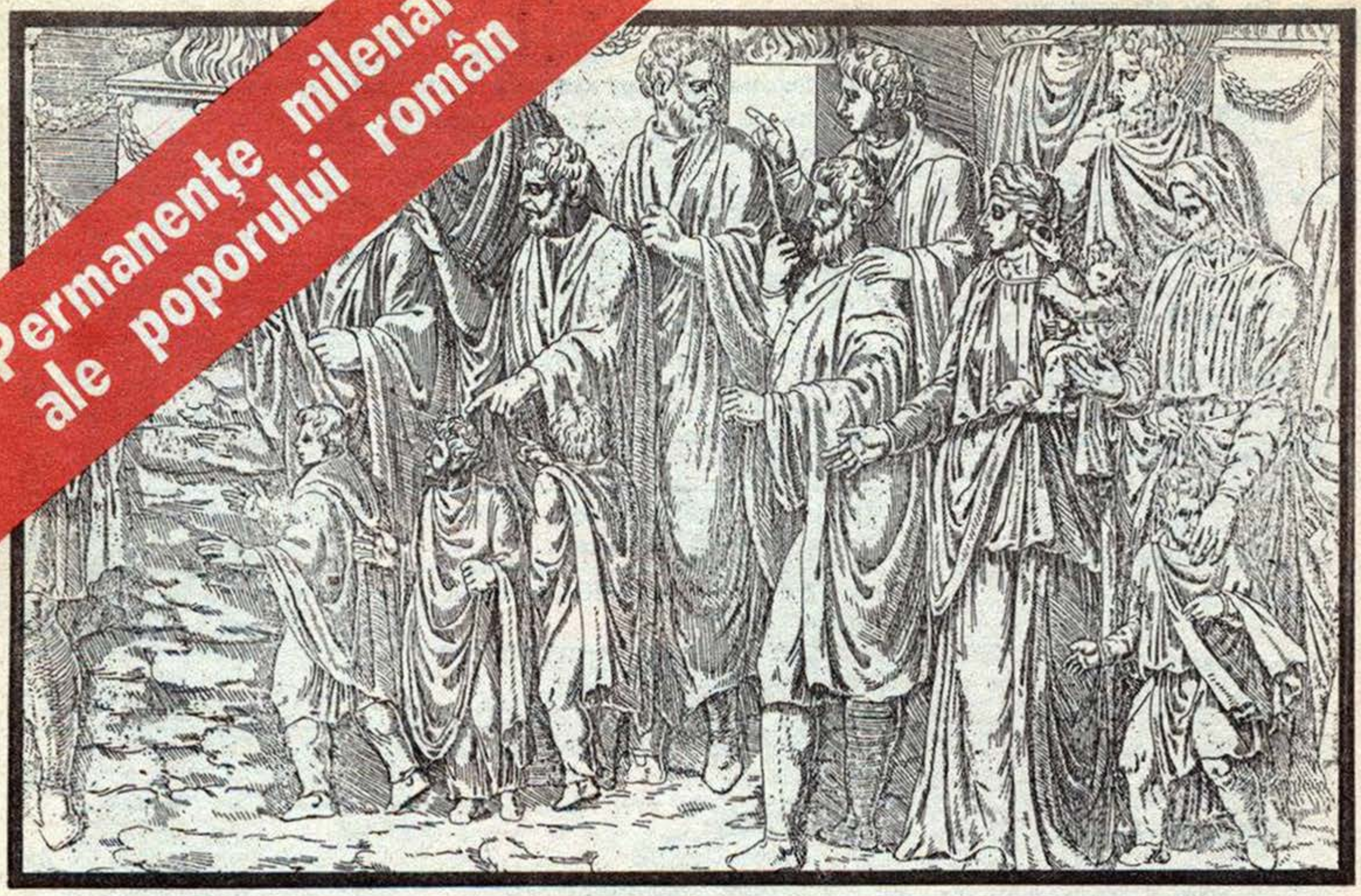

BUNĂ VECINĂTATE, OSPITALITATE, AJUTOR PRIETENESC

Dr. ILIE CEAUȘESCU

Locuitorii României socialiste de astăzi și ai Daciei de acum peste 2 000 ani sînt una din cele mai vechi și mai viguroase realități umane ale Europei sud-estice. În adîncul ființei noastre de neam, de popor, purtăm conștiința dătătoare de mîndrie și demnitate că aparținem de milenii meleagurilor carpato-danubiano-pontice prin înaintașii noștri geto-daci. Aceste pămînturi roditoare și nespus de frumoase nu au aparținut niciodată altcuiva decît daco-geților și urmașilor lor nemijlociți, direcți, poporul român. În această vatră strămoșească, poporul român a făurit și a acumulat o bogată civilizație materială și spirituală, cu nimic mai prejos — așa cum o arată și recentul tezaur de podoabe din aur descoperite la Hinova (jud. Mehedinți)[1] — civilizației din alte părți ale globului și care constituie o înnobilare a românilor

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1981.

Izvoarele istorice, scrise și nescrise, atestă că sîntem cei mai vechi, dintotdeauna, pe aceste meleaguri. „Este vorba de un popor — spunea marele istoric Nicolae Iorga — care, prin strămoșii săi, are rădăcini de patru ori milenare; aceasta este mîndria și aceasta este puterea noastră". Aici ne-au găsit toți megleșii noștri de astăzi — slavii, bulgarii, ungurii — care au venit și s-au așezat în vetrele lor de acum, mult mai tîrziu, de pe alte meleaguri îndepărtate, dar cu care am făcut totui ca să trăim în bună vecinătate, înțelegere și prietenie. Ospitalier și pașnic, poporul român a întins întotdeauna o mînă frățească celor ce-au venit pe pămîntul său cu gînd de înțelegere și bună conviețuire, după cum a fost necruțător cu cei care au venit ca asupritori și jefuitori. Așa se explică statornicirea, urmată de o îndelungată conlocuire cu românii, a unor grupuri de populație care au devenit naționalitățile conlocuitoare

de astăzi. Sentimentele de bună vecinătate au caracterizat întotdeauna atitudinea poporului român față de celelalte popoare pe care împrejurările istorice le-au adus, desigur mult mai tîrziu, la marginile ariei sale de locuire. Călăuzit de convingerea că vecinii trebuie să se întemeieze pe respectul reciproc, pe schimbul permanent de valori materiale și spirituale, poporul român a dezvoltat de-a lungul secolelor relații de înțelegere și colaborare cu aceștia, relații cărora vechimea le-a conferit valoarea unei tradiții. Aceste raporturi au intrat într-o fază nouă, calitativ superioară, odată cu victoria socialismului. Secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România a subliniat în repetate rînduri preocuparea partidului și statului nostru de a crea un climat de cooperare frățească cu țările socialiste vecine: „Desigur, ca orice țară, ne preocupăm, în primul rînd, să avem relații bune cu vecinii noștri — Uniunea Sovietică, Bulgaria, Iugoslavia și Ungaria —, de care ne leagă atît vechi tradiții de colaborare și prietenie, cît și aceeași orînduire socială, interesele comune în lupta pentru victoria socialismului, pentru cauza progresului social și a păcii în lume".

O vechime statală de peste 2 000 ani

Istoria poporului român își are începuturile și temeinicia în istoria traco-daco-geților. Izvoarele antice și dovezile arheologice, de necontestat, îi atestă pe geto-daci, ramura nordică a neamurilor tracice, ca pe un popor unitar și puternic ce domina — cultural, etnic și politic — întreaga zonă carpato-dunăreano-balcano-pontică. În timp ce tracii din sudul Dunării, confruntați mai de timpuriu cu penetrația romană, sfîrșeau prin a intra în raporturi clientelare sau sub administrația directă a Romei, geto-dacii cunoșteau o etapă de consolidare internă prin crearea statului geto-dac, centralizat și independent condus de Burebista. Statul la români are, așadar, o vechime de peste 2 000 ani.

După moartea lui Burebista, tradiția statului a rămas. Marele regat s-a desfăcut în mai multe formațiuni politice, dar continuitatea de stat nu a fost afectată, amplificîndu-se, ridicîndu-se pe trepte superioare la sfîrșitul sec. I e.n., prin regatul lui Decebal, cu care începe, de fapt, un nou și vibrant capitol în istoria dacilor. Din sec. VI î.e.n., la limita sa de nord, lumea geto-dacă se învecina cu neamurile slave, mai exact cu cel al veneților, care locuiau între Carpații Pădurоși și Marea Baltică; la est erau sciții, la sud — macedonenii, la vest — celții.

După cucerirea Dacici de către Imperiul roman și transformarea unei părți a ei în provincie romană, și în perioada ce i-a urmat, contactul

În p. 2: familie geto-dacică; scenă de pe Columna lui Traian

Anul 681 e.n. Sub conducerea lui Asparuch, poporul migrator al bulgarilor se așază la sudul Dunării. Pictură din 1867-1869, realizată de N. Pavlovici și aflată la Muzeul popular de arheologie

cu triburile slave a continuat şi este neîndoielnic că s-au ţesut relaţii de schimburi economice între poporul român şi triburile slave, relaţii atestate de monedele romane, descoperite în interiorul limitelor vetrei de locuire slave.

Poporul român — supus unor puternice presiuni din partea populaţiilor migratoare, pe o treaptă inferioară de civilizaţie — a continuat să viеţuiască în vechea vatră geto-dacă, fără a putea fi dezrădăcinat de valurile succesive ale populaţiilor de stepă care s-au abătut peste aşezările poporului român. Aici ne-au găsit şi au intrat în contact cu noi, spre a-şi putea asigura cele necesare existenţei, şi tot aici ne-au lăsat şi goţii, şi hunii, şi gepizii, şi avarii, şi cumanii şi slavii, şi bulgarii, şi tătarii. Legătura indestructibilă dintre poporul român şi pămîntul pe care s-a format şi îl locuieşte neîntrerupt este reflectată de faptul că termenul care desemnează entitatea politică cea mai importantă, *ţara*, vine din latinescul *terra*, care înseamnă pămînt, fenomen semantic unic în limbile romanice. Românii au fost şi sînt „oamenii pămîntului", pe care nici o năvălire, nici o invazie nu i-au putut disloca.

Marea migraţie a numeroase populaţii, care a marcat sfîrşitul lumii antice şi începutul evului mediu, a dus la actuala hartă etnică a continentului nostru, unde popoare cu vetre străvechi, au ca vecini popoare ai căror înaintaşi au trăit odinioară la mari distanţe (de regulă pe meleagurile Asiei) de aşezarea lor de astăzi. Un exemplu concludent îl oferă popoarele bulgar, şi ungar; legate astăzi de poporul român printr-o prietenie frăţească, cu tradiţii multiseculare, deşi strămoşii lor au trăit în timpuri străvechi, la mari depărtări unii de alţii.

Astfel, spre deosebire de poporul bulgar (ai cărui antecesori au pornit din Asia, au peregrinat multe secole, fiind împinşi de diferite seminţii dintr-un loc în altul, în cele din urmă s-au aşezat pe actualul teritoriu al Republicii Populare Bulgaria în sec. VI-VII, sau de poporul maghiar (ai cărui înaintaşi venind tot din Asia, au străbătut mii de kilometri ca nomazi, s-au aşezat în sec. IX în Cîmpia panonică unde au supus locuitorii acelor locuri), poporul român, prin componenţa sa geto-dacă, este autohton în aria sa de locuire din timpuri imemoriale. Cînd cele două popoare migratoare au venit şi s-au aşezat la graniţa cu românii, poporul nostru se afla într-un stadiu de dezvoltare economică şi culturală avansată, cu un nivel demografic ridicat.

Printre populaţiile migratoare care au traversat teritoriul românesc, de asemenea într-o vreme mai tîrzie, s-au aflat şi slavii; în drumul lor spre Peninsula Balcanică dinspre ţărmurile Mării Baltice, ei au urmat diferite căi: de-a lungul Carpaţilor Răsăriteni, apoi prin Cîmpia Dunării şi prin Valea Tisei. Deplasarea lor spre sud a fost precedată de atacuri asupra provinciilor sud-dunărene ale Imperiului romano-bizantin la sfîrşitul sec. V şi începutul sec. VI.

Istoricul împăratului Iustinian, Procopius din Caesarea, a lăsat o amănunţită descriere a neamurilor de slavi nomazi, a anţilor şi sclavinilor: „Locuiesc în colibe jalnice, răzleţi mult unii de alţii şi mereu se mută dintr-un loc în altul". Sintetizînd cunoştinţele despre perioada trecerii slavilor în sudul Dunării, împăratul bizantin Leon VI (886-912) a scris în lucrarea sa *Tactica*: „Slavii duceau o viaţă nomadă înainte de a trece Dunărea... Foloseau ca hrană meiul..., le plăcea mult cumpătarea şi suportau greu muncile agricole, deoarece iubeau o viaţă mai liberă şi lipsită de trudă".

Sedentarizarea slavilor pe teritoriul românesc devine notabilă abia la sfîrşitul sec. VI, după cum rezultă din *Strategiconul* lui Mauriciu: „Locuiesc în păduri şi pe lîngă rîuri, mlaştini şi bălţi greu de pătruns şi îşi fac mai multe ieşiri din locuinţele lor, de bună seamă din pricina împrejurărilor în care se află. Lucrurile de trebuinţă le ţin ascunse în pămînt şi nu agonisesc nimic de prisos să se vadă. Duc o viaţă de jaf şi le place să-şi încerce duşmanii în locuri încurcate, înguste şi stîncoase". Slavii sedentarizaţi au trăit în mijlocul românilor şi este interesant de constatat că nicăieri pe teritoriul ţării noastre nu s-a descoperit o cultură slavă pură, ceea ce dovedeşte că migratorii slavi au sfîrşit prin a fi asimilaţi de către băştinaşi.

Procesul s-a desfăşurat în alt chip în sudul Dunării: prăbuşirea limesului danubian (602)[1] a fost o adevărată rupere de zăgazuri în faţa torentului slav, care a inundat Balcanii pînă în Peloponez. Slavii, care s-au răspîndit în întreaga Peninsulă Balcanică, au dislocat populaţia românească (grupe răzleţe ale acestei populaţii există şi astăzi: macedoromânii sau aromânii şi istroromânii) şi au sfîrşit prin a asimila o parte din autohtoni. O parte din populaţia romanică — vlahii — s-a menţinut încă mult timp în Munţii Balcani şi a jucat un rol de excepţională însemnătate în istoria sud-estului european.

Fraţii români Petru, Asan şi Ioniţă

Cîteva decenii după aşezarea slavilor la sud de Dunăre, o nouă populaţie şi-a făcut apariţia în ceea ce devenise acum aria de locuire a slavilor sudici, sudul Dunării: protobulgarii. Termenul de protobulgari (cei dintîi bulgari) a fost introdus în istoriografie pentru a-i distinge pe bulgarii turanici de bulgarii de astăzi, care sînt un popor slav, format prin asimilarea bulgarilor turanici de către slavii sudici. Populaţie turanică, pornită din rezervorul de seminţii care a fost Asia, protobulgarii s-au deplasat spre vest, aşezîndu-se în regiunile Mării de Azov şi a Caucazului, unde s-au grupat sub autoritatea hanului Kubrat. La moartea acestuia au reînceput disensiunile tribale, iar sub presiunea atacurilor altui neam turanic — chazarii — triburile protobulgare s-au dispersat: unii s-au îndreptat spre nord-

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1980.

est, spre Volga Mijlocie și Kama Inferioară, alții, conduși de Asparuch, au pornit spre vest; în sfîrșit, un alt grup a rămas pe loc, acceptînd stăpînirea chazară. Grupul protobulgar, condus de Asparuch, s-a oprit temporar în regiunea numită de izvoarele bizantine Oglos, situată între Nistru și gurile Dunării, de unde a început să treacă Dunărea, să atace și să prade teritoriile bizantine de la sud de fluviu. Împăratul Constantin IV Pogonat a încercat să pună capăt acestor incursiuni de jaf, dar a fost înfrînt (680) și constrîns să semneze un tratat de pace (681) prin care recunoștea autoritatea lui Asparuch asupra teritoriului cucerit în nord-estul Peninsulei Balcanice. Această dată constituie prima atestare a statului bulgar, de la care poporul bulgar vecin și prieten sărbătorește în acest an 1 300 ani de existență statală. Populație nomadă purtătcare a unei culturi inferioare slavilor sedentarizați și aflați în faza constituirii uniunilor de triburi (așa-numita Uniune a celor șapte triburi), protobulgarii au fost asimilați de slavi. Este semnificativ pentru acest proces de slavizare a protobulgarilor înlocuirea titlului bulgar de *ouvigi* (cel mare) prin slavul *cneaz* în timpul lui Boris, care în 865 s-a și creștinat. De la protobulgari a rămas doar numele de bulgar — o simplă denumire care acoperă o realitate etnică slavă.

Statul bulgar — primul țarat bulgar — a cunoscut în sec. IX-X o perioadă de consolidare și a intrat în rivalitate cu Imperiul bizantin, căruia voia să i se substituie. Fiul lui Boris, Simeon, educat el însuși la Constantinopol (printre profesorii săi s-a aflat unul din cei mai mari învățați ai timpului, patriarhul Fotie) și-a luat titlul de țar de la Cezar, statul bulgar cunoscînd sub domnia lui apogeul puterii, în detrimentul Bizanțului, pe care voia să-l imite. Reacția Imperiului bizantin împotriva expansiunii bulgare a fost viguroasă: împărații Ioan Tzimisches, apoi Vasile II, supranumit Bulgaroctcnul (Omorîtorul de bulgari) au condus campanii victorioase împotriva primului țarat bulgar, care și-a încetat existența în 1018, întregul teritoriu cucerit anterior de bulgari reintrînd sub stăpînire bizantină. Se cuvine amintit că, stabilind organizarea ecleziastică în teritoriile de la sud de Dunăre locuite de români și bulgari, împăratul Vasile II sublinia că „vlahii din întreaga Bulgarie", deci populația românească din cuprinsul fostului țarat bulgar, se va afla sub ascultarea arhiepiscopului din Ohrida.

Apăsarea fiscală statornicită de Imperiul bizantin a provocat în repetate rînduri nemulțumirea populației bulgare și române de la sudul Dunării (în 1066 a avut loc o răscoală a vlahilor din Tesalia). În 1185, fiscalitatea excesivă practicată de împăratul Isaac II Angelos a declanșat răscoala vlahilor și bulgarilor. Sub conducerea fraților vlahi Petru și Asan, răsculații au purtat lupte grele cu armatele bizantine, în cursul cărora au beneficiat și de ajutorul românilor din nordul Dunării, ieșind, în cele din urmă victorioși. Ca urmare a victoriei răscoalei conduse de Petru și Asan, a luat naștere un al doilea țarat bulgar[1], care, datorită luptei comune a românilor și bulgarilor, a început prin a fi un Imperiu româno-bulgar. După moartea lui Petru și Asan — ambii asasinați — puterea a trecut în mîinile românului Ioniță, zis cel Frumos (Caloian). Sub domnia lui (1197-1207) s-a consolidat noul stat, prin victoria împotriva lui Balduin de Flandra, împăratul latin de la Constantinopol, care a căzut prizonier și a fost dus la Tîrnovo. Ioniță a intrat în corespondență cu papa Inocențiu III, căruia i-a cerut recunoașterea titlului de împărat. În scrisorile schimbate, papa a evocat descendența din romani a lui Ioniță, ceea ce dovedește și pe această cale originea română a celor trei frați (Asan, Petru și Ioniță) care au dat o dinastie românească noului imperiu. Dealtminteri, izvoarele bizantine (în primul rînd Nicetas Choniates), ca și cele occidentale (Ansbertus, Geoffroy de Villehardouin, Henri de Valenciennes și Robert de Clary) au semnalat rolul important al românilor în victoria răscoalei, precum și originea vlahă a conducătorilor ei. Este semnificativ că și căpetenia bisericească a acestui imperiu purta titlul de „arhiepiscop al întregii Bulgarii și Vlahii", ceea ce dovedește strînsa legătură și conlucrare dintre cele două popoare în fața pericolului bizantin.

Ioniță nu a izbutit să-și facă recunoscut titlul de împărat, ci a trebuit să se mulțumească cu acela de rege al bulgarilor și românilor. Unul din urmașii săi, Ioan Asan II (1218-1241) și-a adus țara la apogeul extinderii sale teritoriale. Dinastia românească a Asăneștilor s-a stins prin moartea țarului Căliman în 1258. Colaborarea românilor de pe ambele maluri ale Dunării cu bulgarii, în efortul comun de emancipare de sub stăpînirea bizantină, buna lor conviețuire au pus, așadar, bazele unui stat puternic, Imperiul româno-bulgar, care a fost un factor activ al scenei politice sud-est europene. După stingerea dinastiei Asăneștilor, preponderența numerică a bulgarilor în raport cu românii sud-dunăreni a imprimat un caracter puternic bulgar acestui stat, cunoscut ca al doilea țarat bulgar.

De o parte și de alta a Dunării

Legăturile devenite tradiționale între țara noastră și statul bulgar au continuat însă să se dezvolte. Astfel, dinastia Șișmanizilor, originară din Vidin, oraș care întreținea strînse relații economice cu românii de la nord de Dunăre — a intrat în legături de rudenie cu dinastia Basarabilor. Theodora, fiica lui Basarab I, întemeietorul Țării Românești, s-a căsătorit cu Ivan Alexandru, nepotul țarului bulgar Mihail. În evul mediu, asemenea căsătorii între mem-

[1] *Magazin istoric*, nr. 2, 3/1981.

brii familiilor domnitoare erau expresia unei alianţe politice şi, într-adevăr, între Ţara Românească şi Bulgaria a existat o strînsă colaborare politică şi militară, ilustrată prin participarea efectivă a trupelor române la luptele bulgarilor cu bizantinii (1324), ca şi la bătălia de la Velbujd (1330), în cursul căreia a murit ţarul Mihail. Succesorul său, Ivan Alexandru, a încredinţat Vidinul fiului său, Straţimir (cca. 1363), ţaratul bulgar împărţindu-se, astfel, în două state: cel de la Tîrnovo şi cel de la Vidin. Straţimir a avut şi el strînse relaţii cu Ţara Românească şi Transilvania: el a devenit ginerele domnului Ţării Româneşti, Nicolae Alexandru, şi a dat un privilegiu de comerţ negustorilor din Braşov. Cînd, în urma conflictului cu regatul Ungariei, Straţimir a fost înfrînt şi făcut prizonier, cumnatul său Vladislav, domnul Ţării Româneşti, a trecut în sudul Dunării, şi, zdrobind forţele ungare, a impus restabilirea lui Straţimir pe tronul statului bulgar. Legăturile strînse dintre români şi bulgari, relaţiile ample pe toate planurile, circulaţia populaţiei bulgare la nord de Dunăre pentru comerţ au lăsat urme materiale, care, descoperindu-se, au dus pe unii pseudo-istorici la concluzia ireală că statul bulgar s-ar fi întins pînă în Transilvania. Ideea întinderii statului bulgar pînă în Transilvania a fost lansată de oameni care scriu istorie de serviciu, la comandă, falsificînd adevărul istoric în folosul unor interese de moment, dar care nici ei nu cred asemenea aberaţii:

Apariţia otomanilor în Europa de Sud-Est şi expansiunea lor rapidă a creat o gravă ameninţare pentru ţaratul bulgar: teritorii ale acestuia au căzut sub stăpînirea otomană, iar în 1388, Ivan Şişman, ţarul de la Tîrnovo, fiind înfrînt s-a recunoscut vasalul Porţii, cu speranţă de a-şi salva ţara. Speranţa s-a dovedit iluzorie: în 1393 otomanii au ocupat Tîrnovo şi au pus capăt ţaratului de acolo, desfiinţîndu-l şi transformîndu-l în provincie otomană. În 1396, aceleaşi forţe expansioniste au ocupat Vidinul, lichidînd şi al doilea stat bulgar. Bulgaria a devenit, astfel, pentru aproape o jumătate de mileniu (1396-1878) provincie otomană. O mare parte a clasei conducătoare a fost exterminată, o alta — constrînsă să accepte islamul, domeniile ei trecînd în stăpînirea Porţii, care a introdus aici regimul feudal specific otoman. Au dispărut astfel orice structuri politico-administrative proprii, teritoriul bulgar aflîndu-se sub stăpînirea directă a Porţii, cu administraţie otomană.

Alta a fost situaţia ţărilor române: rezistenţa lor înverşunată a silit Imperiul otoman să le recunoască autonomia, pentru că, aşa cum arată un observator contemporan — umanistul italian Filippo Buonacorsi-Callimachus — românii au acceptat dominaţia otomană, „nu ca învinşi, ci ca învingători". Nici o dată, în istoria lor, cele trei ţări române, nu au cunoscut regimul de paşalîc. Beneficiind de statutul de autonomie, cu structuri politice şi instituţii proprii, ţările române şi-au păstrat cadrul lor politico-instituţional şi au continuat să joace un important rol politic şi militar, oferind ajutor poporului bulgar în lupta de eliberare naţională de sub dominaţia străină.

Numeroşi bulgari s-au refugiat în nordul Dunării pentru a scăpa de asuprirea otomană şi au fost primiţi cu căldură. Astfel, din informaţia cronicarului burgund Walerand de Wavrin ştim că Vlad Dracul, domnul Ţării Româneşti, a acceptat cererea mai multor sate bulgare de a se strămuta în ţara lui; drept urmare, 12 000 bulgari s-au aşezat în Ţara Românească. Mihai Viteazul, întîiul unificator al ţărilor române (1600), a fost şi un sprijinitor al luptei de emancipare a bulgarilor, personalitatea lui fiind evocată în poezia populară bulgară[1]. Acţiunile sale militare în sudul Dunării — unde a ocupat temporar Rusciucul şi Nicopole — au trezit speranţele într-o apropiată eliberare de sub stăpînirea Porţii. La Tîrnovo a izbucnit o răscoală care s-a extins cu repeziciune (1595). Mihai era aşteptat ca un eliberator, dar Poarta a concentrat forţe superioare şi a înăbuşit răscoala. Cînd, mai tîrziu, Matei Basarab, domnul muntean a aderat la planurile unei vaste coaliţii antiotomane, iniţiate de regele Vladislav IV al Poloniei, şi a fost numit general al întregului Orient[2], el a trimis emisari în sudul Dunării, care s-au bucurat de o entuziastă primire în rîndurile bulgarilor. O solie a lui a sosit la curtea munteană, dar moartea lui Vladislav IV şi a principelui transilvan Gheorghe Rákóczi I, participant şi el la această coaliţie, a dus la abandonarea proiectului.

Strînsele legături politice, economice şi culturale ale celor trei ţări române autonome cu poporul bulgar — aflat sub ocupaţie otomană — în tot evul mediu au fost foarte ample, utile. În Ţara Românească şi Moldova, limba de cancelarie şi de cult în evul mediu a fost — ca şi în Bulgaria — cea slavonă. Trebuie precizat însă că aşa cum notează înainte de 1475 episcopul Nicolae de Modrussa (Dalmaţia), românii se foloseau de limba slavonă doar în biserici şi cancelaria domnească (era una din limbile zise „sacre", ca latina şi greaca), în afara acestora vorbindu-se „ab incunabulis" (de la origini) o limbă apropiată de cea latină. Pentru poporul nostru, slavona a fost, aşadar, o limbă de circulaţie restrînsă, folosindu-se în mediul bisericesc şi în cel cărturăresc (primele cronici au fost scrise în slavonă), populaţia vorbind limba românească.

În acelaşi timp, aparţinînd aşa-numitului „Commonwealth bizantin" (expresia aparţine istoricului britanic D. Obolensky), românii şi bulgarii au primit influenţa fecundă a Bizanţului de la care au preluat un şir de elemente din sfera politicului, administrativului şi culturalului. Aşa se explică, de pildă, unele dregătorii întîlnite atît în ţaratul bulgar pînă la desfiinţarea sa, cît şi în ţările române.

(Va urma)

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 5/1975; 8/1977.

Ne-au rămas puţine documente de la Roman I, domnul Moldovei între anii 1392 şi 1394: doar trei acte oficiale - două interne[1] şi un tratat omagial. Trei, ca şi numărul anilor de domnie, dar toate trei de o importanţă excepţională pentru istoria poporului român, reuşind, fiecare în felul său, să lămurească aspecte semnificative ale vieţii politice interne şi externe a Moldovei acelor ani, acest stat românesc de la răsărit de Carpaţi.

O domnie scurtă, un mare voievod:

ROMAN I

GHEORGHE DAVID

Conform tradiţiei cronicăreşti, Roman I era fratele lui Petru I: „După domnia lui Pătru-vodă — scrie Nicolae Costin — domnit-au frate-său, Roman vodă. Şi aceasta am adeverit, iubite cetitoriu, dentr-un uric [al] acestui domn carele se află la mănăstire, la Pobrata, de la munte..." Potrivit *Letopiseţului anonim al Moldovei*, cunoscut şi sub numele de *Letopiseţul de la Bistriţa*, mama voievodului Petru I se numea Muşata. Tot Muşata era şi numele mamei lui Roman I. Ştim acest lucru din documentul emis de voievod la 18 noiembrie 1393, în care dania pe care o făcea era întărită de „credinţa. mamei noastre, cneaghina Muşata". Pînă aici deci perfectă coincidenţă între izvoare. Iată însă că într-un document emis de Petru I la 1 mai 1384, mama voievodului era desemnată ca fiind *nobilissima domina Margareta, mater nostra dilecta et honorabilis* („strălucita şi preamărita doamnă Margareta, mama noastră iubită şi vrednică de cinste").

Autenticul Muşatin ?

Cei mai mulţi istorici au considerat că Margareta este aceeaşi cu Muşata. Alţi istorici susţin însă că această „Margareta de Seret, domina Walhachie minoris" — cum o întîlnim în relatarea arhiepiscopului Ioan de Sultanieh — ar fi fost altă persoană. Chestiunea se complică şi prin următoarea menţiune aflată într-un manuscris din 1727-1731 ce cuprinde o cronică a Moldovei şi Ţării Româneşti compilată de Axente Uricarul: „Petru vodă, precum scrie istoria, iaste fecior lui Coste Muşat vodă, iar acest Muşatin vodă, unde ar fi domnit nu scrie". Un enigmatic Costea voievod se află menţionat şi în *Pomelnicul mănăstirii Bistriţa*, ceea ce i-a determinat pe unii cercetători să considere că acest Costea a domnit fie peste întreaga Moldovă (între 1373 şi 1375), fie numai peste partea de sud a acesteia. Coroborînd cele două informaţii, într-o lucrare recentă, *Ţara Românească a Moldovei*[2], se afirmă că acest Costea, coborînd direct din Bogdan I, ar fi fost soţul Muşatei, şi deci, tatăl lui Roman I, Petru I Muşatinul fiind o rudă colaterală.

Identitatea Margareta = Muşata pare totuşi cea mai

[1] Un al treilea document intern păstrînd doar titulatura voievodului şi data (aproximativă) a redactării lui e prea puţin semnificativ pentru a fi luat în consideraţie.

[2] *Magazin istoric*, nr. 3/1978.

vrednică de crezare dintre ipoteze. Să nu uităm că numele *Margareta* apare într-un document latinesc, în vreme ce *Muşata* într-unul scris în slavonă. Cît priveşte legătura de înrudire dintre Petru şi Roman, un document liovean din 1386 menţionează o scrisoare dată de „domnul Roman, fratele domnului Petru, voievodul Moldovei". E puţin probabil să fie vorba de un Roman diferit de cel ce i-a urmat lui Petru în scaun. Îndoielnică rămîne doar existenţa acelui Costea — tatăl lui Petru sau al lui Roman (ori al amîndurora)—şi mai cu seamă faptul că acesta ar fi fost voievod al Moldovei. Într-un hrisov din 7 ianuarie 1403, prin care dăruia mai multe sate Episcopiei Moldovei, Alexandru cel Bun arăta că „am făcut [această danie] cu sfatul nostru deplin şi pentru sufletul sfînt răposaţilor domni de mai înainte, *pentru sufletul lui Bogdan voievod şi pentru sufletul lui Laţco voievod şi pentru sufletul lui Petru voievod şi pentru sufletul tatălui nostru, Roman voievod*" [subl.m.—*G.D.*] Cu excepţia lui Iuga voievod (care în 1403 mai era probabil în viaţă), sînt pomeniţi toţi domnitorii Moldovei pînă la Alexandru cel Bun. E greu de crezut că dacă Costea ar fi domnit cu adevărat, ori dacă ar fi purtat măcar titlul de voievod, Alexandru l-ar fi omis tocmai pe... bunicul său.

Documentul din 1403 mai capătă valoare şi într-o altă privinţă: menţionarea tuturor voievozilor Muşatini, care, în a doua jumătate a sec. XIV, au dus la întemeierea şi întărirea statului feudal Moldova — impresionant simbol al continuităţii de viaţă politică şi statală în teritoriul de la răsărit de Carpaţi.

De la munte şi pînă la mare

La 30 martie 1392, cînd a emis primul său hrisov — totodată, cel dintîi document intern moldovenesc păstrat pînă în zilele noastre — Roman vodă se afla pe tron. Data urcării pe scaunul domnesc nu ne este cunoscută, cea mai probabilă fiind prima parte a anului 1392. Pentru această datare pledează faptul că, la începutul lui 1392, la Cracovia mai soseau scrisori trimise de Petru voievod, ce-i drept fără să ştim dacă la data respectivă domnul mai era încă în viaţă. În această ipoteză, a înscăunării în primăvara anului 1392, actul de danie din 30 martie dat de Roman voievod ar putea fi considerat tocmai o dovadă a recentei sale urcări pe tron. Vorbind despre acest document, trebuie subliniat că dintru început atrage atenţia titulatura adoptată de voievod, titulatură neîntîlnită la nici unul din predecesorii săi „Marele singur stăpînitor, din mila lui Dumnezeu domn, Io Roman voievod stăpînind Ţara Moldovei de la munte, pînă la mare". Aproape neschimbată, „marele domn singur stăpînitor, Io Roman voievod al Ţării Moldovei de la munte pînă la ţărmul mării", formula apare şi în documentul din 18 noiembrie 1393. Importanţa cu totul deosebită a acestui titlu, adoptat de noul voievod, constă în faptul că ni se arată că la vremea respectivă procesul de unificare al cnezatelor şi „ţărilor" ce existaseră pe întreg teritoriul Moldovei (ca şi pe teritoriul Transilvaniei ori al Munteniei) era încheiat. Mai mult, insistenţa cu care voievodul sublinia acest lucru îndreptăţeşte părerea că cel care a realizat această unire a formaţiunilor politice româneşti existente în Moldova a fost însuşi Roman I, motiv pentru care se şi intitula „marele voievod".

Stăpîn peste o Moldovă puternică, bogată (să nu uităm că doar cu cîţiva ani în urmă Petru I Muşatinul îl împrumutase pe regele Poloniei, Wladislaw Jagello, cu 3 000 ruble de argint — însemnată sumă de bani echivalînd cu 52 kg aur fin) şi întinsă în hotarele pe care le va avea şi pe timpul lui Ştefan cel Mare, Roman I s-a dovedit, în răgazul scurtei sale domnii, un bun gospodar.

La Roman, „oraşul nostru", cum îl definea în documentul din 30 martie 1392, s-a îngrijit de construirea unei cetăţi din pămînt cu palisadă de lemn, pe malul stîng al rîului Moldova, puţin înainte de vărsarea acestuia în Siret. Dealtfel, voievodul intenţiona să transforme acest oraş, care îi purta numele, în reşedinţă voievodală, intenţie ilustrată şi de faptul că aici a fost înmormîntată soţia voievodului, cneaghina Anastasia.

Explicaţiile grijei voievodului faţă de acest oraş — a cărui existenţă preceda întemeierea statului feudal Moldova — sînt mai multe: fie că oraşul constituie reşedinţa lui Roman pînă la înscăunarea sa, fie că, în condiţiile unei Moldove „de la munte pînă la ţărmul mării", domnul se gîndea la o „capitală" situată în centrul ţării. Scurtul răstimp al domniei nu a îngăduit cristalizarea acestei intenţii. Vreme de un secol şi jumătate, Suceava a continuat să rămînă principala reşedinţă a ţării, Romanul fiind — alături de Piatra, Hîrlău, Iaşi, Cotnari ş.a.m.d. — una din numeroasele curţi domneşti, pînă ce capitala s-a mutat, în vremea lui Alexandru Lăpuşneanu, la Iaşi[1].

S-a îngrijit apoi, Roman vodă de întărirea oastei. Întîiul său hrisov, cel din 30 martie 1392, este o danie făcută „slugii noastre, Ioaniş Viteazul". Or, în epoca feudală, *vitejii* echivalau, în ţările române, cu ceea ce în apusul Europei erau cavalerii. Vitejii se recrutau îndeosebi din rîndul celor ce se distinseseră în lupte, primind de la domnul ţării pămînt, în schimbul căruia aveau obligaţia să presteze o anume slujbă militară. Instituţia vitejilor a cunoscut o deosebită înflorire în vremea lui Ştefan cel Mare şi a lui Vlad Ţepeş, în Ţara Românească. Faptul că Roman voievod împroprietărea un astfel de viteaz (desigur, nu numai unul singur, dar alte documente nu s-au păstrat), reflectă preocuparea domnului pentru organizarea oştii ţării.

Cele două documente interne păstrate ne îngăduie unele constatări privind organizarea cancelariei atît în limba latină, cît şi în limba slavă ca şi rolul sfatului domnesc, ambele hrisoave fiind întărite nu numai de pecetea voievodului, ci şi de numeroase peceţi ale boierilor. De asemenea, avem dovada existenţei unor dregători de curte: vornic, stolnic etc. În sfîrşit,

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1973.

vorbind de dezvoltarea internă trebuie să remarcăm continua înflorire economică a ţării, intensitatea legăturilor comerciale, ceea ce a determinat emiterea de monedă — groşi de argint, asemănători celor bătuţi în vremea lui Petru I.

Să fie „plăcută poporului"

Ca şi Petru I, Roman voievod a prestat jurămîntul omagial de vasalitate faţă de regele Poloniei, Wladislaw Jagello. În ambele cazuri, încheierea unui asemenea act nu trebuie văzută dincolo de semnificaţiile ei feudale: ea nu marchează neapărat o ştirbire a independenţei, nici o constrîngere economică şi nici o reducere a autorităţii voievodului, ci se înscrie pe linia legăturilor feudale în virtutea cărora seniorul mai puternic, acorda protecţie şi sprijin vasalului, iar acesta se obliga, la rîndul său, să-i acorde ajutor şi sfat — *„auxilium et consilium"*. În cazul de faţă, prin încheierea unui asemenea act omagial cu regele polon, Moldova intra într-un sistem de alianţe ce-i asigurau protecţia împotriva tendinţelor de expansiune ale regatului maghiar şi ale Hoardei de Aur, principalele forţe ale vremii ce vizau independenţa ţării.

Şi totuşi, cele două acte de vasalitate (cel încheiat de Petru I şi cel al lui Roman) se deosebesc în multe elemente ale lor, deosebiri care reflectă noua situaţie politică a Moldovei. La 26 septembrie 1387, cînd a prestat jurămîntul de vasal, Petru I a mers personal la curtea lui Wladislaw Jagello, actul de omagiu fiind întărit de sigiliile marilor boieri moldoveni, ca o chezăşie a respectării legăturilor.

Actul de vasalitate al lui Roman a fost, de asemenea, întărit de sigiliile marilor boieri, dar la 5 ianuarie 1393 cînd, la rîndul său, a prestat jurămîntul de vasalitate, Roman nu s-a mai deplasat la curtea suzeranului său în Polonia. Mai mult, documentul omagial a fost scris la Suceava, domnul neprecizînd vreo dată sau vreo localitate în care — potrivit cutumelor feudale — ar fi urmat să presteze personal jurămîntul. Şi conţinutul actului se deosebeşte de cel al lui Petru I, cea mai importantă clauză fiind aceea că Roman nu mai acceptă să acorde ajutor necondiţionat regelui Poloniei. Dacă Wladislaw Jagello ar fi luptat în Prusia, Lituania ori în regiunile de dincolo de Cracovia, Roman nu era obligat să trimită oastea în ajutor. Moldova — se preciza în document — va acorda asemenea ajutor numai în cazul în care Polonia se va afla în conflict cu regatul maghiar sau cu tătarii (deci cu acele forţe ce ar fi

În p. 7: stema Moldovei — din sigiliul voievodului Roman I

Piatra de pe mormîntul voievodului, pusă de Ştefan cel Mare

putut constitui o primejdie pentru independenţa Moldovei). În motivarea unei asemenea condiţionări, Roman sublinia că plecarea oastei moldovene la mare depărtare nu este „plăcută poporului". Evident, o Moldovă „de la munte pînă la ţărmul mării" îşi putea îngădui să impună numai acele clauze care corespundeau realmente intereselor ţării, probînd încă o dată că linia politică a românilor ţintea în primul rînd conservarea independenţei ţării. Numai o asemenea politică era, aşadar, plăcută poporului.

În pofida acestei alianţe, relaţiile lui Roman I cu Wladislaw Jagello nu au fost întru totul prieteneşti. Un prim motiv l-a constituit datoria contractată în 1388 de regele polon din vistieria lui Petru I, pentru care zălogise Pocuţia. Wladislaw nu a înapoiat datoria nici lui Petru, nici lui Roman şi nici urmaşilor acestora, iscîndu-se astfel un diferend care a dăinuit mai bine de un secol şi jumătate. Un alt motiv a fost conflictul dintre Wladislaw Jagello şi cneazul Witold al Lituaniei — pe de o parte şi cneazul Podoliei, Teodor Coriatovici — pe de altă parte. Coriatovici urmărea să scoată Podolia de sub stăpînirea polono-lituaniană, încercare sprijinită de regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, care vedea în această acţiune o posibilitate de slăbire a regatului polon cu care se afla în conflict. Înrudit — se crede — cu Coriatovici, Roman I a acordat ajutor acestei tabere: cetăţile Podoliei au fost întărite cu ostaşi moldoveni şi maghiari, lupta avînd loc la sfîrşitul lui 1393 sau la începutul anului următor, la Braclaw. Coriatovici a fost înfrînt, fiind nevoit să se refugieze la curtea lui Sigismund de Luxemburg, în vreme ce o parte a armatei sale şi-a găsit adăpost în Moldova. Roman nu a renunţat la luptă, oştile sale luînd în stăpînire — iulie 1394 — Pocuţia, ca urmare a faptului că regele polon nu-şi plătise datoria.

Wladislaw Jagello a căutat, firesc, o ieşire din acest conflict: el a găsit o nouă persoană care să-i presteze jurămînt, anume pe Ştefan I Muşatinul, nepot de soră al lui Roman, aşa cum reiese din hrisovul din 18 noiembrie 1393. (După alte ipoteze, Ştefan ar fi fost fiul lui Roman, dar în acest caz e mai greu de explicat schimbarea liniei politice a Moldovei, de strîn-

(Continuare în p. 14)

Al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice

„SPIRITUL DE LA BUCUREŞTI"

Dr. MICHELE MACCARONE (Vatican)

În numerele trecute ale revistei noastre, am prezentat ecouri străine ale celui de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice, desfăşurat în august 1980 la Bucureşti. Ne parvin mereu noi şi noi aprecieri despre acest important eveniment al istoriografiei mondiale.

Profesor la Universitatea gregoriană din Roma, preşedinte al Comitetului pontifical de ştiinţe istorice (creat în 1954), specialist în istorie medievală şi în istorie eclezlastică, director al revistei vaticane de istorie eclezlastică comparată, monseniorul dr. Michele Maccarone a condus delegaţia Vaticanului la al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice. În timpul congresului, a participat la reuniunile comisiei internaţionale de istorie eclezlastică comparată şi, ulterior, a prezidat lucrările primei şedinţe a subsecţiei de istorie a evului mediu, din cadrul Secţiunii cronologice.

Monseniorul dr. Maccarone a avut amabilitatea să acorde revistei noastre un interviu, din care spicuim:

„Aş dori să-mi exprim în faţa colegilor români satisfacţia de a participa la congresul de istorie care are loc aici, în România, ţară care a avut secole de-a rîndul relaţii cu Papalitatea. În studiile mele m-am ocupat şi de papa Inocenţiu III, personaj istoric care, în scrisorile sale, menţionează că pe teritoriul ţării dv. se vorbeşte limba de la Roma, limba română. Sînt deci multe motive istorice care confirmă legăturile între Roma şi România, ceea ce potenţează prezenţa delegaţiei noastre la Bucureşti. Ca preşedinte al Comitetului pontifical de ştiinţe istorice, am avut întîlniri cu istoricii români din cinci în cinci ani şi pot spune că am stabilit cu ei strînse relaţii de prietenie. Se pare că chiar din 1955, de la congresul desfăşurat la Roma, primul mare congres de după al doilea război mondial, la care am participat în calitate de preşedinte al Comitetului pontifical. Noi, reprezentanţii Sfîntului Scaun, am votat cu bucurie — la San Francisco, în 1975 — în favoarea propunerii ca următoarea reuniune mondială a istoricilor să aibă loc la Bucureşti".

Întors acasă, profesorul M. Maccarone şi-a notat impresiile despre reuniunea de la Bucureşti într-un amplu articol (o pagină întreagă), apărut în cotidianul L'Osservatore Romano. Reproducem cîteva din gîndurile despre congres ale istoricului italian.

Privit din afară, cel de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice ar putea părea unul dintre multele congrese care reunesc oameni de ştiinţă dintr-o anume disciplină, din diverse ţări, pentru o confruntare de idei pe teme specifice. Congresul de la Bucureşti a avut însă şi o altă dimensiune, a sa proprie; în plus, şi o perspectivă, care l-a individualizat şi l-a plasat într-o sferă superioară. Preşedintele Comitetului internaţional de ştiinţe istorice, prof. K.D. Erdmann, i-a scos bine în relief esenţa şi funcţia, definindu-l, în discursul său inaugural, drept „comunitatea ecumenică a istoricilor".

L'OSSERVATORE ROMANO

NELLO «SPIRITO DI BUCAREST»

Il XV Congresso internazionale di scienze storiche

I. La comunità ecumenica degli storici

II. La partecipazione della Santa Sede al [illegible]

III. La preparazione del congresso di Bucarest

La conclusione

La commissione

Congresul s-a deschis duminică, 10 august, la Palatul congreselor din centrul Bucureştilor, într-un cadru solemn, festiv. Această deschidere sărbătorească fusese din vreme pregătită şi anunţată de către presă şi televiziune; printre articolele şi emisiunile consacrate congresului s-a aflat şi documentarul de televiziune **Imago Romaniae**, realizat de prof. I. Dimitriu-Snagov, care a prezentat mapamondul din cea de-a treia lojă a Palatului apostolic din Vatican. El reproduce şi ţările române în perioada 1560-1588, cuprinzînd peste 100 toponimice (româneşti) de un mare interes istoric.

Închiderea congresului, simplă şi emoţionantă, a avut loc duminică, 17 august. O elevată cuvîntare a noului preşedinte al Comitetului internaţional de ştiinţe istorice, A. Gieysztor, a prezentat rezultatele măreţei manifestări ştiinţifice, care a strîns laolaltă circa 2 700 specialişti din 66 ţări. S-a citit apoi un mesaj al congresului, pregătit de Comitetul român, privitor la contribuţia istoricilor în rezolvarea problemelor lumii de azi: „Prin studiile noastre — se spune în încheierea mesajului — prin întreaga noastră activitate ştiinţifică şi de învăţămînt, să contribuim la afirmarea ideilor generoase ale libertăţii şi demnităţii omului, la eliminarea oricăror forme de discriminare sau opresiune a individului, la dezvoltarea tuturor capacităţilor şi însuşirilor sale creatoare. Cercetările noastre pot şi trebuie să constituie un factor esenţial al educaţiei tinerei generaţii în spiritul respectului, încrederii şi prieteniei între toate popoarele, al păcii şi cooperării".

Cu o altă ocazie se va putea face un bilanţ mai ştiinţific al congresului nostru. Mai presus de orice însă el s-a caracterizat prin ceea ce aş numi „spiritul de la Bucureşti", întrupat în climatul de prietenie creat de colegii români, în respectul şi simpatia tuturor celor pe care îi întîlneam. „Nu ne uitaţi!" a fost ultimul salut, aproape chiar memorialul congresului de la Bucureşti.

În româneşte de
Adrian NICULESCU

L'Information Historique, nº 1 1981

LE XVe CONGRÈS INTERNATIONAL DES SCIENCES HISTORIQUES

Le Comité international des Sciences Historiques assure parmi ses missions principales, l'organisation d'un Congrès tous les cinq ans. Il s'est successivement tenu à Paris, en 1950 sous la présidence de Robert Fawtier, professeur à la Sorbonne, M. Michel François, conser- ... Nationales (Paris) en ... olumes

de Roumanie et par Stefan Pascu, président de la Section des Sciences Historiques de cette Académie.

La liste des participants rassemble 2 691 noms. Certes, des désistements se produisirent, mais, en revanche, les accompagnateurs ne figurent pas dans ce décompte. C'est donc un rassem- ... ...ents intéressés

...dront un nombre considérable de participants. Le Président de la République Socialiste Roumaine Nicolae Ceausescu a adressé un message, lu en roumain — le seul discours prononcé en roumain dans cette séance solennelle — message qui insistait sur le rôle des historiens dans la relance et la poursuite de la politique de ... collaboration et de ...

Interesante opinii despre al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice au apărut şi în publicaţia franceză L'Information historique, **nr. 1/1981 (vol. 43), care apare în prestigioasa editură franceză Masson.**

Pentru prima oară începînd din 1950, de la primul Congres internaţional de ştiinţe istorice, desfăşurat la Paris, reuniunea istoricilor care a avut loc în 1980 la Bucureşti a lăsat impresia unui forum cu adevărat mondial. În afară de europeni, au participat, în număr mai mare decît la congresele precedente, istorici din Asia (a fost reprezentată, de pildă, Coreea de Sud), istorici arabi şi africani. În 1985, la următorul for ştiinţific de la Hamburg, această mare diversitate de ţări va ridica organizatorilor anumite probleme de comunicare, de traducere. La şedinţele plenare, Bucureştii au asigurat traduceri simultane în limbile oficiale ale congresului: rusă, engleză, germană, franceză. Putem remarca, fără a fi bănuiţi de vanitate, dar cu satisfacţie, că limba franceză s-a utilizat în mare măsură, cu precădere în şedinţele oficiale. Românii nu uită ceea ce iluminismul francez a adus Principatelor dunărene şi ceea ce, în secolul nostru, a furnizat Franţa în domeniul culturii.

Pe tot timpul congresului, la Bucureşti a apărut, în franceză şi engleză, un buletin zilnic, ilustrat, în patru pagini, care a prezentat mersul lucrărilor, noutăţile din ziua precedentă, opinii şi impresii despre reuniune, despre modul ei de desfăşurare.

În cadrul şedinţei de deschidere a congresului, preşedintele Republicii Socialiste România, Nicolae Ceauşescu, a adresat participanţilor un mesaj, care a insistat asupra rolului istoricilor în „reluarea şi continuarea politicii de destindere, colaborare şi pace, de deplină egalitate şi respect al independenţei şi suveranităţii popoarelor". Şedinţa inaugurală s-a încheiat cu un spectacol-concert, în care am audiat, printre altele, lucrări de George Enescu, muzician cu mare influenţă asupra generaţiilor contemporane, care a ştiut să conserve, în lucrările sale, tradiţiile româneşti. O suită de dansuri din Transilvania, o corală şi o orchestră populară au creat participanţilor imaginea extrem de bogatului folclor românesc, studiat la Institutul de cercetări etnologice şi dialectologice din Bucureşti.

La deschiderea congresului, fiecare participant a primit trei volume editate de Academia Republicii Socialiste România, cu ajutorul financiar al UNESCO, inserînd rapoartele prezentate în cadrul şedinţelor. Primul tom adună, în cele 714 pagini ale sale, rapoartele de la secţiile **Mari teme** şi **Metodologie:** al doilea, de 806 pagini, publică rapoartele de la **Secţiunea cronologică,** iar al treilea, avînd 407 pagini, pe cele ale comisiilor. Trebuie să-i felicităm pe organizatorii români pentru cele trei volume, care au reprezentat o reuşită şi, mai ales, pentru publicarea lor în ajunul congresului. Ne amintim că la Moscova (la Congresul XIII de la Moscova). au existat extrase disparate din rapoarte, care puteau fi obţinute în zilele congresului, de pe mesele din sălile de desfăşurare a lucrărilor. Volumele propriu-zise ne-au parvenit după congres. Or, pentru a se asigura dezbateri valoroase, e bine să se cunoască dinainte orientarea generală a rapoartelor.

Presa turcă despre insurecţia română din august 1944

ROMÂNIA S-A REGĂSIT PE SINE

MIHAI MAXIM

Vestea declanşării, la Bucureşti, a insurecţiei naţionale antifasciste şi antiimperialiste a poporului român, a răsturnării regimului antonescian şi întoarcerii armelor împotriva Germaniei hitleriste a avut un puternic răsunet în rîndul cercurilor oficiale şi ale opiniei publice internaţionale.

Cum am relatat în repetate rînduri în paginile revistei noastre (nr. 12/1977, 8/1978, 8/1979), publicişti, militari, oameni politici sau comentatori ai unor posturi de radio din diferite ţări au formulat aprecieri cu privire la locul şi rolul insurecţiei poporului român în cadrul eforturilor forţelor progresiste din întreaga lume pentru înfrîngerea Germaniei hitleriste.

România a schimbat situaţia frontului

Pe aceeaşi linie se înscriu şi aceste noi extrase din presa turcă[1], consacrate evenimentelor petrecute în România în ultima decadă a lunii august 1944. Încă din primele momente ale producerii evenimentelor amintite, cele zece publicaţii cercetate de noi (*Cumhuriyet* = Republica, *Yeni Sabah* = Noua dimineaţă, *Tasvir-i Efkâr* = Opinia publică, *Son Posta* = Ultima poştă, *Akşam* = Seara, *Anadolu* = Anatolia, *Tanin* = Ecoul, *Vatan* = Patria, *Vakit* = Timpul, *Ayin tarihi* = Istorie lunară) au reprodus cu litere mari, pe prima pagină, la loc de frunte, vestea schimbărilor istorice survenite în România, consacrîndu-le, în zilele următoare, largi comentarii.

Trebuie să remarcăm, de la început, că actul istoric de la 23 August a constituit o totală surpriză pentru presa şi opinia publică din Turcia, ca şi pentru cea mondială. După 2 august 1944, cînd Turcia a întrerupt relaţiile politice şi economice cu Germania, Bulgaria s-a văzut brusc descoperită la frontiera turcă. Ea căuta cu febrilitate să încheie pace cu Aliaţii. Astfel, la

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1976, 11/1980.

25 august, A.S. Saraçoglu scria în publicaţia *Yeni Sabah* că „noi ne gîndeam la Bulgaria, dar, iată, după Italia, s-a dovedit a veni din urmă [în frontul antifascist] România". Avem deci aici încă o dovadă că în cercurile oficiale şi militare ale Germaniei fasciste, ale căror opinii răzbăteau la Ankara, nu se prevăzuse o asemenea rapidă şi completă răsturnare a situaţiei în România.

Pentru felul cum a fost înţeleasă, în Turcia, amploarea evenimentelor declanşate la 23 august 1944, este semnificativă opinia specialistului militar turc general în rezervă H. Emir Erkilet, care a comentat în mai multe rînduri, în *Cumhuriyet*, situaţia din România. Într-un articol apărut în numărul din 24 august 1944 al publicaţiei menţionate, generalul Erkilet, amintind de importantele succese sovietice pe frontul Iaşi-Chişinău, considera că nu trebuie totuşi subestimată puterea de rezistenţă a forţelor germane, atîta vreme cît încă nu căzuse „linia de apărare de bază a României", adică faimoasa linie fortificată Galaţi-Focşani-Nămoloasa, considerată practic inexpugnabilă în condiţiile tehnicii militare a vremii. „Iaşul şi Nistrul inferior constituie, de fapt, liniile defensive înaintate ale României. Prin depăşirea acestora, ruşii s-au apropiat de linia de apărare de bază a României, care merge de la Carpaţii româneşti şi Siret la Dunărea de Jos, şi au găsit posibilitatea de a face preparativele necesare pentru atacarea acestei linii. Totuşi, pînă la prăbuşirea apărării pe Carpaţii sudici, Siretul inferior şi Dunărea de Jos, pînă la căderea Bucureştilor şi înaintarea ruşilor pe Dunăre, pînă în Dobrogea, nu se poate încă vorbi de un pericol [real] pentru frontul balcanic al germanilor."

Precizăm că aceste consideraţii, apărute la 24 august, au fost predate la tipar încă înainte de a se şti despre începerea efectivă a luptelor dintre forţele insurecţionale române şi trupele germane din România. Ele pun deci încă o dată în lumină însemnătatea excepţională acordată de expertul militar turc liniei fortificate Galaţi-Focşani-Nămoloasa şi evidenţiază rolul insurecţiei române în dezorganizarea şi compromiterea totală a planurilor lui Hitler de a opune rezistenţă pe linia amintită; totodată, trupelor sovietice li s-a deschis calea înaintării aproape fără luptă pe teritoriul României, spre Bucureşti şi Dunăre[1].

Dealtfel, în aceeaşi zi, acelaşi mare cotidian, *Cumhuriyet*, anunţa cu litere mari că „România s-a retras din război[ul hitlerist]. Dictatura a fost răsturnată. Noul guvern a semnat armistiţiu cu Aliaţii... România va lupta alături de Aliaţi împotriva Germaniei" şi, alături de alte detalii, dădea, după radio Londra, lista noului guvern Sănătescu, indicînd faptul că în acest guvern erau reprezentate „partidele social-democrat, naţional-ţărănesc, naţional-liberal şi comunist".

La 25 august, sub semnătura lui Peyami Safa şi Celâl Dincer, ziarul *Tasvir-i Efkâr* putea aprecia, pe măsura obţinerii altor veşti despre începerea efectivă a luptelor dintre trupele române şi cele fasciste, că schimbarea produsă în România reprezintă pentru Germania „un dezastru", care „a creat pericolul prăbuşirii totale a frontului sudic german", încît în aceste condiţii o rezistenţă hitleristă ar fi „o nebunie". Alăturîndu-se coaliţiei antihitleriste, scria un alt comentator, Kâzim Sevinç Altınç, tot în *Tasvir-i Efkâr* din 25 august, „România a schimbat situaţia frontului" (acesta este chiar titlul articolului său), prin întreruperea livrărilor sale de petrol, grîu şi vite — resurse esenţiale pentru Germania — ca şi prin crearea posibilităţii de realizare a joncţiunii trupelor sovietice cu cele iugoslave, comandate de mareşalul Tito. În ziua următoare, acelaşi cotidian opina că, în urma noii situaţii create, „Germania trebuie să ceară pace".

Celelalte publicaţii apărute în ziua de 25 august relevau, de asemenea, pe spaţii largi, evenimentele petrecute în ţara noastră. *Son Posta* arăta că, prin căderea Ploieştilor, cel mai bogat centru petrolifer al Europei, va scădea în măsură însemnată puterea Germaniei. *Anadolu*, din Izmir, aprecia că „evenimentele din România vor schimba, fără îndoială şi foarte curînd, panorama şi coloratura războiului". La rîndul său, *Tanin*, într-un articol din care se vedea că rezultatele insurecţiei române începeau să fie percepute în toată amploarea lor, considera că „ieşirea României din război şi trecerea sa de partea Aliaţilor, precum şi declaraţia ei că va lupta alături de aceştia împotriva Germaniei au hotărît deja cu claritate soarta Europei sud-estice. Turcia se află în fruntea ţărilor care se bucură cel mai mult de această justă hotărîre a României, ce s-a regăsit astfel pe sine".

Într-un cuvînt, după aprecierile presei turceşti, acţiunea României anunţa grăbirea sfîrşitului războiului. Şi *Vakit* din 25 august considera că ultimele evenimente din România au indicat cu claritate că „sfîrşitul războiului din Europa este foarte aproape". La rîndul său, *Akşam* aprecia că „ieşirea României din război şi întoarcerea armelor [împotriva Germaniei] constituie, fără îndoială, una dintre cele mai amare lovituri pentru Germania... Pierderea României va fi începutul pierderii Balcanilor. Ea va obliga Bulgaria şi Ungaria să găsească [şi ele] mai rapid o ieşire", adăugînd că, „din punct de vedere al grăbirii sfîrşitului războiului, la 23 august a avut loc un eveniment mai important decît căderea Parisului". De ieşirea României din război cu Naţiunile Unite, continua comentariul, avea să beneficieze mai ales Uniunea Sovietică, întrucît „în foarte scurtă vreme va putea să trimită pe fronturile din nord trupe pe care era nevoită să le ţină pînă acum în sud".

Rolul forţelor insurecţionale

După *Tasvir-i Efkâr* din 27 august, „evenimentele din România reprezintă chestiunea cea mai însemnată la ordinea zilei", avînd consecinţe nu numai pentru Bulgaria şi Ungaria, dar chiar şi pentru

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1981.

Finlanda. La 1 septembrie 1944, ziarul făcea un tragic bilanţ al celor cinci ani de război şi prezenta cititorilor, sub formă de tabel, „datele la care au avut loc evenimentele cele mai importante ale războiului". Între acestea, cu prioritate faţă de eliberarea Parisului, figura insurecţia română din august 1944.

Dovadă a interesului excepţional cu care erau urmărite în Turcia evenimentele din România îl constituie şi faptul că unele publicaţii, ca *Tasvir-i Eşkâr* şi *Ayin tarihi* din Ankara, ultima editată de către Direcţia de presă şi tipărituri a Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, prezentau cititorilor o revistă a presei turce despre evoluţia situaţiei din România.

În presa turcă au fost, de asemenea, oglindite pe larg luptele desfăşurate în România între forţele patriotice şi trupele hitleriste, eforturile poporului român pentru curăţirea ţării de trupele germane. La 25 august, ziarele turce au anunţat că, în ziua precedentă, au început luptele efective pentru lichidarea rezistenţelor hitleriste şi că încercarea naziştilor de a forma un guvern-marionetă a eşuat.

Transmiţînd asemenea ştiri şi comentarii, presa turcă sublinia că România, „ţara cea mai îndepărtată [ca ataşament] de Germania", intrase în război alături de aceasta „de nevoie" şi „în orice caz nu cu intenţie de pradă, jaf şi agresiune", că suferise cel mai mult dintre toţi aliaţii Germaniei (*Tanin* şi *Cumhuriyet*); ţinînd cont de aceste împrejurări şi, mai ales, de participarea activă a armatei române la războiul antihitlerist, după 23 august 1944, „ar trebui să se recunoască României statutul de cobeligerantă la Conferinţa de pace" (*Tasvir-i Eşkâr* şi *Cumhuriyet*). În ziua următoare, 26 august, *Yeni Sabah* scria că „trupele germane de la Bucureşti şi Ploieşti au fost încercuite" de către români. Tot atunci, *Tasvir-i Eşkâr* anunţa că „ieri [de fapt, încă din 24 august dimineaţa] a început efectiv războiul româno-german. Trupele române au intrat în Transilvania".

La 27 august, *Tasvir-i Eşkâr* arăta că în cursul zilei precedente, „Bucureştii au fost în întregime curăţaţi de nemţi", că au fost luaţi peste 4 000 prizonieri din rîndul acestora, „frontul german din România a fost complet distrus". A doua zi, *Akşam* adăuga că la luptele împotriva fasciştilor au luat parte 25 divizii româneşti, „guvernul român fiind pe deplin stăpîn pe situaţie". Se recunoştea astfel rolul hotărîtor jucat de forţele insurecţionale române în prăbuşirea planului german de rezistenţă pe linia Galaţi-Focşani-Nămoloasa, în eliberarea Capitalei. *Tasvir-i Eşkâr* din aceeaşi zi, amintind de „luptele sîngeroase, care au loc în zona petroliferă Ploieşti", aprecia că „numai o minune mai poate schimba sfîrşitul clar al Germaniei".

Este revelatoare şi aprecierea cotidianului *Yeni Sabah* din 29 august, care — după ce relatase în ziua precedentă despre „marile lupte ce se dau între români şi nemţi" — amintea că „armata română şi-a salvat complet ţara". Ziarul preciza că în România o mare parte a trupelor germane au fost dezarmate, iar „prin trecerea României de partea Aliaţilor, 12 divizii [hitleriste] au fost aici distruse". Ziarul citat conchidea: „Se vede astfel că această săptămînă constituie o perioadă nefericită [pentru hitlerişti], care se va înscrie ca o piatră neagră în istoria Germaniei. Iar în acest tempo, cîte săptămîni va mai putea rezista Germania? De-acum victoria Naţiunilor Unite este neîndoielnică". La 31 august, *Tasvir-i Eşkâr* considera că „bătălia Valahiei este una dintre cele mai mari" ale războiului, una „decisivă" pentru Europa.

În presa turcă n-au lipsit nici unele asocieri între insurecţia română din august 1944 şi lovitura de stat antifascistă din Italia, din 25 iulie 1943, dar s-a arătat (*Yeni Sabah* şi *Tasvir-i Eşkâr*) că în România hitleriştii n-au putut forma un guvern-marionetă, de diversiune, că între toate forţele patriotice insurecţionale, indiferent de orientarea lor politică, a existat o deplină unitate şi că militarii au acţionat cu toţii într-un admirabil consens.

ROMAN I

(Urmare din p. 9)

gere a legăturilor cu Wladislaw Jagello). Ca semn al primirii omagiului, Wladislaw i-a trimis lui Ştefan în dar o armură şi un coif aurit. În toamna anului 1394, Ştefan a pătruns în Moldova şi la scurt timp a urcat în scaunul ţării.

Deşi nu sînt evidenţiate de documente, relaţiile lui Roman I cu Mircea cel Bătrîn, domnul Ţării Româneşti, au fost prieteneşti, de întrajutorare. Atunci cînd Roman a fost înlăturat din tron, cei doi fii ai săi Alexandru (viitorul domn al Moldovei, Alexandru cel Bun) şi Bogdan şi-au găsit adăpost la curtea voievodului Ţării Româneşti. Faptul că Mircea nu a venit personal în ajutorul lui Roman se explică prin dificultăţile prin care domnul muntean le avea cu otomanii, căci tot în octombrie 1394 a avut loc — cum se ştie — bătălia de la Rovine.

Mort în luptă sau prizonier în Polonia, Roman I şi-a încheiat stăpînirea în Moldova după numai trei ani.

O domnie scurtă, dar semnificativă din multe puncte de vedere: în vremea sa Moldova a căpătat nu numai graniţele sale integrale, ci şi conştiinţa că reprezintă, în această parte a Europei un stat puternic, capabil să aibă propria sa linie politică, suplă în alianţă, dar fermă atunci cînd interesele ţării erau încălcate. În acest context, faptul că Roman I a fost frate bun sau nu cu Petru Muşat, faptul că el a fost autentic Muşatin ori nu, are mai puţină însemnătate. Esenţial este că acest voievod s-a înscris pe linia predecesorilor săi Bogdan I, Petru I Muşatinul, consolidînd o Moldovă liberă şi puternică ce va cunoaşte apogeul sub fiul său Alexandru cel Bun şi sub nepotul acestora, Ştefan cel Mare, voievodul care, în chip de pioasă amintire, îi va aşeza lui Roman o frumoasă piatră tombală la biserica voievodală din Rădăuţi.

Cine a fost DECENEU

Prof. univ. dr.
IOAN COMAN

Izvoarele istorice arată că în realizarea marei sale opere de unificare a geto-dacilor şi înfăptuire a primului stat dac centralizat şi independent, Burebista a fost ajutat de sfetnicul său apropiat, Deceneu.

Cine a fost acest Deceneu[1]? Pot fi determinate coordonatele vieţii lui?

Get de cea mai pură spiţă

Primul şi cel mai preţios izvor este opera lui Strabon. Învăţatul grec (60 î.e.n.-circa 25 e:n.) a fost contemporanul lui Burebista şi Deceneu, avînd deci posibilitatea să.ne transmită despre epoca respectivă informaţii sigure şi vrednice de crezare. Al doilea izvor îl avem în opera istoricului got, din sec. VI, Iordanes: *Despre originea şi isprăvile geţilor sau ale goţilor*[2]. Scrisă la circa 600 ani distanţă de epoca lui Deceneu, lucrarea lui Iordanes este o compilaţie din *Istoria goţilor*, în 12 cărţi, a lui Casiodor (Flavius Magnus Aurelius Cassioddorus Senator). Cum se ştie, Iordanes măreşte confuzia de nume, evenimente şi popoare, confuzie existentă deja la Casiodor, el îi identifică pe goţi cu geţii. Totuşi, relatările celor doi nu trebuie respinse în totalitate. *Istoria goţilor*, a lui Casiodor. se întemeia pe o seamă de izvoare, mai vechi sau mai noi, cărora nu le putem refuza în întregime creditul nostru. Dion Chrisostomul, Trogus Pompeius, Ammianus, Priscus, Ablabius şi tradiţiile populare gotice au oferit lui Casiodor şi, prin el, lui Iordanes, informaţii şi aprecieri de multe ori exacte. Meritele lui Casiodor-Iordanes sînt că, spre deosebire de Strabon, ei ne oferă o seamă de detalii sugestive şi interesante asupra lui Deceneu, detalii care nu sînt străine de un anumit romantism istoric, dar care cuprind şi destule elemente reale pentru a nu fi

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1970 şi nr. 9/1976.

[2] Pentru confuzia dintre geţi şi goţi vezi *Magazin istoric*, nr. 7/1980 şi nr. 7/1981.

în întregime suspecte. Iordanes ne înfăţişează un Deceneu mai conturat şi mai complex. Uneori idealizat, alteori însă cu puternice rădăcini înfipte în solul istoriei.

Conform istoricului got, începutul activităţii sfetnicului lui Burebista poate fi aşezat în timpul venirii la putere a dictatorului roman Sylla, adică aproximativ în jurul anului 82 î.e.n. Dacă admitem că în momentul în care regele său l-a învestit cu demnitatea de consilier regal, Deceneu avea cel puţin patruzeci de ani, putem data — ipotetic — naşterea lui în preajma anului 120 î.e.n.

O frază din Iordanes l-a determinat pe E. Rösler — cunoscutul autor al teoriei imigraţioniste, a cărei netemeinicie a fost clar demonstrată — să emită ipoteza că Deceneu era, poate, de origine străină. Iată textul: „Dehinc regnante Göthis (= Gotis) Burvista Diceneus venit în Gothiam (= Gotiam)". Deci, „Deceneu a venit în Geţia"... din altă parte. De unde anume putea veni Deceneu... în ţara lui? Strabon precizează că Deceneu, asemenea lui Zamolxis[1], „a colindat prin Egipt unde a învăţat să cunoască anumite semne prevestitoare, graţie cărora desluşea hotărîrile divine". Detaliul acesta e o repetare aproape textuală a celui privitor la „colindarea", „rătăcirea" lui Zamolxis în Egipt. E evident că Strabon n-a putut evita şablonul istoriei romanţate a marilor personalităţi elene sau „barbare". Este inutil să adăugăm că „venirea din Egipt în Geţia" este o puerilă punere în scenă a vieţii marelui preot, datorată vreunui biograf grec sau got, pe care-l va fi consultat Strabon şi mai ales Casiodor-Iordanes. Deceneu n-a fost, desigur, niciodată în Egipt, aşa cum nu fusese nici Zamolxis. Legătura cu Egiptul e o simplă analogie prin simpatie mitologică.

Deceneu nu poate fi socotit nici egiptean şi nici din alt neam. Era get de cea mai pură spiţă. În primul rînd e de neconceput ca Burebista, un „bărbat get", cum precizează Strabon, să fi învestit ca mare preot, cu autoritate imensă asupra poporului, pe cineva străin de neamul, de tradiţiile şi de năzuinţele daco-gete. În al doilea rînd, un text din Strabon referitor la modalitatea recrutării marilor preoţi daco-geţi dă un răspuns fără replică asupra originii etnice a acestor sacerdoţi: „Totdeauna se găsea cineva cu un caracter aşa de ales, încît să ajungă consilierul regelui *său*". Caracterul ales şi înţelepciunea trebuiau să fie virtuţi îndelung încercate şi cunoscute de întregul popor pentru a se impune pînă în faţa regelui. Textul precizează apoi că marele preot, „era un consilier al regelui *său*"; regele nu era pentru nimeni „*al său*", decît dacă acesta din urmă era dac. Zamolxis, prototipul marilor preoţi daci, fusese el însuşi dac. În fine, originea lui Deceneu reiese şi din forma însăşi a numelui său. Deceneus, Decineus, Diconeus sau Diceneus sînt patru variante ale rădăcinii primitive *dac* — plus sufixul, care reprezintă numele generic *dakoi*, *daci*, al poporului daco-get. Prima parte a numelui Deceneu — *Dac* — e din aceeaşi familie cu Decebalus şi poate şi cu Dicomes. Varianta *Deci* apare şi în cazul formei Decebalus, ca Decibalus, în inscripţii.

Deceneu era marele preot şi întîiul sfetnic al lui Burebista. Prima calitate rezultă din cele relatate de Strabon. După ce povesteşte peripeţiile zeului Zamolxis, instalat pe Muntele Kogaionon din Dacia, geograful grec continuă: „În vremea cînd peste geţi domnea Burebista, împotriva că-

În p. 15: Deceneu. *Pictură de Ion Murariu*

[1] O serie de nume de persoane sau toponime geto-dacice sînt scrise în chip divers la diferiţi autori antici. Este şi cazul zeităţii supreme a geto-dacilor grafiată fie *Zalmoxis* fie *Zamolxis*. Această diferenţă a generat numeroase discuţii în istoriografia modernă. Există istorici care afirmă că forma corectă ar fi *Zalmoxis* (aşa cum scrie Herodot), fiind atestată de diferite toponime sau nume (de ex. *Zalmodegikos* — căpetenie getică din sec. III î.e.n.), după cum alţi istorici susţin că forma corectă ar fi *Zamolxis*. În prezentul articol am adoptat forma propusă de *Micul dicţionar enciclopedic*.

ruia divinul Cezar pregătise să pornească o campanie. Deceneu era acela care deţinea această demnitate [de mare preot]".

Deceneu va fi locuit, ca toţi înaintaşii lui, pe Muntele Kogaionon, în apropierea sanctuarului zeului Zamolxis. Cum tradiţia şi îndatoririle sale îl obligau să fie în permanentă legătură cu Burebista, e probabil că acesta din urmă îşi alesese drept capitală un oraş în apropierea muntelui sacru, căci, deşi Burebista era rege vestit prin diplomaţia, vitejia şi actele sale de guvernămînt, pe el îl obliga tradiţia să meargă pe munte, la marele preot, spre a-l consulta, şi nu invers. Deşi accesibil numai regelui, care venea să-l consulte, şi slujitorilor, care îi aduceau cele de trebuinţă, Deceneu exercita, de fapt, un adevărat guvernămînt asupra geţilor. El îndruma poporul prin numeroşii săi învăţăcei. Credinţa în dreptate şi adevăr, cinstirea suferinţei, nemurirea sufletului, sobrietatea şi într-ajutorarea erau punctele principale din doctrina lui. Ele deveniseră tradiţionale; veneau tocmai de la Zamolxis, şi, poate, chiar din vremuri anterioare lui.

Deceneu l-a ajutat în realizarea acestei performanţe politice şi militare. Burebista a văzut în marele preot un spirit excepţional înzestrat, capabil să-i ofere sprijin în schimbarea ţării. De aceea şi l-a luat sfetnic şi colaborator la guvernămînt.

Primul act de ordin politic înfăptuit de Burebista, împreună cu Deceneu, a fost crearea unei conştiinţe a unităţii sufleteşti şi de neam a numeroaselor populaţii geto-trace. Herodot, el însuşi cunoştea această nevoie de unitate, afirmînd că „uniţi [tracii] ar fi fost de neînvins". Ceea ce părintele istoriei deplîngea la traci — lipsa lor de înţelegere frăţească şi de unire — Burebista, beneficiind de poveţele sfetnicului său, a încercat să îndrepte şi a reuşit pe deplin. Această unire a dat geţilor posibilitatea de a deveni o mare forţă politică şi militară.

Vitejia geto-dacilor era celebră în lumea antică

Vitejia geto-dacilor era celebră în antichitate. Convins de justeţea cauzei lor, Deceneu şi-a sprijinit regele, hotărît să redobîndească toate teritoriile aparţinînd neamului său. Înţelegînd folosul şi frumuseţea acestui ideal, Burebista a pornit o seamă de expediţii, toate încununate de izbîndă, împotriva celor care încălcaseră pămîntul natal şi îndeosebi, împotriva celţilor din regiunea Tisei. „Dacii, zice Strabon, luptau împotriva boilor şi a tauriscilor, popoare celtice sub conducerea lui Kritasiros, pentru că pretindeau că ţinutul respectiv era al lor". Acest detaliu e decisiv pentru caracterizarea politicii militare a lui Burebista. În acest înţeles trebuie luată afirmaţia lui Strabon că Burebista „supuse geţilor pe cei mai mulţi dintre vecini". Este vorba de vecinii care ocupaseră prin violenţă părţi considerabile ale teritoriului geto-dac. Controlul asupra Traciei, pînă în Macedonia şi Illiria, însemna, în primul rînd, aducerea sub ascultare a tuturor celor care se mai opuneau unirii sub un singur sceptru. Dar ea mai însemna şi împotrivire faţă de pătrunderea romană din Peninsula Balcanică. Burebista şi Deceneu erau conştienţi de primejdia pentru daci a prezenţei romanilor în sudul Dunării. Iată de ce marele rege a făcut tot ce i-a stat în putinţă spre a-i îndepărta pe invadatori de hotarele regatului său.

Scrisul în limba geţilor

Performanţele politice şi militare sînt şi opera unei extraordinare prefaceri sufleteşti la poporul get. Deceneu considera că viitorul şi strălucirea poporului său depind în primul rînd de educaţia morală şi că, numai pe această bază, se poate clădi un edificiu statal şi social trainic. De aceea marele preot a întreprins o profundă reformă a poporului geto-dac.

Această reformă — celebră în lumea veche — a fost pusă în practică nu prin legi oficiale şi seci, ci prin acea operă deli-

cată şi de răbdare care creează pe om a doua oară: educaţia. Iată de ce credem că termenul prin care Strabon exprimă opera de ridicare spirituală a geţilor nu poate însemna *abstinenţă* sau cam aşa ceva — cum l-au interpretat unii istorici — ci *educaţie*, în sens profund etic. Deceneu a impus poporului get în primul rînd cumpătarea. Sobrietatea cerută de el este, credem, acea modestie, acea sănătate a sufletului, menţionată încă de Platon, în legătură cu medicul trac al lui Zamolxis, în dialogul *Charmides*[1].

Burebista şi Deceneu au cerut poporului lor cu insistenţă şi „ascultarea de porunci", adică de legi, ca efect al educaţiei prin dreptate, promovată constant de cei doi conducători. Geţii, încă din vremea lui Herodot, erau recunoscuţi a fi „cei mai drepţi" dintre traci. Dar dreptatea sau cinstea getică puteau fi uşor clătinate sau alterate de temperamentul lor impulsiv. De aceea reformele şi supravegherea strictă a respectării dreptăţii vor fi fost două din preocupările cele mai arzătoare ale lui Burebista şi Deceneu.

Regele şi sfetnicul său au acordat o atenţie deosebită şi agriculturii, principala ocupaţie a geţilor. Interesul mergea pînă acolo încît regele repartiza o parte din subalternii lui la supravegherea muncilor cîmpului, iar cealaltă parte era destinată să lucreze cu el în cetăţile întărite. Aceste fapte relatate ca petrecîndu-se în vremea lui Decebal, nu erau, cu siguranţă, invenţia acestuia. Supravegherea însemna, probabil, ceea ce numim astăzi raţionalizarea muncii şi sporirea producţiei. Burebista şi Deceneu, avînd un teritoriu întins, care trebuia hrănit, au fost obligaţi să se ocupe cu mare asiduitate de problema agriculturii. Mai ales că în anumite părţi (sudul Dunării şi munţii), nu se puteau produce cereale.

În fine. Deceneu este prezentat de Iordanes ca un savant şi un civilizator al poporului get: „Acesta [Deceneu] observînd îndemnarea lor de a-l asculta în toate şi că, din fire, sînt deştepţi, i-a instruit în aproape toate ramurile filozofiei; Deceneu era maestru neîntrecut în această privinţă. Prin morală a înfrînt temperamentul lor impulsiv; prin fizică i-a determinat să trăiască potrivit legilor lor fireşti, legi pe care le au scrise pînă azi. Prin logică i-a înzestrat cu o putere de judecată superioară celorlalte neamuri. Prin practică i-a îndemnat să se dedea la fapte bune. Prin teorie i-a învăţat să privească mersul planetelor şi toată astronomia, le-a arătat cum creşte şi descreşte faţa lunii, le-a explicat cu cît globul de foc al soarelui depăşeşte în măsură suprafaţa pămîntului, le-a documentat în fine, sub ce nume şi sub ce înfăţişare se învîrtesc, într-un sens şi în celălalt, în jurul polului ceresc cele trei sute patruzeci şi şase de stele în drumul lor de la Răsărit la Apus. Ce plăcere era — vă întreb [continuă Iordanes] — ca, atunci cînd cariera armelor le îngăduia puţin timp, bărbaţi viteji să se pătrundă de învăţături filozofice? Vedeai pe unul cercetînd rostul cerului, pe altul particularităţile ierburilor şi ale arbuştilor, pe acesta aşteptînd fazele de creştere şi de descreştere ale lunii, pe acela eclipsele de soare şi chipul în care marele astru, dus de revoluţia cerească, după ce s-a grăbit să ajungă la zona orientală, e adus din nou la Apus. Getul se linişteşte de îndată ce primeşte explicaţia acestor lucruri. Acestea şi multe altele învăţînd Deceneu pe geţi prin ştiinţa sa, a strălucit în mijlocul lor ca o adevărată minune". E greu de precizat ce este strict autentic, ce este pură născocire în acest ditiramb al lui Iordanes. Un lucru este însă sigur. Deceneu a avut un rol important în educarea poporului, el fiind înfăţişat şi numărat printre marii civilizatori şi de către Strabon.

Dar Iordanes ne mai spune un lucru nou şi extraordinar prin urmările lui: anume că geţii cunoşteau şi utilizau scrisul. Informaţia lui Iordanes nu este singulară; ea este confirmată de Ovidiu, a cărui mărturie e cu atît mai preţioasă, cu cît, venind din ţinutul getic, este distanţată cu numai 30-40 ani de vremea lui Burebista şi a lui Deceneu. Într-o scrisoare adresată prietenului său Carus, marele poet exilat declară din Tomis: „Am scris o cărticică în limba getică! Cuvintele barbare sînt aşezate în metrul nostru latin. Am avut succes — felicită-mă, te rog! — şi am început să port nume de poet printre geţii cei aspri. Mă întrebi de subiect? Am cîntat mărirea lui Cezar [Octavian]!". Dacă Ovidiu, cu marile lui exigenţe în arta versului, a putut mlădia limba getă pe hexametrul latin, aceasta înseamnă că geto-dacii mînuiau cu uşurinţă nu numai vorba, dar şi scrisul.

Astronomia era cultivată şi preţuită ca fiind de mare trebuinţă unui neam de ţărani care se ocupau cu agricultura şi păstoritul. În acelaşi cadru trebuie apreciată şi măsura de a valorifica ierburile şi plantele de tot felul, cu proprietăţile lor, care alcătuiau un important capitol de medicină.

Deceneu este una din acele uriaşe personalităţi care şi-au creat un loc de frunte în istoria lumii. Un factor de primă importanţă care l-a ajutat să se realizeze pe sine însuşi a fost prezenţa şi prietenia regelui Burebista. Lucru rar în istorie, ei s-au înţeles şi au colaborat atît de armonios şi de eficient, încît, în puţini ani, au izbutit să zidească un stat puternic şi întins. Dacă, după cuvîntul istoricului Camille Jullian, „timp de treizeci de ani, dacii au urmat cu entuziasm şi încredere pilda lui Burebista şi Deceneu", faptul se explică prin aceea că înşişi conducătorii se identificau cu opera lor şi dădeau, cei dîntîi, exemplu poporului. Iată pentru ce Dion Chrisostomul nu se sfieşte să-i aşeze pe daco-geţi pe aceeaşi treaptă de cultură cu elenii epocii de aur.

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1979.

Mărturii ale unei străvechi civilizaţii

„CRONICILE" DIN MORMINTE

MARIAN ŞTEFAN

Întîlnirea cu cadrele didactice şi studenţii Universităţii din Xian — unul din vechile şi renumitele centre de învăţămînt superior din Republica Populară Chineză — a avut loc în ultima zi a vizitei noastre în acest oraş, cu rădăcini adînc implîntate în istoria multimilenară a poporului chinez. Mai mult ca în oricare alt loc văzut de noi, aici trecutul este o prezenţă atît de vie, încît receptarea lui nu implică eforturi sau pregătiri speciale. Ar fi, dealtfel, dificil să stabileşti hotare, fie ele şi convenţionale, în viaţa unei mari aşezări umane, a cărei trăsătură fundamentală o reprezintă tocmai elementul de continuitate. Căci la Xian, cum aflăm la muzeul de istorie din localitate, societatea omenească prezenta forme superioare de organizare cu peste 4 000 ani în urmă, iar oraşul şi cetatea lui au fost capitala a 11 dinastii, din sec. XI î.e.n. şi pînă aproape de sec. X e.n.

Facultatea de istorie a Universităţii din acest străvechi centru de civilizaţie chineză şi-a organizat activitatea în două mari secţii — arheologie şi istorie generală, **cu accent deosebit pe cercetarea şi valorificarea imensului material arheologic-documentar aflat în provincia Shaanxi. Prin rotaţie, în cursul unui an de studiu, cei 260 studenţi ai facultăţii efectuează şase luni de muncă efectivă pe şantierele arheologice. Prin grija guvernului R.P. Chineze şi a autorităţilor locale, provincia Shaanxi posedă unele dintre cele mai mari obiective muzeistice şi arheologice.**

Două dintre ele, pe care am avut prilejul să le vedem, dorim să le prezentăm şi cititorilor revistei noastre.

Zhaoling

La circa 60 km de oraşul Xian, într-o zonă de dealuri şi coline, la poalele cărora privirea este încîntată de specifica geometrie a holdelor harnicilor ţărani chinezi, se află mormîntul imperial Zhaoling. El aparţine împăratului Li Shimin, care a domnit în anii 626-649. Deşi cronologic este al doilea din şirul celor 21 împăraţi ai dinastiei Tasng (618-907), Li Shimin este considerat ca fondator al acestei dinastii.

În imagini: lei gigantici, sculptaţi din cîte un singur bloc de piatră (mormîntul Chienling).

În anul 618, o puternică răscoală ţărănească pusese capăt domniei ultimului împărat din dinastia Sui. Au urmat cîţiva ani de frămîntări politico-sociale puternice, pe fundalul cărora forţele feudale separatiste ameninţau cu dezmembrarea statului chinez. Urcarea lui Li Shimin pe tron, în anul 626, urmată de măsurile energice ale acestuia, a dus la reunificarea Chinei, a cărei întindere era

aproximativ aceeaşi ca în zilele noastre. Într-o perioadă relativ scurtă, Li Shimin a creat un nou aparat de stat şi a dat noii dinastii o puternică aristocraţie, recrutată din rîndul familiei imperiale şi a colaboratorilor săi apropiaţi şi interesată în menţinerea unităţii statului.

În cei 23 ani cît a domnit, Li Shimin a pus bazele uneia din cele mai prospere perioade din istoria Chinei — marcată de o puternică dezvoltare a economiei şi comerţului, de înflorire a artelor, culturii şi ştiinţei. Domnia lui este cunoscută în istorie sub denumirea de epoca „bunei administraţii din Zhenguan" (oraşul în care şi-a stabilit reşedinţa în al doilea an al domniei sale).

Pare ciudat că acest împărat energic, cu pronunţat spirit gospodăresc şi înalte virtuţi ostăşeşti, la scurtă vreme după începutul domniei sale a luat iniţiativa de a-şi construi propriul mormînt. Lucrările au început în 636, sub conducerea arhitectului şi inginerului constructor Yang Li De şi au fost încheiate în 649, chiar anul morţii împăratului.

Zhaoling este, de fapt, un imens cimitir al împăratului şi elitelor statului său. Tumulii funerari (naturali sau artificiali) au fost dispuşi pe o suprafaţă de 20 000 ha, cu un perimetru de 60 km. În afara mormîntului imperial (rezervat lui Li Shimin şi împărătesei principale), în cadrul complexului au fost înhumate alte 167 persoane (prinţi, generali, funcţionari superiori, rude şi favorite ale împăratului). Dispunerea mormintelor, ca şi dimensiunile movilelor de pămînt ce le adăposteau au fost dictate de normele stricte ale ierarhiei sociale şi de voinţa împăratului. Demnitarilor apreciaţi de monarh pentru serviciile aduse statului şi tronului li s-a rezervat un loc mai apropiat de mormîntul monarhului, iar tumulul a căpătat dimensiuni corespunzătoare meritelor sale. Iată de ce, peste veacuri, Zhaoling este considerat nu numai un monument arhitectonic, ci şi un veritabil document privind concepţia lui Li Shimin despre stat şi ierarhia puterii sale, o expresie a grijii pe care a manifestat-o permanent pentru centralizarea şi păstrarea unităţii statului.

Săpăturile arheologice efectuate aici în ultimii ani au permis cercetarea a 15 morminte, din interiorul cărora au fost scoase imense valori ale culturii materiale şi spirituale din perioada timpurie a dinastiei Tang. Expuse cu grijă în muzeul organizat în cadrul complexului Zhaoling, ele se constituie într-o admirabilă cronică. Sînt prezentate vizitatorilor fragmente de pictură murală, vase şi statui din ceramică, podoabe, unelte şi obiecte de uz gospodăresc, într-o cantitate şi varietate neobişnuită pentru muzeele europene.

Un loc aparte îl ocupă în cadrul muzeului masivele blocuri de piatră, în care au fost săpate inscripţii cu o excepţională valoare ştiinţifică; cu ajutorul acestor inscripţii se ştie cu exactitate cine a fost înmormîntat la Zhaoling, fiecare tumul-funerar avînd lespedea pe cares-au săpat texte conţinînd date despre viaţa şi activitatea defunctului. Văzînd grupurile de vizitatori chinezi oprindu-se în faţa vechilor inscripţii, prin intermediul cărora iau cunoştinţă de strămunii lor, am avut încă o dată bucuria să constat că, pe zi ce trece, munca arheologilor împrumută tot mai mult din căldura sufletului omenesc, încetează de a mai fi o activitate desfăşurată de specialişti în folosul doar al unor cercuri restrînse de iniţiaţi.

Complexul Chienling

La mică distanţă de Zhaoling se înalţă cele trei dealuri Liangshan, situate la 6 km nord de oraşul districtual Chienshien. Cel mai înalt (cca. 1 000 m) şi nordic dintre dealuri adăposteşte mormîntul împăratului Kaotsung (649-683) şi al soţiei sale Wu Tse-Tien. Este vorba despre nepotul şi urmaşul la tron al lui Li Shimin, deci al treilea împărat al dinastiei Tang. La distanţă de nici o jumătate de secol, nepotul avea să-şi depăşească unchiul prin edificii pline de rafinament şi grandoare. Fenomenul este deosebit de evident atunci cînd vizitezi mormîntul Chienling.

Kaotsung a fost continuatorul politicii unchiului său, consolidînd puterea centrală şi ridicînd imperiul la rangul de cel mai puternic stat feudal al evului mediu chinez. Printr-o administraţie energică şi o politică externă activă, Kaotsung s-a impus în istorie ca unul din împăraţii care au lăsat în urma lor o amintire demnă de respectul urmaşilor.

Chienling este, de fapt, şi el tot un cimitir, căci şi aici, în afara mormîntului imperial, se află alte şaptesprezece aparţinînd unor prinţi, înalţi demnitari, generali şi rude ale familiei imperiale. Potrivit informaţiilor cuprinse în culegerea *Documentele istorice ale dinastiei*

Progrese ale arheologiei chineze

În legătură cu marea însemnătate de care se bucură cercetările arheologice în Republica Populară Chineză, să consemnăm și cîteva aprecieri dintr-un interviu pe care ni l-a acordat, la al XV-lea Congres internațional de științe istorice, desfășurat în august, 1980, la București, cunoscutul profesor Xia Nai[1], director al Institutului de arheologie al Academiei de științe sociale a R.P. Chineze:

Consider arheologia o ramură esențială a științelor istorice. Cercetările arheologice sînt indispensabile în studiul istoriei și, în special, în cunoașterea unor perioade mai vechi ale istoriei umanității. În ultimii 30 ani, arheologia chineză a realizat progrese remarcabile. În urma investigațiilor de teren și a săpăturilor efectuate, s-a colectat o mare cantitate de material. S-au întreprins, de asemenea, cercetări de laborator și s-au publicat rezultatele lor. În lucrările lor, istoricii chinezi au folosit în mod extensiv datele furnizate de arheologi. Atît în țară, cît și în străinătate, s-au organizat o serie de expoziții ale descoperirilorarheologice din China nouă, realizările cercetărilor noastre bucurîndu-se de prestigiu internațional. În aprilie 1979, a fost constituită Asociația chineză de arheologie; eu am fost ales primul ei președinte. Avem contacte cu oameni de știință de peste hotare, inclusiv cu colegii noștri români, atît prin vizite reciproce, cît și prin participarea la reuniuni internaționale, precum acest congres. Sîntem dornici ca și în domeniul istoriei să se realizeze dezvoltarea pe mai departe a cooperării internaționale, aducîndu-ne și noi contribuția la înțelegerea reciprocă și prietenia dintre popoare, la îndeplinirea de către istorici a misiunii ce le revine.

[1] Profesorul Xia Nai (născut în 1910), care a mai semnat în revista noastră, a publicat numeroase lucrări de arheologie, ca: *Săpăturile de la Hui-xian*, 1956, *Săpăturile de la Changsha*, 1957, *Studii de arheologie în China*, 1963, *Arheologia în domeniile științei și tehnologiei*, 1979 etc.

Tang, complexul funerar era înconjurat cu două puternice centuri de ziduri, poarta principală fiind străjuită de doi lei sculptați în imense blocuri de piatră. Zidurile, ca și marile edificii cu 378 încăperi, ce fuseseră construite în jurul mormîntului imperial, nu s-au mai păstrat pînă în zilele noastre.

Dintre cele șaptesprezece morminte-satelit, situate în partea de sud-est a complexului, cinci au fost cercetate de către echipele de arheologi, care au lucrat aici începînd din 1960. Specialiștii au degajat și galeria de acces spre interiorul mormîntului imperial, acesta putînd fi vizitat de public.

Dar la Chienling cea mai puternică impresie o provoacă numeroasele statui sculptate în piatră. Ele înfățișează oameni, păsări și animale: patru perechi de cai (acest animal, foarte prețuit de vechii chinezi, l-am întîlnit adesea în arta sculpturală, în cea ceramică sau în pictură), alți cai înaripați, uriașii lei ce străjuiau altădată poarta, păsările asemănătoare unui struț, zece perechi de generali ai armatei imperiale (valoros document pentru studierea artei militare a epocii).

Atenția ne este reținută apoi de un masiv grup de statui, 61 la număr, reprezentînd trupuri umane. Trupuri, deoarece nici una dintre statui nu are cap. Gazdele noastre ne explică: la scurtă vreme după moartea împăratului Kaotsung, asupra regiunii s-a abătut o secetă cumplită. Disperați, locuitorii au decapitat statuile, considerîndu-le vinovate de flagelul care se abătuse asupra lor.

Pe cine reprezentau însă aceste statui? Artiștii vremii au imortalizat în piatră pe delegații grupurilor etnice care trăiau atunci în cadrul imperiului și pe cei ai țărilor prietene care au participat la funerariile împăratului Kaotsung. Aceste statui prezintă și ele o mare importanță documentar-științifică, înfățișînd cu mare acuratețe detalii de costume și furnizînd date pe baza cărora se pot stabili relațiile internaționale ale statului chinez în acea epocă.

Am pomenit aici numai despre două dintre numeroasele obiective cultural-istorice pe care am avut bucuria să le vedem în timpul vizitei noastre în China. Două morminte imperiale, care — prin inestimabilele valori păstrate pînă astăzi — sînt socotite de specialiști, și nu numai de ei, ca monumente ce depășesc, prin importanță, granițele poporului care le-a creat, situîndu-se la loc de frunte în tezaurul civilizației umane.

File din istoria New Yorkului

DE LA COLIBE DE LEMN

LA ZGÎRIE-NORI

ROMANO GIACHETTI

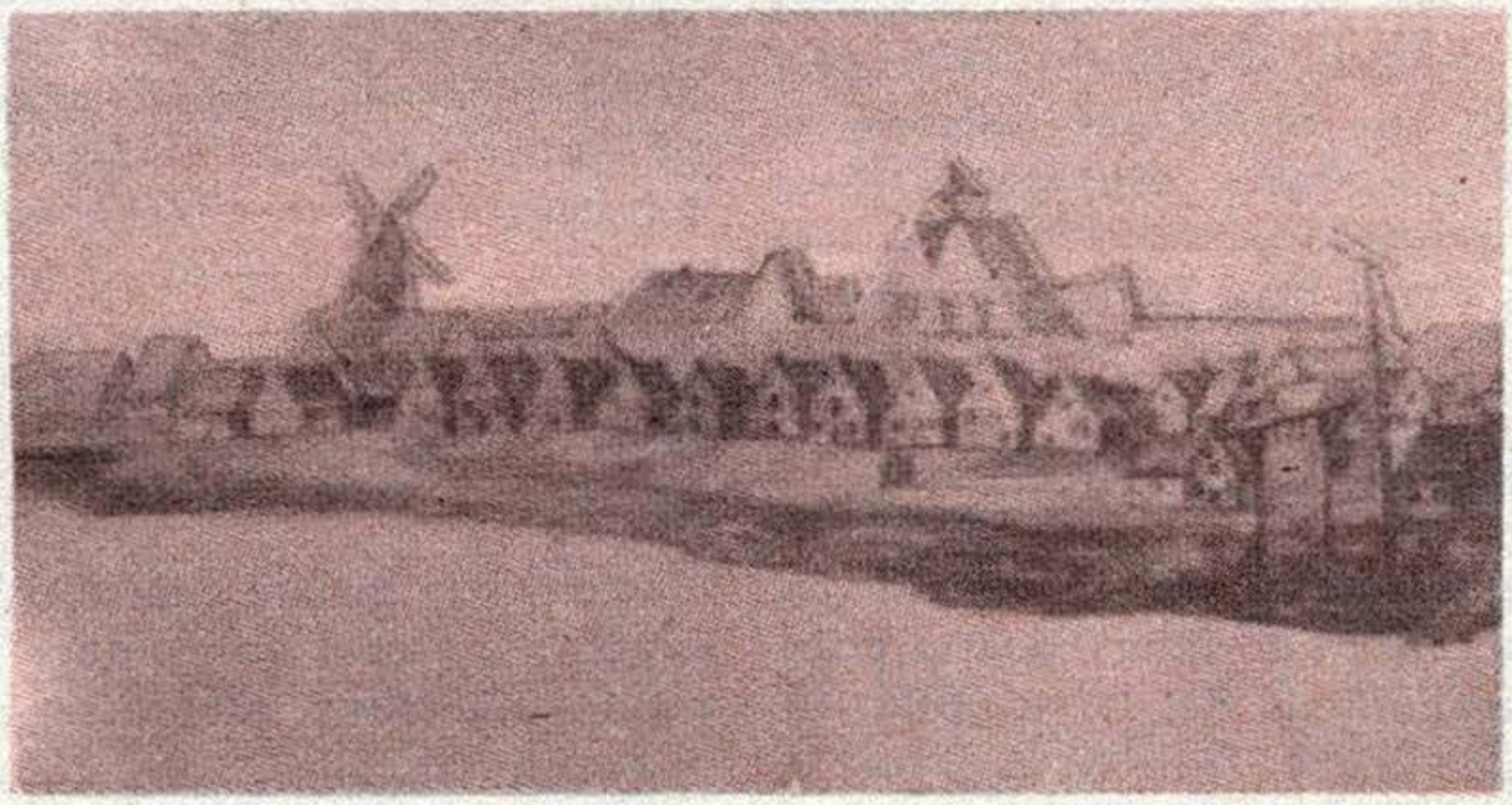

Iulie 1981. Seara unei zile toride, în care termometrul se apropie de 40 grade la umbră, iar umiditatea depăşeşte 97 la sută. Mă aflu într-una dintre cochetele încăperi ale Bibliotecii române de la New York, la colţul dintre 38-th Street şi Third Avenue (sau Bulevardul 3, cum i-am spune pe româneşte). Un auditoriu, format în covîrşitoare majoritate din profesori ai celor cîtorva universităţi ale metropolei, mă ascultă fascinat. Meritul nu-mi revine mie, ci se datoreşte în exclusivitate temei pe care o are expunerea: tezaurul de la Hinova[1]. La capătul prezentării, torent de întrebări. Dascălii tineretului studenţesc din New York sînt lacomi să afle cît mai numeroase detalii despre bogăţiile străvechii Dacii, despre talentul creator al meşterului de acum patru milenii, despre uimitoarea persistenţă a unor motive în arta populară şi cultă a românilor.

New York City. Metropola cea mai mare (din punctul de vedere al populaţiei) nu numai din Statele Unite, ci din întreaga emisferă occidentală, dar care nu se bucură de cinstea de a fi nici măcar capitala statului omonim. Şi totuşi, nu mi-a făcut impresia că cei aproape opt milioane de locuitori, număraţi, zice-se incomplet, de recensămîntul din 1970 în cele cinci cartiere tradiţionale, Manhattan, Brooklyn, Queens, Bronx şi Richmond, poartă o ranchiună specială celor mai puţin de 150 000 cetăţeni ai oraşului Albany, capitala statului.

Scriind despre oraşul pe care îl reprezintă acum în Senatul Statelor Unite, sociologul Daniel Patrick Moynihan afirmă: „New Yorkul a devenit prima mare aşezare din istorie condusă de oameni din rîndul poporului, nu ca un fenomen izolat, aşa cum a fost cazul cu fraţii Gracchi sau cu Comuna din Paris, ci ca un sistem continuu şi de durată". O asertiune discutabilă şi discutată, atît pentru trecutul, cît şi pentru prezentul giganticei urbe. Un alt sociolog de renume, Lewis Mumford, consideră că „în viaţa oraşului, un materialism meschin şi fără sens a devenit principiu director". O critică poate prea acerbă, dar căreia istoria îi dă în multe privinţe dreptate.

Poate nicăieri în Statele Unite trecutul unei localităţi nu se manifestă cu atîta pregnanţă ca în aglomeraţia celor cinci burguri (boroughs) amintite, care poartă numele generic de New York City. În 1625. Manhattanul număra mai

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1981.

puţin de 200 locuitori; în 1790, primul recensămînt federal ridică totalul la 33 131; în 1870, primul recensămînt de după războiul civil şi, care se referă tot numai la insula Manhattan, menţionează 942 292 locuitori (dintre care 400 000 născuţi în străinătate); peste 28 ani, numărul lor creşte la 3 426 202. În 1920, dintr-o populaţie totală de peste 5 500 000, imigranţii sînt doar cu puţin sub 2 000 000, iar populaţia de culoare depăşeşte 150 000 oameni.

Venind în primul rînd din Europa, dar şi de pe alte continente — cu precădere în secolul trecut şi în primele două decenii ale secolului nostru — imigranţii îşi stabilesc reşedinţa în anumite cartiere, care devin miniaturi ale ţării de baştină, aşa cum se va vedea din articolul ce urmează. În cursul celor trei vizite pe care le-am făcut New Yorkului în ultimul pătrar de veac, am putut constata că istoria recentă a adus serioase mutaţii în această privinţă. Pentru a lua numai un singur exemplu, în anii '50 şi '60, populaţia de culoare, împreună cu cea de origine portoricană, a crescut de peste două ori, de la 1 000 000 la 2 300 000. Tot în deceniul 1960-1970, numărul albilor s-a împuţinat cu 592 000, iar cel al nonalbilor a crescut cu 705 000.

Cifre doar? Nu, reflexe ale unei vieţi frămîntate, dintr-o metropolă căreia nu-i lipseşte măreţia, dar nici crizele, dramele, ba chiar tragediile. Ele au marcat-o de-a lungul întregii sale istorii. Aşa cum au marcat-o însemnele celor doi poli opuşi şi contradictorii ai avuţiei materiale: la un capăt, jungla de zgîrie-nori a lumii financiare de pe Wall Street, magazinele ultraluxoase de pe Fifth Avenue, veritabilele conace ale cartierelor şic; la celălalt capăt, sordida mizerie din East End şi West End, ghetoul de culoare din Harlem, infamele „ateliere ale sudorii" (sweatshops), unde erau (şi unde mai sînt, poate) sălbatic exploataţi imigranţii de proaspătă dată.

Despre New York s-au scris sute de mii de volume. Despre istoria lui s-au scris sute de mii de pagini. Cele care urmează, aparţinînd autorului italian Romano Giachetti şi apărute în revista Storia illustrata, numărul 274 din septembrie 1980, vă vor servi — ca să spunem aşa — drept ciornă a unei sumare schiţe istorice. Ea se încadrează în galeria de portrete pe care revista noastră le-a consacrat şi pînă acum unor aşezări urbane din diferite puncte ale globului: Nürnberg, Hanoi, San Francisco, Leningrad, Istanbul, Copenhaga, Alexandria, Köln etc.

Nicolae MINEI

Aşezarea olandeză cu nelipsita sa moară de vînt (p. 22)
avea să fie începutul aventurii urbanistico-arhitectonice pe verticală de mai tîrziu

New Yorkul, orașul de ciment, sticlă și oțel, o metropolă verticală, prin care omul sfidează cerul, New Yorkul nu este, după cum se știe, nici capitala Statelor Unite, nici măcar cea a statului New York. Însetat de nou, orașul se dărîmă și se construiește permanent, profilul său schimbîndu-se continuu. Peste jumătate din edificiile lui nu au mai mult de 50 ani. Newyorkezii spun adesea: „Dacă vom reuși vreodată să-l terminăm, va fi un oraș mare".

New Yorkul are o istorie urbanistică coerentă, extrem de simplă, bazată pe extindere în matricea primei așezări olandeze (dezvoltarea orizontală), urmată de ridicarea în spațiu (dezvoltarea verticală), atunci cînd n-a mai rămas teren liber. El are o suprafață de 314 mile pătrate (circa 506 km pătrați) și o populație de peste 8 000 000 locuitori. Centrul, inima, adevăratul motor al acestui imens nod geografico-comercial este New York City, de fapt insula Manhattan, cu o suprafață de numai 36 km pătrați și o populație permanentă de 1 700 000 locuitori, care însă, peste zi, cînd se adaugă cei ce muncesc acolo, ajunge la cifra de 6 000 000.

La Nieuw Amsterdam: o atmosferă patriarhală

Înainte de sosirea europenilor, pe teritoriul actual al orașului, locuiau triburile pașnice ale indienilor de neam algonkin, buni negustători. Stilul așezărilor lor îi deosebea de compatrioții lor: ei nu locuiau în corturi, ci în construcții semicilindrice, realizate pe structuri de lemn. Acesta este poporul primitiv care l-a întîmpinat pe exploratorul florentin Giovanni da Verrazzano (cca. 1485-cca. 1528), la 17 aprilie 1524, cînd a descoperit „cel mai frumos golf din lume".

Au trecut însă mulți ani pînă cînd a început adevărata colonizare. În septembrie 1609, a aruncat ancora în fața insulei Manhattan galionul lui Henry Hudson, un navigator englez însărcinat de Compania olandeză a Indiilor de Est cu descoperirea unui nou drum comercial. Hudson s-a oprit aici pentru puțin timp; el a preferat să navigheze spre izvoarele marelui fluviu, căruia avea să-i dea apoi numele său. L-a urmat olandezul Van Campen, în căutare de blănuri, obținute în schimbul cîtorva podoabe ieftine sau al unui pumn de monede fără valoare. În 1613, unui alt olandez, căpitanului Adriaen Block, i-a revenit cinstea de a da viață istoriei urbanistice a orașului. Pierzîndu-și velierul, din cauza unui incendiu, Block și oamenii lui au fost nevoiți să se refugieze pe uscat. Timp de două ierni, ei au muncit la construcția altei ambarcațiuni, trebuind să se adăpostească, în acest timp, într-o așezare primitivă, formată din patru colibe. Erau primele edificii ale viitorului New York, situate chiar pe locul unde se înalță azi clădirile de la numerele 41 și 45 pe Broadway. Începuse un proces care nu avea să se mai oprească.

Ochii puterilor europene, Anglia, Olanda, Franța, și Spania, erau avid ațintiți asupra noului continent. A urmat o luptă îndîrjită. Primul semnal l-a dat guvernul Olandei, care, la 3 iunie 1621, a acordat unei întreprinderi comerciale dreptul de exploatare a „coloniilor". Este vorba despre Compania Indiilor Occidentale, devenită ulterior nume de rezonanță. În mai 1624, în Lumea Nouă au sosit primii adevărați coloniști. Un an mai tîrziu, într-o extremitate a insulei Manhattan, cunoscută azi sub numele de Battery, s-a constituit nucleul primului sat, denumit imediat Nieuw Amsterdam. Dezvoltarea lui a fost lentă, din moment ce, în 1650, întreaga colonie, devenită Nieuw Netherland (Noua Olandă), era constituită din cîteva case cu un etaj, deasupra cărora își rotea aripile, în bătaia vîntului, nelipsita moară de vînt. Viața se scurgea liniștit; indienii ofereau de bunăvoie piei, care se găseau din belșug pe teritoriul lor, contra scule, cuțite, veșminte „exotice" și tot felul de lucruri ciudate aduse de europeni. Aceștia trimiteau periodic din Olanda spre această parte a lumii nave încărcate cu mărfuri și munceau relativ puțin, preferînd să exploateze munca negrilor, pe care compania îi trimitea ca sclavi, din America de Sud. Domnea o atmosferă patriarhală.

Orașul s-a dezvoltat constant. Olandezii trăiau în case cu grădini, lipsite de instalații sanitare și mobilate grosolan, dar funcțional. Ei și-au creat piața în centrul satului și, cu toate că din Europa nu venise nici un expert în construcții, exista dorința de a „desțeleni" continentul. Treptat, au început să sosească noi colonizatori: englezi, francezi, valoni din Belgia, germani, portughezi, suedezi, danezi, care, pe rînd, au părăsit Nieuw Amsterdam, aventurîndu-se spre alte ținuturi. În 1639, la nord de Manhattan, s-a stabilit familia scandinavului Jonas Bronck (de la al cărui nume provine denumirea cartierului newyorkez Bronx), iar în actualul Brooklyn au răsărit șase sate (unul dintre ele, Breuckelen, fiind matricea numelui modern). Un an mai tîrziu, au apărut case de partea cealaltă a strîmtorii East River (era viitorul cartier Queens).

Centrul activității a rămas însă, atunci, ca și acum, Nieuw Amsterdam. Olandezii au construit acolo un fort și au înălțat case de o parte și de alta a celei mai largi străzi, care se va numi Broad Street. Existau pe atunci și un canal, traversat de trei poduri, canal care a dispărut, și un drum care străbătea insula de-a curmezișul, un adevărat zid de co-

paci. Era un zid de apărare împotriva indienilor, care recurseseră la arme, şi un punct de întîlnire al primilor negustori. El va căpăta faimosul nume de Wall Street.

Mai tîrziu, din jurnalul unui misionar catolic, părintele Jogues, aflăm că, în 1643, la New York se vorbeau peste 18 limbi. În 1654, au sosit primii evrei din Spania. S-a trecut apoi de la construcţiile din lemn la cele din zid. Au apărut primul birt, prima şcoală, spitalul, biserica, şi, în fine, primul sediu al guvernului orăşenesc (în apropiere de City Hall, administraţia municipală de astăzi).

Domnia zeului Ciment

În această epocă a primat expansiunea teritorială. În 1645, olandezii au cumpărat Long Island. În 1649, în schimbul cîtorva cuţite şi podoabe ieftine, Peter Minuit a semnat cu cîteva căpetenii indiene contractul de cumpărare a insulei Manhattan („pămînt cu văi şi coline"). Era o investiţie de circa 30 dolari, socotită, mai tîrziu, drept „cea mai fantastică din istoria umanităţii[1]". Pentru autorităţile olandeze au început însă necazurile. Guvernatorul Willem Kieft, sosit în martie 1638, a ordonat masacrarea unui trib indian cantonat în apropiere de Wall Street, ceea ce, cu toată pacea semnată de succesorul său, Peter Stuyvesant, a marcat începutul declinului pentru olandezi. La 8 septembrie 1664, după cca. 40 ani de relativă şi paşnică prosperitate, în golf a pătruns o mică flotă engleză, trimisă de ducele de York, care şi-a îndreptat tunurile spre fort. Stuyvesant s-a predat inamicului şi Nieuw Amsterdam a devenit New York. Cu excepţia unui scurt interval, în 1673, prezenţa englezilor a continuat neîntreruptă pînă în 1776, cînd coloniştii s-au răsculat[2].

Englezii au guvernat într-un mod foarte deosebit de olandezi. În timp ce olandezii s-au mulţumit să propovăduiască Biblia şi să facă cîte o afacere cu indienii, noii stăpînitori ai Manhattanului au fost mai ambiţioşi şi mult mai întreprinzători. Pieile au rămas în continuare o afacere bună, dar acum se exportau cereale, mirodenii şi, în mod deosebit, făină de grîu şi de porumb. Profiturile au crescut şi, odată cu ele, s-a schimbat profilul oraşului. Pe malurile înverzite ale celor două rîuri (Hudson şi East River) a apărut dig după dig. S-au construit depozite, magazii, birouri de afaceri. Au dispărut grădinile olandeze şi a început domnia „zeului Ciment" al secolelor viitoare. Englezii nu şi-au bătut capul cu estetica urbană, de aici planimetria confuză şi neregulată a metropolei în această perioadă. Străzile largi ale olandezilor s-au îngustat, edificiile au sufocat străzile.

Contractul lui Minuit a fost preluat, firește, de trimişii Maiestăţii Sale britanice: insula a devenit proprietatea lor. Îi atrăgea mai ales zona păduroasă de dincolo de Wall Street, pînă atunci ţinta refugiilor duminicale, neameninţată de indieni, care se retrăseseră tot mai spre nord. Era un teren foarte neregulat, dar newyorkezii au netezit colinele, au nivelat văile şi au construit case. Liberalismul lor în materie de religie a pus temeliile celor 1 728 biserici protestante, 1 254 sinagogi, 438 biserici catolice şi 82 ortodoxe de astăzi. Pretutindeni au răsărit forme arhitectonice noi. Uniformitatea olandeză a dispărut. S-a instaurat principiul „haosului arhitectonic", care va rămîne pecetea fundamentală a insulei Manhattan.

Nu acelaşi lucru s-a petrecut şi la nord de Wall Street. Construcţii boiereşti, cu mai multe etaje, aşezate una lîngă cealaltă, fără vegetaţia care să le mai reducă monotonia, au înlocuit „conacele" olandeze, pregătind epoca cvartalului orăşenesc, construcţie care se va înrădăcina. Era vorba despre un corp dreptunghiular, îndulcit doar de curţi interioare.

Timp de peste un veac, oraşul a înaintat spre desişul păduros, care va căpăta mai tîrziu numele de Central Park (şi el tăiat dreptunghiular). Dacă la începutul sec. XVIII, pe alocuri, se mai întîlnea „palatul nobiliar" al clasei înstărite, acest tip de construcţie nu s-a împămîntenit, căci sufletul New Yorkului era comerţul, iar negustoria merge bine cînd oamenii trăiesc şi muncesc cot la cot. Concomitent, clădirile publice, teatrele, spitalele, sediile primelor ziare au devenit mult mai înalte decît locuinţele. A dispărut „oraşul familie", cu aşezări private, şi a apărut „oraşul public".

De pe urma olandezilor s-au păstrat doar treptele înalte de acces la unele case (*stoeps*, ca în Olanda); de la englezi, nici măcar atît. Engleză a rămas însă noţiunea de „dezordine care a devenit ordine" din necesitate şi, pe acest temei, New Yorkul va fi întotdeauna un oraş al sec. XIX. La începutul acestui veac el s-a extins pînă la actuala Canal Street, prima paralelă a lui Wall Street, limita cea mai îndepărtată a aşezării.

La 30 aprilie 1789, aici a depus jurămîntul primul preşedinte al Statelor Unite, George Washington. Chiar dacă, ulterior, capitala a fost mutată[3] New Yorkul a rămas adevărata metropolă a ţării. Cît despre expansiunea urbanistică, în 1845 primarul New Yorkului scria:

---

[1] Alte lucrări, de pildă *The New Encyclopaedia Britannica* (vol. 13, 1977) şi *The City of New York* (1978), indică drept an al semnării acestei tranzacţii, devenită ulterior celebră, 1626. De asemenea, ele precizează că Minuit a dat indienilor obiecte în valoare de 60 guldeni, ceea ce, conform calculelor unor istorici din sec. XIX, echivalează cu 24 dolari.

[2] *Magazin istoric*, nr. 1-6/1976.

[3] New Yorkul a fost capitala S.U.A. între anii 1785 şi 1790.

„Să refacem, să refacem, să refacem! Concetăţenii mei nu visează altceva!“

2 000 ani de arhitectură

Pragmatismul prevala asupra reflecţiei filozofice. Din fericire, nu lipseau nici experţii şi nici mîna de lucru. Din Europa au venit arhitecţi, ingineri, muncitori specializaţi, tîmplari. Străzile s-au îngustat în zona Battery — Wall Street, nucleul originar, dar s-au lărgit spre nord. Prin Declaraţia de Independenţă din 1776, Thomas Jefferson a dictat ţării şi independenţa arhitectonică. În cartierul Wall Street s-a înălţat bancă după bancă. Zona a devenit austeră, plină de marmură şi intrări monumentale. Ultimii locuitori au fost convinşi să se mute. Au înaintat spre interiorul oraşului, apoi s-au deplasat pe partea scăldată de East River, unde s-au construit primele *tenement*, clădiri cu cîteva etaje şi cu cele mai mizere apartamente din lume. Pereţii lor din lemn nu respectau nici o regulă de construcţie şi ardeau cu cea mai mare uşurinţă. Cartierul, care a căpătat numele de Lower East Side (zona estică de jos), a fost suprapopulat cu mii şi mii de oameni, trăind în condiţiile ghetourilor europene pe care le abandonaseră.

În faţa creşterii spasmodice şi incontrolabile a oraşului, autorităţile au aprobat, în 1811, primul plan de sistematizare care, în esenţă, dăinuie şi astăzi. În timp ce, la nord de Canal Street, blocurile construite printre case de ţară căpătaseră profilul geometric al păienjenişului pătrat — întrerupt doar de nucleul antecedent, Greenwich Village —, planul de sistematizare a stabilit ca, pornind chiar din centrul acestui „sat“, străzile de pe latitudinea urbană să primească o numerotare progresivă, începînd de la numărul 1, iar străzile longitudinale să se numească Avenue şi să fie numerotate de la 1 la 12, pornind de la East River.

În pofida lipsei lui de fantezie, planul a avut marele merit de a facilita dezvoltarea viitorului Midtown, centrul. În preajma războiului civil, la sfîşitul primei jumătăţi a secolului trecut, New Yorkul ajunsese deja la Strada 42. Devenise un oraş „mastodont“, care îşi exploata aşezarea naturală şi se îmbogăţea văzînd cu ochii. Ritmul vieţii newyorkeze era atît de accelerat, încît nici confruntarea Nordului cu sudiştii nu a stîrnit prea mult interes (printre altele, New Yorkul făcea afaceri cu aur cu confederaţia sudistă).

A început apoi moda călătoriilor în Europa. Urmarea: în cîţiva ani au apărut aşazisele *mansion* sau locuinţe somptuoase, toate adaptate la moda europeană. Între Hudson şi East River s-au condensat palate veneţiene, faţade stil. Al doilea imperiu, pe scurt două mii de ani de arhitectură.

În 1830, s-a introdus iluminatul cu gaze, iar la sfîrşitul secolului, cel electric; în 1842, a fost terminat apeductul lui Croton dinspre nord (activ şi în prezent); în 1870, industrializarea a luat un deosebit avînt: pe terenurile destinate construcţiei de locuinţe s-au ridicat fabrici, laboratoare, ateliere meşteşugăreşti.

În perioada următoare, s-au înmulţit şcolile, spitalele, sălile de concerte, bisericile. S-au deschis muzee şi şi-au făcut zgomotos apariţia primele automobile. În 1898, s-a ajuns la înfiinţarea „celui mai mare New York“ — Greater New York — un oraş format din cinci *borough*s sau cartiere: Bronx, Queens, Brooklyn, Richmond (cunoscut ca Staten Island), şi, firesc, Manhattan. Era o aglomerare urbană de proporţii enorme, care avea absolută nevoie de principiul unităţii urbanistice. În timp ce Brooklyn s-a consolidat în forma primei aşezări, în Manhattan s-au înmulţit rapid diferite naţionalităţi de imigranţi. Harlemul, datorită sclavagismului iniţial olandez, a rămas „cartierul negrilor“. Bloomingdale a devenit West Side, dar populaţia a rămas în majoritate ebraică. Italienii, care din Manhattan se mutaseră în Village, au populat Little Italy, un colţ de Neapole transferat peste ocean. Germanii au ocupat Yorkville. Nicăieri nu s-a realizat „amalgamul etnic“.

Acest aspect a dat naştere unei arhitecturi variate şi originale. Mai importantă în acest sens a fost legea din 1901, care a impus „la toate clădirile — cel puţin o fereastră pentru fiecare cameră“. Primele construcţii de locuinţe din Lower East Side, modernizate, au constituit modelul blocului de locuinţe *(apartament house)* din noul secol, care, mai tîrziu, va căpăta dimensiunile zgîrie-norilor. Încă din 1890, s-a construit un edificiu cu 12 etaje. Secolul XX va însemna cucerirea pe verticală în „valuri“ mari, care va evolua în două direcţii: dărîmarea a ceea ce se învechise şi construirea giganţilor din sticlă şi oţel, pe care omenirea întreagă îi va invidia şi copia. După Empire State Building care, cu cele 102 etaje ale sale, depăşeşte 381 m înălţime, la care se mai adaugă şi cei 67 m ai antenei de televiziune, construcţia cea mai importantă este Rockefeller Center, pe treisprezece acri de pămînt, din care ţîşnesc în plin centru cincisprezece edificii enorme[1]. „Enormă“ şi este aventura urbanistico-arhitectonică a acestui oraş, născut din patru colibe olandeze.

Şi totuşi, aici Lumea Nouă nu reuşeşte să o uite pe cea Veche.

În româneşte de
Gabriela GEROTA

---

[1] În realitate, clădirea cea mai înaltă din New York este actualmente World Trade Center (Centrul de comerţ internaţional), construit în 1971-1973, care are două turnuri gemene de cîte 110 etaje, cu o înălţime de 412 m.

PERIPEŢIILE UNUI TEZAUR

GEORGE de LOVINFOSSE

În timpul celui de-al doilea război mondial, au avut loc o serie de operaţii, nu lipsite de riscuri, prin care diverse ţări ale Europei au încercat să-şi pună la adăpost rezervele de aur din calea înaintării ameninţătoare a forţelor naziste.
În continuarea articolelor pe această temă, publicate de Magazin istoric[1], prezentăm cititorilor noştri un episod privind peripeţiile aurului belgian, episod extras, într-o formă întrucîtva prescurtată, din cartea lui George de Lovinfosse, În Serviciul Maiestăţilor Lor, **subintitulată** Istoria secretă a belgienilor din Londra.

În 1941, George de Lovinfosse, veteran al primului război mondial, a trecut în Anglia unde s-a angajat voluntar în Home Guard (armata teritorială). Un an mai tîrziu, a fost recrutat de englezi în Special Operations Executive — S.O.E. (Serviciul de operaţiuni speciale), creat către sfîrşitul lui 1940 cu scopul de a sprijini mişcările de rezistenţă şi de a organiza acţiuni de sabotaje în ţările ocupate de nazişti. În 1943, Lovinfosse a fost însărcinat să restabilească relaţiile întrerupte dintre Londra şi Belgia ocupată[2]; în septembrie 1944, generalul Colin Gubbins, şeful S.O.E.-ului, l-a trimis în Belgia pentru a coordona activităţile desfăşurate de mişcarea de rezistenţă belgiană şi armata eliberatoare. Îndeplinirea cu succes a dificilelor sarcini speciale i-a adus — pînă la sfîrşitul războiului — gradele de maior în armata britanică şi franceză şi colonel în cea belgiană.

În relatarea privind aurul belgian, autorul nu joacă nici un rol. Cei care au acţionat direct au fost membri ai mişcării de rezistenţă, la organizarea şi întărirea căreia activitatea lui G. de Lovinfosse a contribuit într-un mod esenţial; camarazi ai belgienilor din armata secretă care, neprecupeţindu-şi viaţa, s-au jertfit pentru victoria împotriva hitlerismului; eroi anonimi, cărora sculptorul belgian Ianchelevici, originar din România, le-a dedicat celebrul monument din faţa fortului Breendonk, locul unde mulţi dintre ei au fost închişi, torturaţi şi ucişi: un om îngenuncheat, dar care priveşte spre înălţimi, plin de dîrzenie şi speranţă.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 10/1977, 2-5/1981; 4/1972.

Spre o destinaţie necunoscută

La intrarea germanilor în Bruxelles, toate depozitele în aur ale Băncii naţionale belgiene, evaluate la 750 milioane dolari, dispăruseră. Înainte de septembrie 1939, cu aprobarea guvernului, ministrul belgian al finanţelor, Camille Gutt, transferase aur în valoare de 10 miliarde franci belgieni la Banca Angliei şi în valoare de 6 miliarde la *Federal Reserve Bank* din New York. În Belgia nu rămăsese decît cantitatea de aur ce acoperea hîrtia monetară în circulaţie, adică aproximativ 6,5 miliarde franci.

În cursul iernii 1939-1940, sub presiunea evenimentelor internaţionale, cea mai mare parte din aurul rămas în ţară — 6 miliarde franci — a fost încredinţat Băncii Franţei, care l-a depus în sucursalele sale din Bordeaux şi Libourne (departamentul Gironde). La 6 mai 1940, ultimele rezerve, 500 milioane, au părăsit Bruxellesul, fiind expediate spre păstrare tot Băncii Franţei. Peste patru zile, naziştii au invadat Belgia, Olanda şi Luxemburgul.

Înaintea prăbuşirii frontului din Franţa, Camille Gutt a cerut Băncii Franţei să transfere aurul în valoare de 6,5 miliarde franci belgieni la *Federal Reserve Bank*, dar catastrofa militară nu a permis executarea imediată a operaţiei. La 9 iunie 1940, Banca Franţei, care deţinea şi o parte din rezervele Băncii Poloniei, a expediat tot acest aur în portul Lorient, din sudul Bretaniei, pe calea ferată. Sucursala de acolo a luat în primire metalul preţios în ziua următoare, l-a inventariat cu începere din 11 iunie şi l-a depozitat în clădirea Arsenalului pe data de 14.

Interesate să-şi scoată cît mai repede rezervele monetare de pe teritoriul Franţei, autorităţile belgiene au solicitat sprijinul Amiralităţii britanice; aceasta a acceptat să pună la dispoziţie mijloacele de transport, dar răspunsul a venit prea tîrziu. Începînd chiar din 17 iunie, Fournier, guvernatorul Băncii Franţei, a ajuns la o înţelegere cu G. Janssen şi Michalsky, guvernatorii băncilor naţionale ale Belgiei şi, respectiv, Poloniei, dispunînd îmbarcarea depozitelor bancare la bordul crucişătorului „Victor Schoelcher". Încărcarea a început la orele 21, luînd sfîrşit în ziua următoare, la orele 3 dimineaţa. În ziua de 18 iunie, crucişătorul a părăsit Lorient, pornind spre o „destinaţie necunoscută", care i-a fost relevată comandantului abia cînd a ieşit în largul mării: Casablanca. Cei în cunoştinţă de cauză se temeau de submarinele germane şi nu voiau să-şi asume riscul de a lansa crucişătorul direct spre Antile sau Canada.

După o lungă escală la Casablanca, i s-a transmis lui „Victor Schoelcher" ordinul să pornească spre Dakar (Senegal), unde a ajuns la 28 iunie 1940. Încărcătura a fost debarcată la 30 iunie, apoi depozitată la Thiès, oraş aflat pe linia feroviară Dakar-Kayès.

Din motive care nu sînt prea limpezi, guvernul francez a luat hotărîrea ca toate valorile în aur şi devize depozitate în coloniile franceze să rămînă acolo. Din acel moment, demersurile făcute de la Londra de către Camille Gutt şi adjuncţii săi pe lîngă guvernul Pétain, pentru a determina expedierea aurului în Statele Unite, au fost pur şi simplu ignorate. La 16 septembrie, Băncii Franţei i s-a adresat, prin scrisoare recomandată, o somaţie care a rămas tot fără nici un rezultat.

Cu excepţia autorităţilor franceze, nimeni nu ştia unde dispăruse aurul belgian.

Operaţia Ameninţarea

La 2 iulie 1940, sublocotenentul belgian I.M. Floor l-a întîlnit pe compatriotul său, locotenentul G.J. Truffaut; amîndoi se aflau pe atunci la Casablanca, amîndoi voiau să plece în Anglia pentru a servi cauza ţării lor. Cu vasul „Djebel Dersa" au ajuns la Gibraltar, iar de acolo s-au îmbarcat pe „Har Zion", cu destinaţia Liverpool.

Pe aceeaşi navă se aflau 600 ofiţeri şi soldaţi din aviaţia poloneză, precum şi 24 ofiţeri şi subofiţeri belgieni. În cursul traversării, Floor s-a împrietenit cu cîţiva ofiţeri polonezi şi mai ales cu colonelul de aviaţie Izycki. Prin acesta el a aflat că aurul belgian şi cel polonez a fost îmbarcat la Lorient şi transportat la Dakar.

Imediat după sosirea lor la Londra, Floor şi Truffaut l-au pus la curent pe Gutt cu ceea ce aflaseră, propunîndu-i să le încredinţeze misiunea de a recupera aurul belgian. Avizat la rîndul său, Churchill a confruntat aceste informaţii cu acelea primite de la polonezi; din datele existente reieşea că la Dakar se găseau 1 130 tone aur, 900 aparţinînd Franţei, 200 Belgiei, 30 Poloniei. La scurt timp după aceea, primului-ministru britanic i s-au prezentat două proiecte: unul al generalului de Gaulle, operaţia „Menace" (Ameninţare), care consta în organizarea unei acţiuni la Dakar, cu scopul de a ralia cetăţenii din coloniile franceze de pe coasta apuseană a Africii la mişcarea de rezistenţă franceză de la Londra şi de a scoate aurul francez de sub controlul guvernului de la Vichy; celălalt, propus de Camille Gutt, care urmărea recuperarea aurului belgian.

La 19 august, Churchill a aprobat ambele proiecte. Chiar în aceeaşi zi, C. Gutt a încredinţat unei misiuni compusă din lt. G.J. Truffaut, sublt. I.M. Floor şi subofiţerul V.R. van den Eyden sarcina de a salva aurul belgian depozitat în Africa. La 22, cei trei s-au îmbarcat la bordul vasului englez „Argus", care i-a lăsat la Bathurst, capitala Gambiei. Guvernul polonez, refugiat la Londra, a decis să participe la acţiune şi a transmis această sarcină celor doi trimişi speciali, deja instalaţi la Bathurst, consulul J. Gizycki şi lt. M. Kowalski.

Membrii misiunii belgiano-poloneze s-au întrunit la 6 septembrie la Bathurst, pentru a stabili planul de acţiune. Situaţia era încordată, căci între Gambia şi Senegal domnea un climat de ostilitate. Guvernatorul britanic al Gambiei a cerut telegrafic, în aceeaşi zi, guvernatorului general francez din Dakar, Boisson, autorizaţia ca misiunea

Truffaut să vină să discute cu el despre aurul belgian şi ca misiunea Gizycki să poată întreprinde cercetări la Consulatul polonez din capitala Senegalului, în acea vreme colonie franceză. Boisson i-a răspuns că pentru toate acestea trebuie să se adreseze guvernului de la Vichy. S-a luat atunci hotărîrea să se obţină un inventar al lăzilor cu aur, în prezenţa părţilor interesate, spre a se stabili în mod clar cui aparţin. La 13 septembrie, datorită ajutorului dat de V. Cusden, consulul britanic la Dakar, Truffaut şi Floor au obţinut o copie a certificatelor de îmbarcare a lăzilor cu aur.

În acel moment, o flotă franco-britanică a fost concentrată la Freetown; generalul de Gaulle a încercat să debarce la Dakar. Este ştiut că operaţia „Menace" s-a soldat, la 23 septembrie, cu un eşec, datorită informaţiilor greşite şi unor erori tactice şi strategice. După nereuşita de la Dakar, flota franco-britanică s-a regrupat la Freetown; la 1 octombrie, Floor l-a vizitat pe generalul de Gaulle, la bordul lui „Westerland" pentru a-l întreba dacă intenţiona să încerce o nouă lovitură la Dakar. În urma răspunsului negativ al lui de Gaulle, Truffaut şi Floor, socotind că fără sprijinul forţelor comandate de acesta şi că în atmosfera de tensiune ce se crease nu vor putea să mai realizeze ceva, s-au înapoiat, în prima săptămînă din octombrie, la Londra.

Copia certificatelor de îmbarcare adusă ministrului Gutt i-a permis acestuia ca, la 5 februarie 1941, să intenteze, la New York, un proces Băncii Franţei. Curtea Supremă a statului New York le-a dat cîştig de cauză belgienilor şi a dispus sechestrarea unei sume echivalente din aurul francez depus la *Federal Reserve Bank*.

Via Marsilia-Berlin

Lăzile de la Dakar erau rîvnite de germani care, pentru a pune mîna pe ele, se foloseau de francezi împotriva belgienilor.

Carte poştală şi timbru consacrate Monumentului naţional al prizonierului politic, executat de sculptorul Ianchelevici şi inaugurat, în 1954, la Breendonk, unde a fiinţat între 1940-1944 un lagăr nazist

In p. 27: *11 mai 1940; Armata 6 germană, comandată de von Reichenau, invadează Belgia, în vreme ce civili în refugiu aglomerează şoselele*

La 29 noiembrie, colaboraţionistul Pierre Laval, în acea vreme vicepreşedinte al Consiliului de miniştri şi, în 1942, şeful guvernului de la Vichy, a dat ordin ca aurul să le fie livrat germanilor. Un protocol adiţional franco-german a fost semnat la 11 decembrie. Prin el, *Deutsche Bank* se substituia Băncii Franţei în calitate de depozitar.

Transportul pînă la Berlin, via Marsilia, a fost încetinit prin toate mijloacele de către francezi. Aurul a plecat de la Kayès la Bamako — în fostul Sudan francez — cu trenul, de la Bamako la Gao — în Republica Mali — cu camioane de mic tonaj, de la Gao la Colomb-Béchar — în Algeria — cu mijloace de transport grele, de la Colomb-Béchar la Alger — pe calea ferată, de la Alger la Marsilia — pe calea aerului. O asemenea călătorie dura, în mod normal, 100 zile. Transportul respectiv a necesitat însă 18 luni, pînă la 26 mai 1942.

La 19 septembrie 1942, guvernul Reichului a rechiziţionat aurul belgian, l-a depozitat la Berlin şi a oferit în schimb Băncii Naţionale a Belgiei mărci-hîrtie, care au fost refuzate. Aurul a fost retopit de către germani şi marcat din nou. În 1946, s-a stabilit că 150 tone ajunseseră la Banca Naţională elveţiană, din care 50 tone au fost înapoiate Aliaţilor şi împărţite între ei ca despăgubiri.

Peripeţiile tezaurului belgian au luat sfîrşit la 1 octombrie 1944, cînd Banca Franţei a început să restituie, fără obiecţii, aurul ce-i fusese încredinţat spre păstrare de Banca Naţională a Belgiei.

Introducere şi traducere de
Anca LĂZĂREANU

„După modul cum este scrisă istoria unei naţiuni se poate judeca şi conchide despre cultura [sa], de civilitatea [civilizaţia] la care acea naţiune a parvenit [a ajuns] şi de gradul de dezvoltare a literaturii sale".

Cu aceste cuvinte îşi deschidea istoricul V.A. Urechiă[1] (1834-1901) cursul de istoria literaturii române, ţinut în anul universitar 1863-1864, studenţilor Facultăţii de litere şi filozofie din Iaşi, unde funcţiona ca profesor din 1858. Un an mai tîrziu, V.A. Urechiă prezenta acelaşi curs studenţilor săi din Bucureşti, ca profesor la catedra de istorie şi literatura română a Universităţii.

În colecţiile Bibliotecii Academiei R.S.R. se păstrează manuscrisul cursului universitar al lui V. A. Urechiă, intitulat Comentariile literare asupra Cronicii lui Ureche. Sînt mai multe însemnări, consacrate, în cea mai mare parte, analizei Letopiseţului Ţării Moldovei de Grigore Ureche, lucrare tipărită de Mihail Kogălniceanu în 1855, precum şi locul ocupat de autorul Letopiseţului în dezvoltarea literaturii istorice naţionale. Un capitol introductiv cuprinde consideraţiuni generale asupra cronicarilor, iar, într-unul final, este analizată ceea ce am putea numi astăzi „ideologia" lui Grigore Ureche.

Din acest curs inedit, din prelegerea intitulată Metoda istorică, am transcris cîteva pagini consacrate metodologiei autorului Letopiseţului. Concluzia care se desprinde din ele este aceea că marele vornic cărturar din sec. XVII este nu un simplu cronicar (aşa cum era privit la mijlocul secolului trecut), ci un istoric în înţelesul deplin al termenului. Concluzie deosebit de îndrăzneaţă pentru epoca lui V.A. Urechiă, bazată mai mult pe o intuiţie profundă, decît pe o cercetare aprofundată a marilor înaintaşi ale căror scrieri apăruseră în ediţii aproximative. Abia în 1955 Letopiseţul lui Grigore Ureche a fost tipărit într-o ediţie critică (îngrijită de P. P. Panaitescu), scrierea relevînd pe deplin înaltele trăsături de istoric şi literat ale autorului ei.

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1980.

METODA ISTORICĂ A LUI GRIGORE URECHE

V. A. URECHIĂ

V.A. Urechiă prezentînd un codice domnesc (fotografie de la sfîrşitul sec. XIX, aflată în colecţiile Bibliotecii Academiei R.S.R.)

Prin intuiţia sa, V.A. Urechiă deschidea, în urmă cu aproape 120 ani, perspectivele unei înţelegeri mai profunde a operelor „cronicarilor" români, începîndu-şi demonstraţia cu primul dintre ei, cu Grigore Ureche, cel care a făcut din scrierea istoriei nu o simplă înşiruire de fapte şi evenimente, ci operă de aflare a adevărului.

Cercetări recente — între care şi o contribuţie publicată de revista noastră, în nr. 1/1981 — evidenţiază faptul că Grigore Ureche, alături de ceilalţi „cronicari" moldoveni, a făcut operă de istoric, redactîndu-şi scrierea de pe poziţiile şi cu metodologia istoricului.

Într-o sintetică analiză, profesorul şi istoricul literar George Ivaşcu (Istoria literaturii române, **vol. I, Bucureşti, 1969), analizînd scrierea lui Ureche, subliniază: „Grigore Ureche creează** istoriografia naţională **şi influenţa lui va fi enormă, atît în generaţiile imediat următoare, cît şi în perspectiva dezvoltării întregii culturi româneşti... Ureche îşi redactează cronica călăuzit de o concepţie unitară, gîndirea sa istorică — termenul nu este forţat —, socială şi politică influzînd** naraţiunea **şi prezidînd la prelucrarea izvoarelor".**

Dicţionarul literaturii române de la origine pînă la 1900 **(Bucureşti, 1979) relevă: „Ca istoric, Ureche are intenţia expresă de a descoperi şi transmite adevărul", iar Dumitru Velciu, în monografia** Grigore Ureche **(Bucureşti, 1979) evidenţiază: „Mai important ni se pare pentru** istoricul **Grigore Ureche să subliniem faptul că acesta... s-a străduit în permanenţă să găsească calea cea bună, să depisteze adevărul, printr-o continuă confruntare a izvoarelor şi prin critica atentă a acestora, fapt menţionat încă din predoslovie".**

În transcrierea textului, inedit pînă astăzi, am păstrat particularităţile stilistice şi lexicale ale autorului. Citatele din scrierea lui Ureche le-am reprodus din ediţia din 1955 a Letopiseţului. **Notele de subsol şi explicaţiile din paranteze drepte ne aparţin. Subliniile sînt ale lui V.A. Urechiă.**

L. IOAN

Toate metodele după care se poate scrie istorie se reduc, cum ştiţi, la două sisteme principale. Unul se cheamă *ad narandum*, care îşi propune a referi numai faptele, cu mai multă sau mai puţină frumuseţe poetică, abţinîndu-se de [la] observaţiuni; cealaltă, *ad probandum*, în care evenimentele se relatează numai spre a lua ocaziunea din ele spre a discurge despre organizarea politică a popoarelor, despre legile lor, despre progresele lor în arte, ştiinţe şi litere, în mare despre tot ce constituie o civilizaţiune. Acest din urmă metod dădu naştere cu Voltaire, abia în secuiii XVII şi XVIII, istoriei de caracter filozofic. După pilda sa, Raynal[1], în Francia, Hume[2], Robertson[3], Gibbon[4] în Anglia scriseseră opere care, deşi istorice, sînt lungi disertaţiuni asupra diferitelor civilizaţiuni, epoce.

Care din aceste două metode se descoperă a fi fost întrebuinţată de cronicarul ce studiem?

Predoslovia cronicului pare a ne da răspunsul la această întrebare.

„Apucatu-s-au şi dumnealui [Grigore Ureche] de au scris începătura şi adaosul, mai apoi şi scăderea care se vede că au venit în zilele noastre... Că cum să tîmplă de sîrgu de adaoge povoiul apei şi iarăş de sîrgu scade şi să împuţinează, aşa s-au adaos şi Moldova, carea mai apoi de alte ţări s-au descălecat, de s-au de sîrgu lăţit şi fără zăbavă au îndireptatu".

Înainte de Voltaire şi oarecare scriitoriu de istorie în caracter filozofian, Ureche al nostru îşi propune o adevărată diserţiune asupra creşterii şi decăderii unui popor, a poporului Moldovei.

De va reuşi sau nu, aceasta vom vedea, destul că, cu o percepţiune de geniu, el a înţeles şi scopul istoriei şi chiar şi calea spre a ajunge la acel scop, metoda după care se cuvine a observa şi orîndui elementele de inducere, faptele, evenimentele.

Ureche se pare deci a nu scri cronicul său numai după metoda *ad narandum*. Cu atît mai mult că această metodă este mai curent aplicătoare pentru faptele contemporane, pe care le văd contemporanii, dar nu totdeauna le înţeleg, iară Ureche scrie, cum însuşi spune, despre „cele de demult", perisate [trecute] de atîta vreme de ani.

Numele de *cronicar* voia mai puţin, de bună seamă, decît ceea ce face Ureche, carele ştiu

---

[1] Guillaume-Thomas François Raynal (1713-1796), istoric şi filozof francez, autorul, între altele, al unei cărţi de succes în epocă *L'Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes*, Amsterdam, 1770 (4 vol.).

[2] David Hume (1711-1776), istoric şi filozof englez; principala sa lucrare — *History of England from the Invasion of Julius Caesar to the Revolution of 1688*, Londra, 1763 (8 vol.).

[3] William Robertson (1721-1793), istoric scoţian, adept al filozofiei lui Voltaire.

[4] Edward Gibbon (1737-1797), istoric englez; lucrarea sa principală se intitulează *History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, Londra, 1776-1788, 6 vol. (tradusă în limba română în 1976; vezi şi *Magazin istoric*, nr. 3/1977).

a se apropia mult, foarte mult, de istorie şi adese a-i şi întîlni planurile. Metoda *ad probandum* era bine înţeleasă de Ureche. El este nu numai un înşirător de evenimente şi fapte, ca cronicarii de pînă la el, ca cronicarii francezi, iberi, germani, ce examinează, observă evenimentele ce-i sînt materialul operei, spre a discerne pe cele adevărate de cele apocrife, spre a afla *adevărul* în toate şi în totul. Pentru aceasta el va apela la mărturii opuse chiar. El merge pînă acolo în programul său critic că nu cere faptelor justificarea (ca Vico[1]) a teoriilor sale, ci numai icoana cea nealterabilă a adevărului. Acolo stă meritul său real: în urmărirea adevărului. Acolo este şi caracterul său distinctiv faţă de cronicarii altor popoare şi chiar faţă de numele de cronicar. „Acestea [acele, la V.A. Urechiă] cercînd", zice el, le-am cercetat „cu nevoinţă", „că nu numai letopiseţul nostru ce şi cărţi streine am cercat, *ca să putem afla adevărul, ca să nu mă aflu scriitoriu de cuvinte deşarte*".

Şi, mai la vale: „Nici este a se mira că scriitorii noştri n-au avut de unde strînge cărţi... Ce şi ei ce au scris, mai mult din basne şi den poveşti ce au auzit unul de la altul. Iar scrisorile striinilor mai pe larg şi de ajuns scriu... Şi de acolo multe luuînd şi lipind de ale noastre, potrivind vremea şi anii de au [am] scris acest letopiseţ".

Tot ce am putea zice în privirea metodei istorice a lui Ureche, după rîndurile de mai sus ale lui, ar fi numai o parafrază, o amplificaţiune. Destul este să atrag atenţiunea, să subliniez pentru dv., pe deoparte, deosebirea ce însuşi Ureche o simte existînd între el şi vechii cronicari, scriitori de basme şi de poveşti, ca toţi cronicarii vechi, din evul median, şi, pe de altă parte, vorbele: „de acolo [din scriitorii străini] multe luînd" (acestea iarăşi nu *toate*, ci *multe*, acele garante de adevărate). În aceste vorbe stă desimnată, mai bine decît ori şi unde, metoda critică a lui Ureche: „Vremea *potrivind*" este o lucrarea mai mare, superioară rolului de cronicar, de simplu înşirător de fapte, de evenimente.

Dar făcut-a Ureche ceea ce a promis în prefaţa sa şi despre care ne ocupasem pînă acum? Nu se judecă o carte după prefaţă; o ştiu bine, nu toate prefeţele spun adevărul despre operele cărora preced.

Aici noi nu vom avea o nouă dezminţire. Opera va întări prefaţa, opera va fi realizarea prefeţei sau, mai special, a metodei judicioase, a criticei întemeiate şi discernătoare, de care se înarmează Ureche.

De multe ori Ureche nu se pronunţă în cazurile de contrazicere ce semnalează între cronicarii străini şi indigeni. Acolo e poate mai jos decît istoricul, dar lipsit de elementele de inducere, cum era, în loc de a-i face o scădere din această lacună, noi nu putem şi aici vedea decît o probă nouă de înţelepciune a sa şi de determinata sa dorinţă de a nu se afla (cum zice el) „scriitoriu de vorbe deşarte, ci de drepte".

[1] Giambattista Vico (1668-1744), filozof şi istoric italian; în concepţia sa, istoria era o ştiinţă exactă, condusă de legi bine definite.

PLANSELE NOASTRE

① Kano, oraş din nordul Nigeriei de azi, a fost încă din evul mediu un centru al comerţului internaţional, cu tîrguri renumite pentru cinstea neguţătorilor (**Drumuri medievale africane**, p. 48)

②③ Cîteva imagini din istoria poştei: **a.** Un demnitar egiptean primeşte o misivă; **b.** Lui Carol cel Mare i se înmînează o scrisoare; **c.** Poştaş din Nürnberg (sec. XVII); **d.** Distribuitor de corespondenţă chinez; **e.** Factor poştal din regiunea mlăştinoasă Landes (sud-vestul Franţei); **f.** Birou de poştă în timpul lui Ludovic XV al Franţei (1715-1774); **g.** Poştaş moldovean, călare. Litografie de A. Asachi, aflată la Biblioteca Academiei R.S.R. (**Poşta — de la Cirus la Franklin**, p. 60)

④ Central Park din New York, construit la mijlocul sec. XIX. Şi acum se patinează pe lacul său îngheţat, ca şi în 1859, numai decorul s-a schimbat: zgîrie-norii au luat locul colinelor acoperite de zăpadă. În medalion: Stema oraşului New York (**New York — de la colibe de lemn la zgîrie-nori**, p. 22)

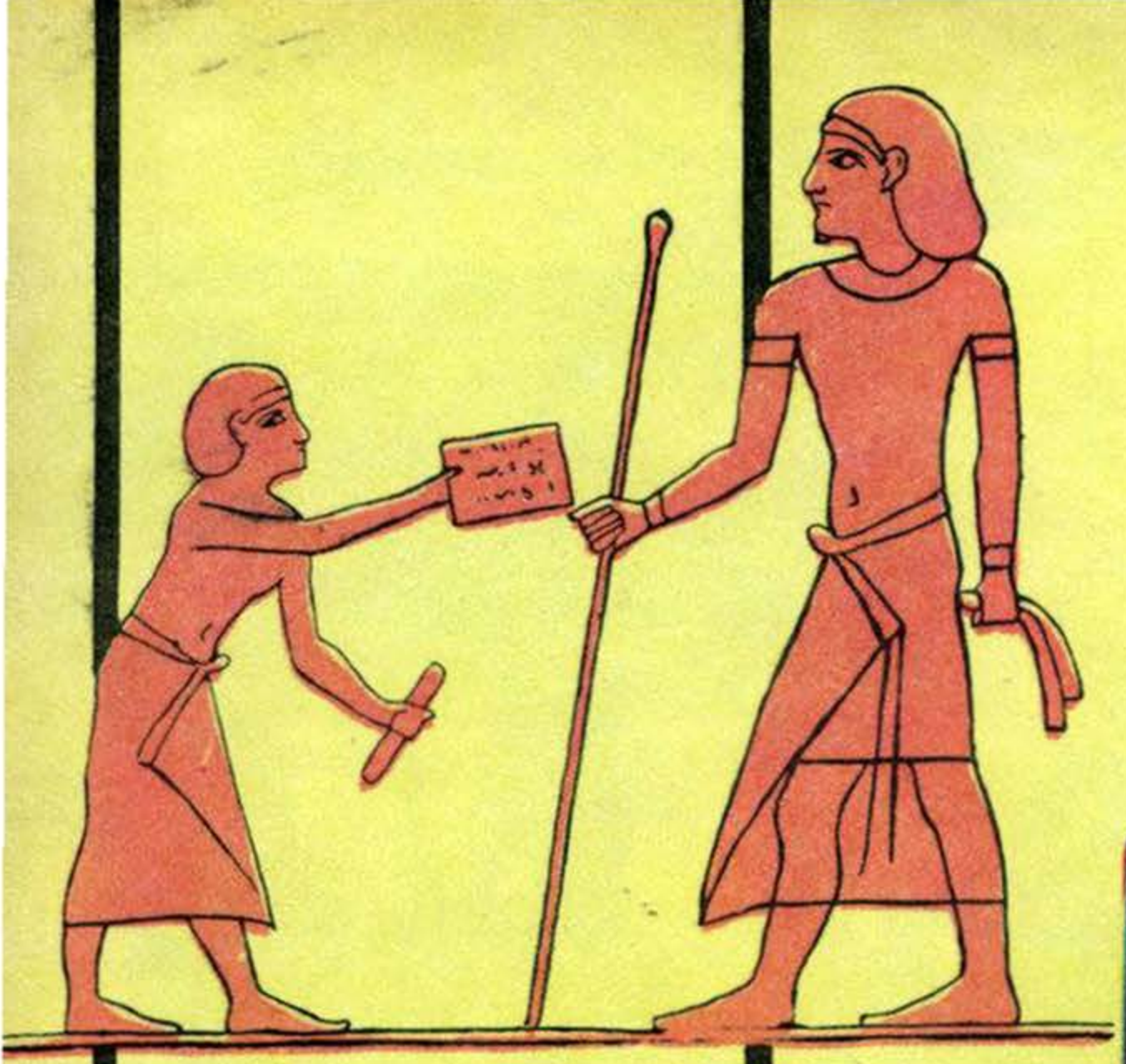

a.

b.

c.

d.

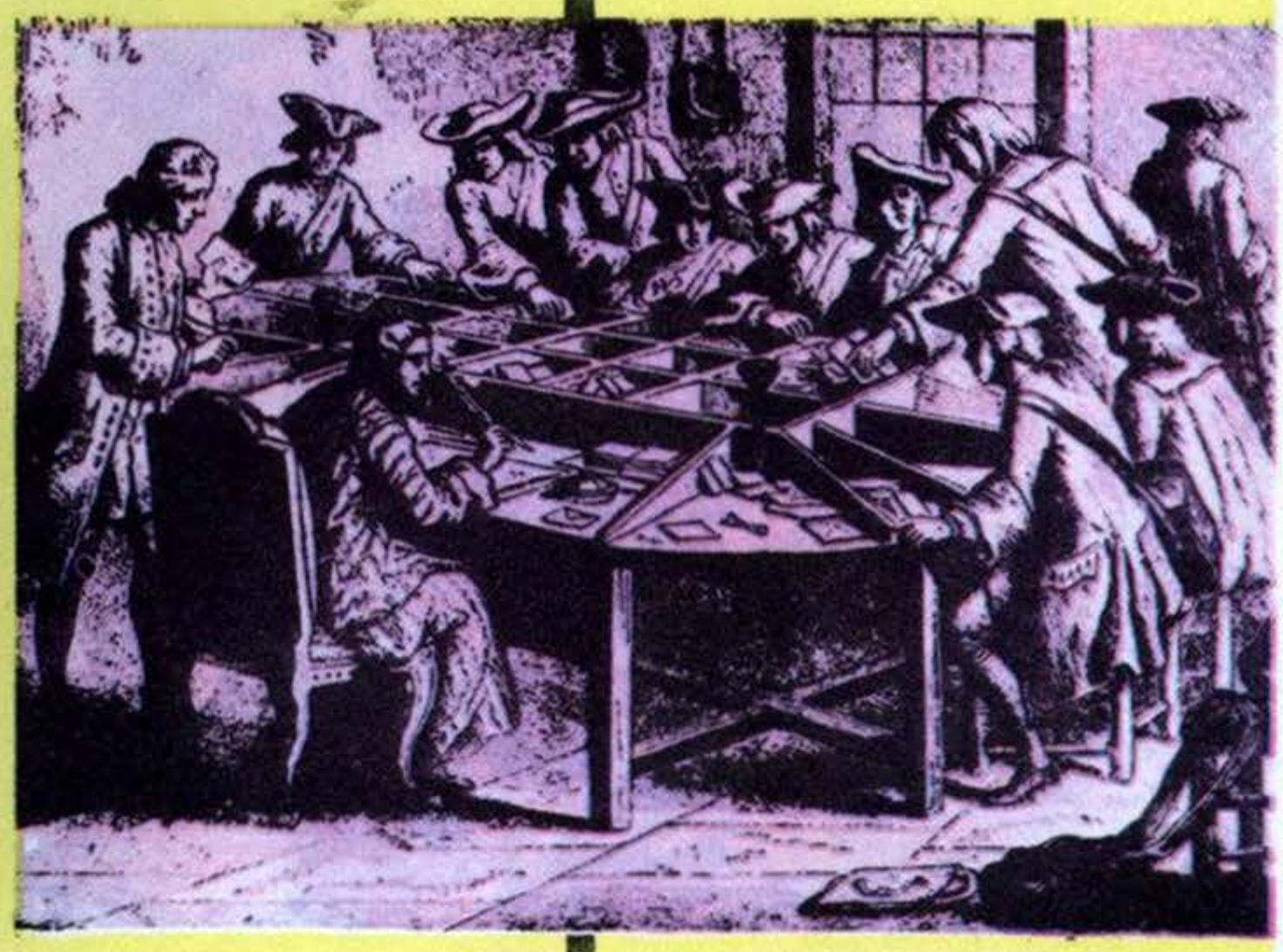

f.

e.

g.

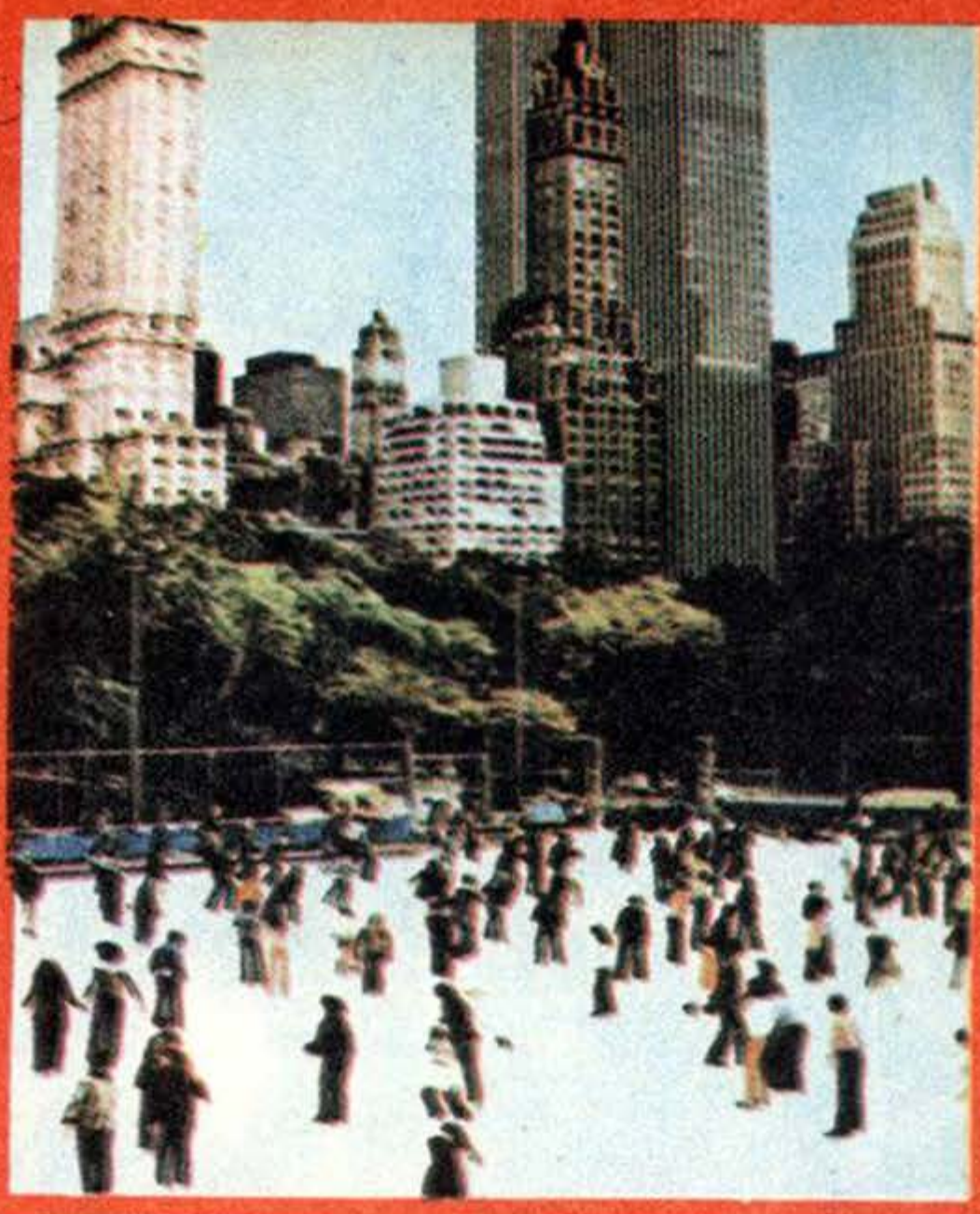

CINE? UNDE? CÎND?

Răspunzînd dorinței și sugestiilor a numeroși cititori, care și-au exprimat interesul pentru concursurile organizate de revista noastră și, în mod special, pentru noua formulă de concurs inițiată în acest an, inaugurăm cu acest număr Concursul Magazin istoric **a II-a ediție 1981,** Cine? Unde? Cînd?

Concursul este format din două serii a cîte 10 întrebări, care vor fi publicate în nr. 10 și 11/1981 ale revistei noastre. Întrebările sînt formulate exclusiv **pe baza articolelor publicate în** Magazin istoric **în 1981, fiind consacrate unor pagini și momente semnificative din istoria poporului român, precum și din istoria universală.**

Ca și la ediția precedentă a concursului, fiecare întrebare este însoțită de cîte trei variante de răspuns. Din aceste variante, numerotate a, b, c, **doar una singură este cea corectă: ea urmează a fi indicată ca atare de concurenți. Răspunsurile vor fi scrise pe o singură față a unei singure file care va constitui buletinul de participare la concurs. Trimis după publicarea celei de-a II-a serii de întrebări, acest buletin de participare va cuprinde două coloane verticale, numerotate cu I, II și marcînd cele două serii de întrebări. Pe fiecare coloană se va înscrie, de sus în jos, numărul întrebării și litera care indică răspunsul corect. De exemplu:**

I	II
1—b	1—a
2—c	2—c
3—a	3—b

Modelul de mai sus este pur orientativ și nu reprezintă cîtuși de puțin răspunsurile exacte la primele întrebări din fiecare serie.

Deci, fiecare buletin de concurs va cuprinde două coloane (corespunzînd celor două grupe de întrebări) a cîte zece răspunsuri (corespunzînd celor zece întrebări din fiecare grupă).

Nu se vor lua în considerație variantele de răspunsuri.

Împreună cu cele două taloane, răspunsurile la cele două serii de întrebări vor fi trimise, într-un singur plic, **pe adresa: Redacția Magazin istoric,** căsuța poștală 1—702, București, str. Intrarea Ministerului nr. 2, codul 70 100, **pînă cel mai tîrziu** 30 noiembrie 1981 **(data ștampilei poștale). Plicurile vor purta mențiunea** Pentru concurs.

Răspunsurile rectificate ulterior nu se vor lua în considerație, singurele valabile fiind cele de pe buletinele de concurs, expediate împreună cu taloanele.

Dacă numărul scrisorilor cu răspunsuri exacte depășește pe cel al premiilor, cîștigătorii vor fi desemnați, ca și pînă acum, prin tragere la sorți. Numele celor care atașează două sau mai multe serii de taloane vor fi prezente de două sau mai multe ori în urmă.

Datele personale ale concurenților (nume, adresă și profesie) vor fi scrise citeț, cu litere mari de tipar, pe aceeași unică filă.

Concursul este dotat cu următoarele premii:

Premiul I	1	televizor OLT
Premiul II	2	casetofoane STAR
Premiul III	2	radioreceptoare GLORIA 2
Premiul IV	10	aparate foto ORIZONT amator
Premiul V	10	stilouri PELIKAN
Premiul VI	10	aparate foto SMENA 8 M
Premiul VII	20	truse stilou SIRIUS
Premiul VIII	30	abonamente pe un an la Magazin istoric
Premiul IX	45	abonamente pe 6 luni la Magazin istoric

Incheind aici prezentarea concursului Magazin istoric, **ediția a II-a 1981, urăm participanților mult succes!**

Prima serie de întrebări

1) Cît cîntărește tezaurul, de o excepțională valoare, descoperit recent în localitatea Hinova, jud. Mehedinți?

a) 2 670 gr aur
b) 3 526,18 gr aur
c) 4 919,95 gr aur

2) Cine este autorul celui mai vechi glob terestru (1492) pe care sînt menționate și țările române, Moldova și Valahia?

a) Martin Behaim
b) Johann Schöner
c) Nicolaus Cusa

3) Unde se află acest manuscris din sec. XIII, din care reproducem miniatura de mai jos

reprezentînd o străveche îndeletnicire a poporului român: cultivarea grîului?

a) Biblioteca Academiei R.S.R.
b) Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia
c) Biblioteca centrală de stat

(Continuare în p. 47)

AMINTIRI

PETRU PONI

Cel de-al treilea şi ultimul fragment pe care-l publicăm din Amintirile lui Petru Poni[1] cuprinde însemnările privitoare la activitatea politică a savantului, cu precădere din anii 1891 şi 1895-1896, timp în care profesorul leşean a activat ca ministru al instrucţiunii publice în cabinetele conduse de Ion Emanoil Florescu şi, respectiv, Dimitrie A. Sturdza. Spre sfîrşitul vieţii, în 1918, Petru Poni a devenit pentru a treia oară ministru, în guvernul prezidat de generalul Coandă, cabinet de scurtă durată, ceva mai mult de o lună de zile.

Ca ministru, Poni s-a preocupat, de asemenea, de îmbunătăţirea structurii şi organizării învăţămîntului românesc. Prima încercare, în 1891, se soldase cu o nereuşită. Izolat în echipa ministerială, nu a reuşit să impună proiectul de reformă şcolară pe care îl pregătise. Izolarea savantului se deduce cu uşurinţă din rezerva cu care viitorii colegi de minister au primit programul şcolar de reforme preconizat de Poni, atunci cînd i s-a propus fotoliul ministerial, program cu care debutează acest al treilea fragment al Amintirilor sale. În 1895, de această dată ministru într-un cabinet liberal, în care intrase la stăruinţele lui D.A. Sturdza, savantul a reuşit să structureze şi să impună Legea pentru organizarea Casei Şcoalelor, instituţie cu un rol deosebit de important în construirea a sute de şcoli săteşti şi dotarea lor cu un minimum de material didactic necesar procesului de învăţămînt.

Petru Poni a îndeplinit şi diferite funcţii în Partidul Naţional Liberal, fiind într-o vreme şi preşedinte al Secţiunii din Iaşi a acestuia. Aceste momente sînt însă mai puţin semnificative, însuşi savantul le trece sub tăcere în Amintirile sale.

Pentru uşurarea lecturii, în fragmentele pe care le reproducem în continuare din manuscrisul profesorului leşean, nu am marcat întreruperile în text. Subtitlurile, explicaţiile din paranteze drepte şi notele de subsol aparţin redacţiei. În transcrierea textului am folosit normele ortografice actuale, păstrînd însă particularităţile stilistice ale originalului.

D. IVĂNESCU,
Gh. DAVID

Ce am voit să fac (III)

Iată, rezumat în puţine cuvinte, răspunsul ce am dat la propunerea ce mi-a făcut viitorul preşedinte al Consiliului [de Miniştri][2]: „Eu nu sînt om politic. Ca om de şcoală nu aş putea primi să fac parte din guvern decît dacă aş fi sigur că am sprijinul colegilor mei pentru a realiza programul ce am dezvoltat în cuvîntarea

[1] *Magazin istoric*, nr. 8 şi 9/1981.

[2] La 17 ianuarie 1891, Senatul a luat în discuţie proiectul de lege a învăţămîntului prezentat de ministrul instrucţiunii de atunci, Titu Maiorescu. În urma vehementelor luări de poziţii împotriva acestui proiect (printre cei care a luat cuvîntul numărîndu-se P. Poni), legea a fost respinsă, determinînd, în cele din urmă, căderea cabinetului. Formarea noului minister a fost încredinţată generalului Ioan Emanoil Florescu, care i-a propus lui Poni Ministerul instrucţiunii.

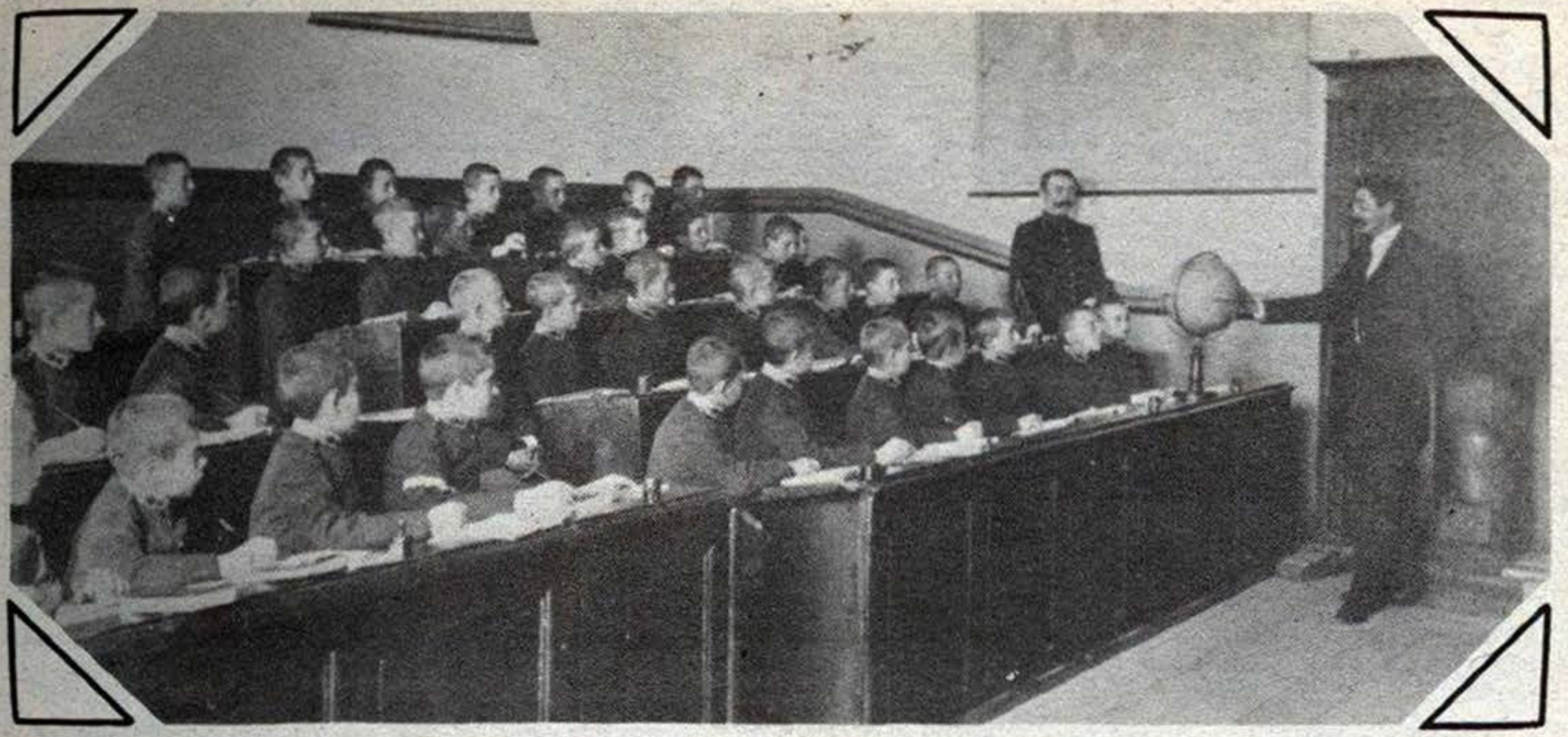

În pp. 35-37: *imagini din şcoli româneşti la sfîrşitul secolului trecut*

prin care am combătut în Senat proiectul de lege al d-lui Maiorescu. În privirea învăţămîntului primar, în special, voiesc ca în toate satele în care sînt mai mult de 40 copii în vîrstă de şcoală să se înfiinţeze şcoale, în care se va preda învăţămîntul primar complet; în cătunele în care să află mai puţini de 40 copii se vor înfiinţa şcoale de cătun, în care se va preda numai o parte din acest învăţămînt; voiesc ca învăţămîntul primar, cu excepţiunea şcoalelor de cătun, pe care le admit, să fie acelaşi pentru toţi copiii acestei ţări, fie ei din sate sau din oraşe; voiesc ca întreţinerea şcoalelor primare — înţeleg prin aceasta plata învăţătorilor şi institutorilor — să se facă de către stat; voiesc asigurarea facerei clădirilor şcolare printr-un împrumut de stat; voiesc, în sfîrşit, garantarea poziţiunii învăţătorului şi institutorului, astfel ca ei să nu poată fi pedepsiţi decît în urma unei judecăţi".

În urma vorbirei mele, nu a luat nimene cuvîntul. Această tăcere m-a făcut să văd că acei care aveau să fie colegii mei şi să mă sprijine în opera ce aveam să întreprind nu erau convinşi de datoria ce cu toţii aveam în a lucra, din toate puterile noastre, la înălţarea şi întărirea marei mulţimi a poporului român prin şcoală.

A doua zi am plecat la Iaşi. Abia ajuns la Iaşi, am primit o telegramă de la generalul Florescu prin care îmi cerea o convorbire la telegraf. Pe atuncea comunicaţiile telefonice nu existau. Generalul mi-a cerut din nou să primesc Ministeriul instrucţiunii. „În urma celor petrecute în Senat, mi-a zis el, prezenţa d-tale în guvern se impune". I-am mulţumit călduros pentru bunavoinţa ce avea către mine, însă i-am declarat că nu pot primi să intru în guvern decît în condiţiile ce am dezvoltat în întrunirea de la Boerescu[1]. Credeam că, în urma acestei întrevederi, chestiunea ministeriului meu este definitiv hotărîtă. M-am pus deci pe lucru în laboratorul meu.

Proiectul a rămas doar... proiect

În vacanţă m-am dus să mă odihnesc la Tîrgul Neamţului. Acolo am primit, la 20 iulie, o telegramă de la generalul Florescu prin care mă chema de urgenţă la Bucureşti: „Totul s-a aranjat, îmi zise el. Colegii mei au primit programul d-tale. Să mergem la Sinaia, pentru ca să depui jurămîntul".

La 21 iulie 1891 eram ministru al instrucţiunii publice. Acest minister este departe de a fi o sinecură. O parte din timp lucram pentru a pune cevaordine în administraţiune. Restul timpului îl întrebuinţam la redactarea legei ce trebuia să prezint Corpurilor legiuitoare. M-am hotărît să fac cinci proiecte de lege deosebite: unul asupra organizării administraţiunii centrale-şi a controlului învăţămîntului; al doilea asupra învăţămîntului primar şi normal primar; al treilea asupra construcţiilor localurilor de şcoale primare; al patrulea asupra învăţămîntului secundar superior şi al cincilea asupra învăţămîntului privat.

Cele dintîi două din aceste legi au fost terminate pînă la 1 septembrie [1891], cînd au fost supuse la deliberările Consiliului superior al instrucţiunii. Celelalte trei au fost aproape terminate la 15 noiembrie. Nici unul dintre aceste proiecte nu au fost prezentate Corpurilor legiuitoare, căci ministerul [guvernul] Florescu a căzut de la putere pe chestiunea alegerei biroului Adunării deputaţilor; candidatul opoziţiei la preşedinţia Camerei a obţinut majoritatea voturilor.

Lascăr Catargi, care a fost însărcinat de rege să formeze noul guvern, a venit la mine şi mi-a propus să iau Ministeriul instrucţiunii. I-am mulţumit pentru onoarea ce-mi făcea, dar i-am răspuns că nu pot primi propunerea sa.

A doua zi, Lascăr Catargi, întîlnindu-mă în Senat, mi-a spus: „Am format ministeriul fără d-ta

[1] Poni îşi expusese proiectul într-o întrunire ţinută în casa lui Constantin Boerescu (1838-1908).

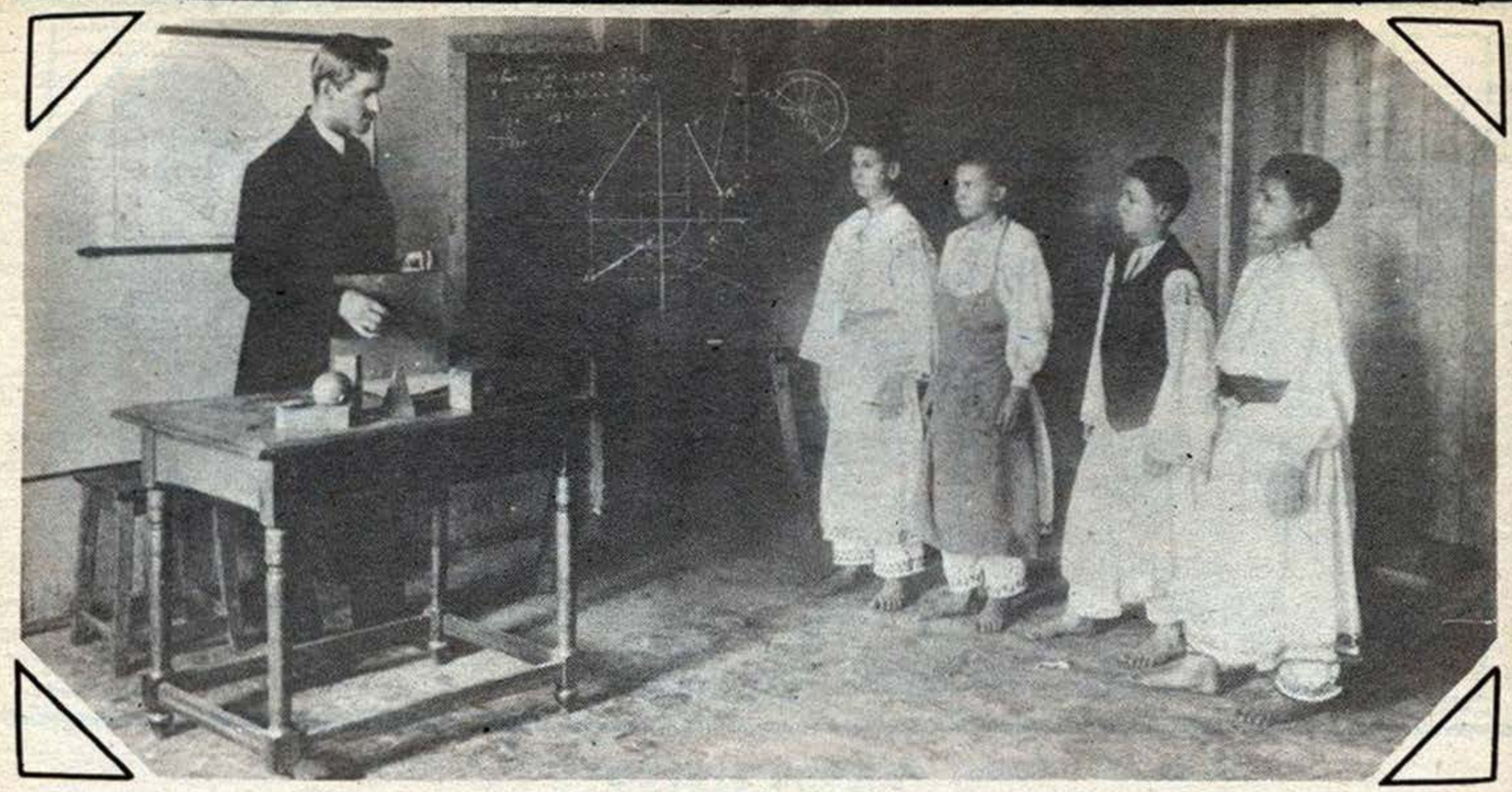

Mi-a părut rău că nu ai primit să lucrezi împreună cu mine. Am luat în locul d-tale pe Take Ionescu".

T. Ionescu a reluat cele două proiecte de lege lucrate de mine, aducîndu-le însă modificări însămnate, care alterau cu totul spiritul în care fuseseră concepute.

În toamna anului 1895 am intrat din nou în guvern ca ministru al instrucţiunii în cabinetul prezidat de dl. D. Sturdza.

În prima sesiune din 1895-96, am prezentat Corpurilor legiuitoare două legi: 1) Legea asupra învăţămîntului primar şi normal-primar şi 2) Legea pentru facerea clădirilor şcolare. Prin amîndouă aceste legi am căutat să realizez ideile ce susţinusem ca profesor şi dezvoltasem în discursurile ce am pronunţat în Senat pentru a combate legile d-lor Maiorescu şi Take Ionescu. Scopul ce am avut necontenit în vedere, redactînd aceste legi, a fost de a „organiza mijloacele, prin ajutorul cărora să se poată da, în realitate, tuturor copiilor, instrucţiunea şi educaţiunea necesară pentru a deveni cetăţeni buni şi folositori patriei".

Înălţarea şi întărirea marei mulţimi a poporului român, a ţărănimei, din întreitul punct de vedere, moral, intelectual şi material, iată ce am voit să fac.

Cu ocazia discuţiei în Senat a legilor elaborate de T. Maiorescu şi de Take Ionescu am arătat că una din cauzele cele mai însemnate care împiedicau orice progres al învăţămîntului nostru rural este lipsa de localuri de şcoală. [Proiectul de lege propus de] Maiorescu nu se ocupa de fel de această chestiune. T. Ionescu lăsa construirea acestor localuri în sarcina comunelor.

Venind la minister, am făcut Legea Casei şcoalelor, prin care se asigura facerea clădirilor şcolare chiar în satele cele mai sărace şi am prezentat-o, odată cu Legea asupra învăţămîntului primar şi normal-primar.

Amîndouă aceste legi [a Casei şcoalelor şi a învăţămîntului primar şi normal-primar] au fostvotateîn cursul lunei februarie 1896 de cătrăCorpurile legiuitoare şi la 9 martie 1896 au fost promulgate.

Cînd le-am văzut apărute în *Monitorul oficial* am avut una din zilele cele mai fericite ale vieţii mele. Ideile pentru care luptasem şi al căror scop era ridicarea şi întărirea prin şcoală a ţărănimei, erau, în sfîrşit, introduse în legislaţiunea noastră.

Ia fiinţă Casa şcoalelor

Aveam legile. Trebuia acuma să le aplic. Am început această lucrare cu Legea Casei şcoalelor. Instituţia ce creasem era cu totul nouă în organizarea noastră administrativă: ea era, pe de altă parte, îndestul de complicată.

Cel dintîi lucru de care m-am ocupat a fost regularea fondurilor pe care legea le pusese la dispoziţia Casei şcoalelor.

În 1864, cînd s-a făcut împroprietărirea clăcaşilor sub Cuza Vodă, s-au dat, de pe moşiile statului, locuri în ţarină a căror venituri trebuiau să servească la înfiinţarea şi întreţinerea şcoalelor de la sate. Administrarea acestor pămînturi, lăsată fără nici un control serios, a dat loc la numeroase abuzuri. Nici întinderea, nici situaţia acestor pămînturi nu erau cunoscute. Încă din 1891, în scurtul timp cît am stat la ministeriu, am făcut recensămîntul acestor pămînturi şi, prin Legea Casei şcoalelor, le-am trecut în fondurile acestei instituţiuni. Ministeriul era dator să hotărască, în fiecare an, care sînt localurile de şcoală care trebuiau construite sau modificate şi mobilate în cursul anului următor, ţinînd seamă de necesităţile instrucţiunii şi de fondurile disponibile ale Casei şccalelor.

Pe de altă parte, trebuia să cunoaştem numărul copiilor în vîrsta de şcoală din fiecare sat, distanţa de la fiecare sat la satul în care se afla şcoala, starea şcoalelor existente, resursele de care dispunea fiecare comună. Casa şcoalelor a făcut toate aceste cercetări, astfel încît am putut da, la 28 iunie

1896, „decisiunea ministerială, cerută de lege, pentru construirea clădirilor şcolare", care aveau să se facă în cursul anului 1897. Prin această decisiune s-a hotărît construirea, în 1897, a 682 sale de clasă în comunele rurale şi 9 locale de şcoală în comunele urbane.

În cursul anului şcolar 1896/1897, neavînd a se face nici o clădire şcolară, Casa şcoalelor dispunea, prin urmare, de un excedent pentru dotarea şcoalelor cu materialul didactic cel mai indispensabil învăţămîntului, conform art. 14 din lege. Am comandat în august 1896: a) harta României cu ţările învecinate. Această hartă cuprindea în realitate toată Dacia. Copiii puteau să aibă necontenit înaintea ochilor care sînt ţările româneşti şi care sînt aspiraţiunile noastre; b) hărţile celor cinci continente; c) globul pămîntesc; d) un dulăpaş cuprinzînd măsurile metrice şi principalele figuri geometrice.

O altă chestiune de care m-am ocupat a fost aceea a înfiinţării de şcoale nouă rurale la începutul viitorului an şcolar, adică la 1 septembrie 1896. Examinînd contabilitatea ministeriului, am găsit că în cei din urmă trei ani — de la 1892-1893 la 1894-1895 — nu au fost înfiinţate decît cîteva zeci de şcoale, deşi prin budget erau înscrise pentru acest scop cel puţin cîte o sută mii lei în fiecare an. Sumele care nu fuseseră întrebuinţate la destinaţiunea lor fuseseră trecute la economii şi anulate. Pe baza acestor anulări se deschideau credite pentru a recompensa pe favoriţii ministrului. Îmi aduc aminte de unul din aceste credite deschis pentru a plăti gras o persoană trimisă în Şviţera [Elveţia] cu însărcinarea de a studia — *în timpul vacanţelor cînd şcoalele erau închise* — modul de predare în şcoalele care nu aveau decît un singur învăţător pentru toate clasele.

Sumele înscrise în budgete în anii 1895-96 şi 1896-97 erau neatinse; le-am întrebuinţat în întregime pentru a înfiinţa, de la 1 septembrie 1896, patru sute cincizeci şi şase posturi de învăţători.

Pe lîngă măsurile luate pentru a pune în aplicare cele două legi votate şi promulgate, m-am preparat pentru viitoarea sesiune parlamentară. Astfel am redactat Legea învăţămîntului secundar şi superior; Legea învăţămîntului privat; Legea învăţămîntului profesional; Legea controlului învăţămîntului.

În toate aceste proiecte am dezvoltat principiile ce susţinusem în diferite ocaziuni şi despre care am vorbit în capitolele precedente ale acestei lucrări.

Nici unul din aceste proiecte nu au fost prezentate Corpurilor legiuitoare. Uitîndu-mă la aceste cifre pot fi mulţumit de ceea ce am făcut în timp de treispre-zece luni cît am stat la ministeriu.

În toamna anului 1896 s-a produs, în partidul liberal, un puternic curent de opoziţie în contra guvernului prezidat de dl. Sturdza. Cînd s-a deschis sesiunea Corpurilor legiuitoare (15 noiembrie 1896), ei [opozanţii] au izbutit să facă pe un mare număr de deputaţi să nu ieie parte la lucrările Camerei.

Faţă de această manifestare ostilă, ce era de făcut? Într-o consfătuire ce am avut cu dl. Sturdza i-am spus că părerea mea este că eu trebuie să mă retrag din guvern. Domnia sa însă nu a primit această soluţie şi a prezentat regelui demisia întregului minister.

Regele a însărcinat pe P. Aurelian[1] cu formarea noului guvern.

Aici se încheie manuscrisul Amintirilor lui Petru Poni, aflat în fondurile Arhivelor statului din Iaşi, devenite cunoscute publicului cititor prin paginile publicate în numerele 8-10/1981 ale revistei noastre. Nu ştim dacă autorul lor a întrerupt redactarea sau dacă, din diferite motive, restul însemnărilor s-a pierdut.

[1] Petre S. Aurelian (1833-1909), agronom, economist şi om politic român.

octombrie 1931

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREŞTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Adevărul: Toate partidele de opoziţie cer puterea. Dar fiecare o cere pentru sine şi numai pentru sine, împotriva tuturor celorlalte! Noi propunem să se dea guvernul fiecăruia pe câte-o zi. Azi, va fi de jurnă d. Duca, mîine d. mareşal Averescu, poimîine d. Maniu etc. Ca să fie împăcaţi toţi! (2 octombrie)

● Aniversarea a 50 ani de la naşterea lui George Enescu a fost marcată de numeroase festivităţi, în Bucureşti şi alte centre din ţară. Iată însă, şi un epiaod relatat de ziarul Universul din 2 octombrie şi care aruncă o anume lumină asupra unor stări de lucruri din acea vreme: Dorind să organizeze, la Ateneul român, un ciclu de concerte cu orchestra „Filarmonica", maestrului I se refuză cererea pe motiv „că orchestra este concesionată şi pe baza angajamentelor comerciale ce le are", concesionarul n-o poate pune la dispoziţie. (2 octombrie)

● Academia română ţine — cu o zi înainte — şedinţă publică; la ora 3 jum. d.a., N. Iorga expune o comunicare despre O mare descoperire arheologică. Cetatea doamnei Neagu a lui Mihnea Vodă, cu prezentarea obiectelor găsite în morminte. (3 octombrie)

● La Oradea la fiinţă o nouă companie teatrală intitulată „Iosif Vulcan". Teatrul îşi inaugurează stagiunea cu piesa Gheorghe Lazăr, de N. Iorga. (3 octombrie)

● Astă seară, la orele 6 jumătate, are loc la „Casa Poporului" din str. Isvor 37, o întrunire convocată de Uniunea femeilor muncitoare, cu ocazia prezenţei în Capitală a d-nelor Scheiber-Krieger şi Schroeder, deputate socialiste în Reichstag. Cele două deputate vor vorbi despre Femeia şi Pacea. (6 octombrie)

● Rîndunicile surprinse de iarna timpurie sînt trimise cu avionul, într-o ladă special construită, de la Viena la Bucureşti, pentru ca de aici să fie transportate, tot cu avionul, la Istanbul. Maiorul Sturdza, comandantul aeropertului Băneasa, văzînd că avionul de la Istanbul întîrzie, iar vremea se îmbunătăţeşte, dispune să se dea drumul rîndunicilor la Bucureşti. (8 octombrie)

De fapt am putea intitula cronica de faţă În Bucureşti, acum 50 ani şi În Bucureşti, acum 100 ani.

În Bucureşti, acum 50 ani, **fiindcă şi pentru această lună octombrie, presa apărută în urmă cu cinci decenii ne oferă fapte şi întîmplări care prin semnificaţia lor au darul de a reliefa şi deci de a ne face să înţelegem mai bine atmosfera acelei perioade.** În Bucureşti, acum 100 ani, **fiindcă adăugăm în continuarea cronicii cîteva pagini dintr-o scriere a cunoscutului ziarist, de orientare socialistă, Constantin Bacalbaşa despre Bucureştii din perioada 1871-1883, deci de acum aproximativ un secol.**

Aşadar, ce ne poate reţine atenţia răsfoind, în continuare, paginile presei[1] de acum cinci decenii? Ca şi în lunile precedente, numeroase relatări şi informaţii despre efectele crizei economice ce bîntuie cu furie în întreaga lume capitalistă şi care — cum am arătat şi în numerele trecute ale revistei[2] — afectează puternic şi ţara noastră. Relatări şi comentarii ce confirmă că Bucureştii de acum o jumătate de veac cunosc din plin contradicţiile specifice orînduirii burgheze, contradicţii pe care criza n-a făcut decît să le adîncească. În acelaşi timp, informaţii şi comentarii care aduc noi elemente ce conturează imaginea unei capitale cu o bogată şi complexă activitate, cu o viaţă spirituală intensă, cu vii dezbateri şi confruntări politice, cu contacte ce asigură deschideri spre lumea exterioară în spiritul bunelor tradiţii româneşti.

Iată, Bucureştii găzduiesc în prima parte a lunii octombrie lucrările celei de-a 27-a Conferinţe a Uniunii interparlamentare, care se desfăşoară sub preşedinţia savantului Dimitrie Pompeiu[3], preşedintele Camerei deputaţilor din ţara noastră. Presa consemnează evenimentul pe spaţii întinse, subliniind însemnătatea şi rezonanţele sale internaţionale şi relevînd semnificaţia ce o are alegerea capitalei României drept gazdă a conferinţei. „Astăzi, Bucureştii au cinstea de a primi pe ambasadorii popoarelor — scrie, de exemplu, ziarul *Dimineaţa*, din 2 octombrie, în editorialul *Internaţionala parlamentelor*, consacrat acestui eveniment. România,

---

[1] Pentru a uşura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text în extrasele preluate din ziarele respective, ca şi din scrierea lui C. Bacalbaşa şi din memoriile lui N. Iorga. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepţii cerute de normele ortografice actuale, particularităţile stilistice ale originalelor; subtitlurile, explicaţiile din paranteze drepte şi notele de subsol ne aparţin.

[2] *Magazin istoric*, nr. 7-9/1981.

[3] Dimitrie Pompeiu (1873-1954), matematician român, profesor universitar, membru al Academiei române. Preşedinte al Camerei între 1931 şi 1932.

În decor de toamnă, o scenă bucureșteană de acum cinci decenii: în căutarea unei gazde

care duce o politică de pace și de pacificare, e mîndră că poate găzdui pe cei care. — între atîția alții. — lucrează pentru înfăptuirea marei, splendidei idei a păcii". La rîndul său, *Adevărul*, din 3 octombrie, consemnează că la conferință participă „reprezentanții a 26 de parlamente europene și extracontinentale, aleși dintre personalitățile cele mai de seamă din țările respective. Ccnferința de la București reprezintă, în mod real, un eveniment internațional de seamă, cu atît mai mult cu cît pe ordinea de zi figurează probleme de cea mai urgentă actualitate și care preocupă în acest mod opinia publică mondială".

Parlamentarii întruniți la București dezbat, într-adevăr, probleme de mare însemnătate, între care dezarmarea, pacea și colaborarea între popoare ocupă un loc important. Între rezoluțiile votate se înscrie și aceea care — cum subliniază D. Pompeiu, în cuvîntul de închidere a lucrărilor conferinței — „recomandă tuturor o acțiune parlamentară și o acțiune populară pentru a trezi în toate țările interesul și pentru a crea o voință fermă care să stimuleze lucrările conferinței consacrată dezarmării", programată a avea loc în februarie 1932, la Geneva.

Un moment important în timpul desfășurării lucrărilor Conferinței de la București îl reprezintă, cum ne informează *Dimineața* din 3 octombrie, întîlnirea care are loc „la sediul partidului social-democrat *Casa Poporului*, a parlamentarilor socialiști, participanți la conferința Uniunii Interparlamentare". În total sînt prezenți 43 delegați. De asemenea, și membrii comitetului executiv al partidului social-democrat din România. Delegații prezenți la această reuniune hotărăsc să adreseze, la propunerea lui Paul Leoebe, președintele Reichstagului german, un mesaj socialiștilor și muncitorilor din România: *„Delegații socialiști, participanți la conferința interparlamentară, felicită partidul social-democrat din România pentru lupta sa curajoasă în serviciul socialismului și speră că munca tovarășilor din România va duce la respectarea democrației, la progresul organizațiilor și victoria socialismului. Fiți tari în lupta voastră, ca și pînă acum. și curajul vostru va fi încununat de succes"*.

Ziarele consemnează și numeroase declarații ale oaspeților care pleacă din țara noastră cu cele mai frumoase impresii. *„Organizarea conferinței a fost exemplară*, subliniază, de exemplu, Albert Berzeviczy, șeful delegației maghiare, după cum relatează *Universul* din 17 octombrie. *Membrii grupului român s-au străduit, cu amabilitate îndatoritoare și într-un mod foarte ospitalier, să facă șederea membrilor Uniunii interparlamen-*

Cronică măruntă

● **Smaranda Brăescu, care a doborît recordul mondial la parașutism, coborînd de la înălțimea de 6 000 m, a fost decorată cu Crucea de aur a „Virtuții aeronautice", distincție care nu s-a acordat pînă acum decît personalului navigant din aviație. (9 octombrie)**

● **Conferință internațională aeronautică la București. Participă miniștrii aviației din Anglia, Franța, Germania și Italia și George Valentin G. Bibescu, care este și președintele federației internaționale aeronautice. (10 octombrie)**

● **La concursurile de tenis, organizate de Olimpiada balcanică, rezultatul general este următorul: România 25 puncte, Iugoslavia 24, Grecia 18, Bulgaria 4, Turcia 3. (11 octombrie)**

● **Ieri după-amiază, la ora 17, a avut loc inaugurarea parcului Băneasa. Parcul are o suprafață de 30 hectare teren împădurit; Primăria a tăiat mai multe aiei, pe care a așezat bănci de odihnă și a făcut instalații de lumină electrică. (13 octombrie)**

● **A apărut, într-o ediție elegantă, ultimul volum de proză, intitulat Eri, al lui Radu D. Rosetti, care cuprinde amintiri despre Eminescu, Caragiale, Haralamb Lecca, Gh. Ranetti etc. (14 octombrie)**

● **Viitorul publică un articol intitulat Partidul liberal și opera sa democratică, pe care-l comentează, ironic, și Adevărul: „Articolul e foarte scurt, fiindcă — vorba ceia — cît e opera, atît e și articolul!" (18 octombrie)**

● **Ziarul Rampa, de astăzi, publică un senzațional interviu cu celebra cîntăreață română Hariclea Darclée (1860-1939) despre ea și despre alții. Desprindem din acest interviu: Cum m-a ales Gounod să cînt Julieta; Cataloni mi-a dedicat „Wally"; Un toast lui Verdi; Cum primesc portughezii o artistă; Amintiri despre Carusso; Cum am salvat o operă la Scala etc. (19 octombrie)**

● **La Muzeul comercial din Osaka s-a inaugurat o expoziție românească, în prezența a peste 500 persoane, prima manifestare de acest fel în Japonia. (19 octombrie)**

● **Populația României numără — așa cum rezultă din recensămîntul**

octombrie 1931

A. Piccard în vizită la Universitatea din București

Cronică măruntă

efectuat în 1930 — 18 025 237 oameni, locuind în 3 570 399 case. Pe provincii istorice, situația este următoarea: Oltenia — 1 516 477; Muntenia — 4 026 005; Dobrogea — 811 332; Moldova — 2 413 123; Basarabia — 2 865 506; Bucovina — 845 903; Transilvania — 3 217 149; Banatul — 942 072; Crișana-Maramureș — 1 387 675 etc. „După calculele ce am făcut noi înșine, subliniază ziarul Dimineața, din care am preluat aceste date, avem o populație orășenească de 3 623 044, locuind în 170 de orașe și comune urbane". (19 octombrie)

● Henri Focillon, profesor la Sorbona, ține — în amfiteatrul de Istoria românilor de la Facultatea de litere — un ciclu de lecții pentru studenții Facultății de litere și pentru publicul bucureștean. (23 octombrie)

● Fizicianul elvețian Auguste Piccard, profesor la Universitatea din Bruxelles, exploratorul stratosferei, se numără printre oaspeții României: „Aveți o țară minunată, declară el. Trecînd prin Carpații atît de frumoși, aveam înainte peisajul Elveției și îndrăgeam țara pe care o bănuiam frumoasă numai după sonoritatea evocativă a numelui ce poartă. Cred că peisajul românesc, ca și fizionomia atît de expresivă și plină de noblețe a poporului d-voastră, pe care am admirat-o tot timpul drumului, îmi vor rămîne neșterse din amintire". (26 octombrie)

● Aviatorul Ionel Ghica efectuează „primul raid românesc în Africa", ducînd „peste trei continente tricolorul românesc și faima aviatorilor români". Raidul este realizat peste coasta Asiei, prin Africa pînă în Sudanul egiptean, zborul efectuîndu-se și peste deșerturi necunoscute aviatorului. (28 octombrie)

● A apărut Adevărul literar și artistic cu următorul sumar: Jubileul maestrului George Enescu: T. Arghezi — Un jubileu de laudă; Const. Brăiloiu — Enescu; George Georgescu — Despre George Enescu; Al. A. Philippide — De vorbă cu Enescu; G. Călinescu — La un portret a lui G. Enescu; F. Aderca — Proust și Enescu etc. (31 octombrie)

tare la București cît mai plăcută".

Același ziar publică declarațiile senatorului Ferdinand Merlin, șeful delegației parlamentare franceze: *„Noi francezii — în ceea ce vă privește, nu avem decît o singură dorință: aceea ca românii, frați de rasă, de cultură și de aspirații comune, să fie cît mai puternici pentru a-și împlini și în viitor, așa cum și-au împlinit și în trecut, menirea lor istorică și civilizatoare, aici, în sud-estul european. Națiunile noastre se completează admirabil. Avem nevoi identice și aceleași interese morale și economice. Iată pentru ce Franța va fi totdeauna alături de România nu numai cu sufletul, ci cu toate puterile ei. Ne-a impresionat rezistența morală a poporului român. Cînd acest popor nu se tulbură în munca lui, ci dă exemplul unei admirabile încrederi și concentrări de voință, el se dovedește apt pentru viață și biruință! E cazul României! Dacă România a împrumutat mult de la Franța, și Franța datorește, de asemeni, mult oamenilor de știință, literaților și cugetătorilor d-voastră".*

Tot în *Universul* întîlnim și declarațiile senatorului Eric Hallin, șeful delegației parlamentare suedeze, care reliefînd dîrzenia și voința poporului nostru citează remarca istoricului german A. Wirth, care-i consideră pe români *„drept cel mai tenace neam din Europa. Poate fiindcă și trecutul d-voastră a fost, după cît m-am putut informa, un nesfîrșit șir de lupte și biruințe. Cît pentru mine — duc în țara noastră amintirea minunatei d-voastre bogății sufletești, căreia îi datorăm cea mai strălucită primire, care ne-a legat sufletește pentru totdeauna de fermecătoarea Românie".*

Încheierea lucrărilor celei de-a 12-a sesiuni a Societății Națiunilor de la Geneva oferă ziarelor prilejul de a consemna noi și ample ecouri ale prestigiului de care se bucură pe arena internațională Nicolae Titulescu. Presa ne aduce, de asemenea, relevante mărturii despre laborioasa activitate a unui alt mare ambasador al spiritualității românești, George Enescu, care a împlinit 50 ani de viață și care și-a sărbătorit acest jubileu în patrie. „Marele magician al muzicii românești, scrie *Dimineața* din 23 octombrie, întors din lungi călătorii prin meleagurile străine, a ținut să-și serbeze aniversarea în patrie. Oricît vor fi fiind de strălucite succesele pe care, ca violonist și compozitor, le-a repurtat în marile metropole ale Europei și Americii, adevărata sărbătorire, care împacă adînc sufletul, nu poate să aibă loc decît în țară".

Astfel de momente au o amplă rezonanță în conștiința contemporanilor. Și fiindcă ne-am referit încă de la începutul acestor rînduri la Con-

Celebra parașutistă românca Smaranda Brăescu

stantin Bacalbașa, iată cum comentează el într-un articol apărut în *Universul*, din 8 octombrie, cîteva din evenimentele înscrise în cronica lunii octombrie a anului 1931: „Săptămîna ce a trecut a fost una de bucurii naționale. Un mare român, Nicolae Titulescu, a atras asupra persoanei sale privirile lumii întregi. Victoria lui este acum și a noastră. De două ori președinte al Ligii Națiunilor — onoare unică în lume pînă acum — Nicolae Titulescu și-a îndeplinit sarcina magistral. Iar cuvîntarea lui pentru încheierea celei de-a 12-a sesiuni a Ligii a fost acoperită nu numai de aplauzele calde ale celor de față, dar și de presa lumii întregi."

Cronicar entuziast a ceea ce reprezintă motiv de bucurii, C. Bacalbașa este, în același timp, un critic ascuțit al multora din stările negative generate de orînduirea capitalistă. Într-o perioadă în care cele mai multe din ziarele burgheze fac nenumărate temenele lui Carol II, înscăunat cu numai un an în urmă pe tronul României, ferindu-se să publice vreun detaliu care ar deranja persoana monarhului, ziaristul nu se sfiește să privească și dincolo de fațada Palatului Regal. Pornind de la ceea ce el numește „aventura din aprilie" — adică demiterea de către rege a guvernului G.G. Mironescu și înlocuirea lui cu cabinetul Iorga-Argetoianu — C. Bacalbașa se referă, într-un vehement articol apărut în *Universul* din 26 octombrie, și la „afacerea" batistelor de mătase cu chipul monarhului, destinate a fi vîndute jandarmilor și sătenilor, „afacere" despre care am relatat pe larg în cronica din numărul 8/1981 al revistei noastre: „Am tratat subiectul cu toată discreția cerută de împrejurare și am pus vinovăția numai în sarcina unui singur comandant militar. Am voit să înlesnesc lichidarea greșelii și să cruț românilor un nou motiv de adîncă mîhnire și de legitimă îngrijorare. Dar iată că ziarul *Ordinea* publică în facsimil ordinul mareșalului Curții regale prin care încuviințează vinderea batistelor cu chipul regelui. Și atunci!?... Afacerea a dobîndit un alt aspect: autorizarea dată de Casa Regală a fost interpretată și folosită ca un ordin pentru vinderea forțată a batistelor prin cazărmi".

Aluziile provoacă nemulțumiri serioase în „sferele înalte", cu atît mai mult cu cît cu numai cîteva zile mai înainte, Ministerul de interne, condus de C. Argetoianu, interzisese difuzarea ziarelor *Ordinea* și *Lupta*, deoarece publicaseră articole care demascau rolul Palatului în afacerea amintită. Scandalul ia proporții și pentru că demisiile unor generali din armată, care au loc atunci, sînt puse în legătură cu mult discutatele batiste. „Regele a fost foarte afectat de atitudinea unor ziare, notează Iorga în memoriile sale, referindu-se la incidentele pomenite mai sus. A cerut lui Argetoianu să revenim la mîna tare. Să suspendăm... S-a început cu *Ordinea*. Azi e rîndul *Luptei*. Și dacă *Universul* protestă? — Și *Universul*! — Și *Viitorul*? — Și *Viitorul*".

În altă zi, Iorga notează de astă dată cu referiri directe la Bacalbașa: „*Universul* publică un furios articol al lui Bacalbașa despre «aventura» din april, care cuprinde, în chestia «batistelor patriotice» și a generalilor demisionați atacuri contra regelui. Chem la telefon pe Argetoianu. Îl întreb ce face. El s-ar mulțumi deocamdată cu un avertisment. Chem pe Zaharoff, înlocuitorul lui Stelian Popescu [directorul ziarului *Universul*, aflat atunci în străinătate]. Îi pun în vedere, că dacă miniștrii sînt atacabili cum e creșterea fiecăruia dintre adversarii lor [după cum e de binecrescut fiecare...], Coroana nu poate fi lovită". În continuare, Iorga notează că Zaharoff se plînge că polițiștii „i-au răvășit ieri, cu pierderi mari, expediția ziarului în Gara de Nord. Totuși ajungem a ne învoi, ca să nu vie avertismentul. Zaharoff promite că Bacalbașa va fi oprit să mai atace Coroana. Comunic lui Argetoianu să nu mai trimită avertismentul. El se felicită că începe «a se simți mîna»".

Constantin Bacalbaşa

Delicatesuri pentru onor clientela Capşei de la sfîrşitul veacului trecut

În vremea lui Matei Millo

CONSTANTIN BACALBAŞA

Personalitatea lui Constantin Bacalbaşa — de la a cărui naştere s-au împlinit, în urmă cu cîteva luni, 125 ani — a mai fost evocată în paginile revistei noastre (Magazin istoric, **nr. 2/ 1976). Să reamintim totuşi că acest om „inteligent şi cult, scriitor merituos", care „şi-a stabilit repede o reputaţiune în gazetărie", cum îl conturează volumul** Profiluri: Gazetarii noştri, **apărut la Bucureşti, în 1894, era frate cu alţi doi cunoscuţi gazetari ai epocii, Ion şi Anton Bacalbaşa. Dedicîndu-se carierei gazetăreşti, a făcut parte din redacţiile mai multor publicaţii. În 1883, era redactorul principal al revistei** Emanciparea, **editată de Cercul socialist din Bucureşti. Sub pseudonimul Bacon, a semnat în primul număr al acestei publicaţii articolul** Cine sîntem, **în care anunţa un program militant, pus în slujba unor înalte idealuri de dreptate socială şi naţională.**

În 1885, îl întîlnim pe Constantin Bacalbaşa în comitetul de conducere al Drepturilor omului, **„ziar politic-social, cotidian", editat tot de Cercul socialist. A colaborat la** Epoca **şi** Lupta **ale lui Gh. Panu. De la 15 ianuarie 1892, după retragerea lui Gh. Panu de la direcţia** Luptei, **conducerea acesteia a fost preluată de C. Bacalbaşa, pînă la 30 noiembrie 1895, cînd publicaţia şi-a încetat apariţia. În paginile** Luptei **colaborau Al. Vlahuţă, D. Zamfirescu, P. Bujor, C. Mille. Din 1891, cronica literară a fost susţinută de Nicolae Iorga.**

În timpul primului război mondial, C. Bacalbaşa a fost internat într-un lagăr german din teritoriul românesc vremelnic ocupat de inamic, perioadă pe care a evocat-o în volumul Bucureştii sub ocupaţie **(Brăila, 1921). După război, a lucrat în redacţiile ziarelor** Adevărul, Dimineaţa **şi, în ultima perioadă a vieţii, la** Universul. **A fost preşedinte al Sindicatului ziariştilor, între 1919 şi 1924. În decembrie 1934, a fost ales deputat de Ilfov, iar la deschiderea Camerei, proclamat preşedinte de vîrstă al acesteia. S-a stins din viaţă la 5 februarie 1935.**

Paginile pe care le reproducem, în continuare, într-o formă întrucîtva prescurtată şi care — cum am mai arătat — conturează cîteva imagini pitoreşti din capitala României în deceniile VIII-IX ale secolului trecut, fac parte din scrierea sa cea mai reprezentativă Bucureştii de odinioară **(4 vol., Bucureşti 1927-1932). În această lucrare, după cum însuşi mărturiseşte, autorul a încercat „să fi înregistrat toate faptele petrecute de la 1870 la 1914".**

Cînd am venit la Bucureşti [1871], Teatrul „Naţional" era închiriat lui Pascaly, fiindcă Societatea dramatică nu exista încă. Pascaly juca melodramele lui sforăitoare, critica cea serioasă îl cenzura, dar publicului îi plăcea genul.

La Sala „Bossel", juca Matei Millo cu un repertoriu de comedii. Millo nu era numai un actor, dar era şi un educator prin teatru, el era unul din acei cîţiva boieri moldoveni cari, în epoca redeşteptării naţionale, au fondat teatrul românesc. Millo păstra în el scînteia care-i aprinsese în suflet focul sacru şi nu se putea despărţi de repertoriul care cuprindea atîtea capodopere.

Opera a fost concesionată, ani îndelungaţi, unui italian, anume Franchetti; iar reprezentaţiile [aveau loc] în sala Teatrului „Naţional". Toată aristocraţia era de faţă. Casele mari şi bogate aveau loja abonată, tot asemenea mulţi chiaburi şi oameni de lume îşi aveau stalul abonat. Căci, pe vremea aceea, „fotoliul" nu exista, exista numai stalul I-iu.

Mai era şi un cafeu-chantant, cu cîntăreţe germane, la Paţac, pe strada Carol [azi Bulevardul Republicii]. Mai era şi altul la Stadt Pest, actualul Pasagiu Vilacros.

La Paţac găseai, în toate serile, pe Pantazi Ghica, fratele lui Ion Ghica, boem literat, amator de cîntăreţe, de crenvurşti şi de bere. Înconjurat de cîţiva prieteni, Pantazi

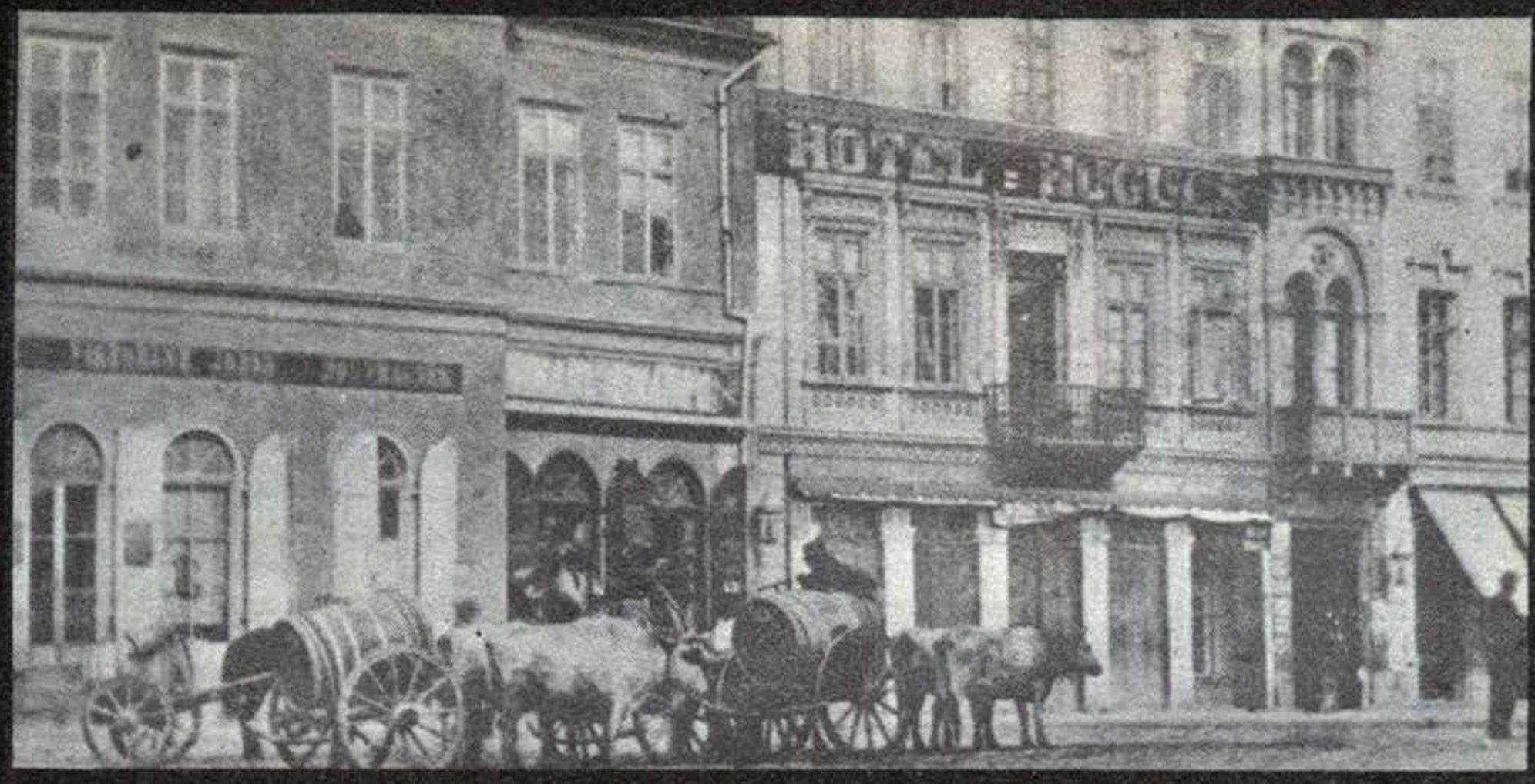

Sacagii pe Calea Victoriei

Ghica trona în toate serile în acea atmosferă.

Din cînd în cînd, apărea cîte un actor român care spunea cupletul. Pantazi Ghica şi, mai tîrziu, Ion Moşoiu, tatăl d-lui Alfred Moşoiu [poetul] au scris multe cuplete pentru aceşti ambulanţi, printre carî cel mai celebru a fost I.D. Ionescu, venit mai tîrziu.

Înainte de I.D. Ionescu a fost Romanescu. Acesta îşi debita monoloagele şi versurile prin cafenelele întunecoase; tot pe asemenea scene inferioare a debutat şi Aristiţa, fiica lui Demetriadi, — soţia lui Romanescu, — mai tîrziu cea mai însemnată artistă a scenei române.

În aceeaşi vreme, caîeul-concert [local cu program artistic] a fost înveselit de verva unui comic anume Fialkovski. Despre acesta îmi aduc foarte puţin aminte. Ştiu numai că era foarte mult apreciat, căci el a inaugurat genul cupletului satiric de actualitate.

Vara, Bucureştii nu aveau spectacole.

Lumea din elită sau pleca la moşii, sau se ducea la Paris, sau pe la băile din Austro-Ungaria. Valea Prahovei, cu toate staţiunile ei, era necunoscută atunci. Regele Carol, alegîndu-şi reşedinţa la Sinaia, a pus în vedere şi în valoare această regiune. Pînă atunci, în Muntenia, o parte a publicului — cîteva familii dintr-un cerc restrîns — se ducea la Cîmpulung.

Cine rămînea în Bucureşti, se mulţumea cu grădinile Stavri şi Raşca, dacă era din lumea bună, sau cu Giaferul — Grădina cu cai, — Leul şi cîrnatul[1], dacă era de-a doua mînă.

Din cînd în cînd cîte un circ de vară, care-şi instala baraca pe un maidan central, distra pe bucureşteni. Alte ori, cuteza cîte o trupă de comedii sau de operetă franceză să debarce la Bucureşti.

Gazul aerian a fost introdus şi inaugurat mai tîrziu [în 1872]. Într-o seară de toamnă, am fost scoşi din pension pe două rînduri şi plimbaţi pe Calea Victoriei ca să vedem inaugurarea gazului. Vremea rece şi lume multă se plimba pe străzi. Lumina becurilor juca permanent, fiindcă instalaţia era, pe semne, primitivă, iar sita Auer nu era încă inventată. La Teatrul „Naţional" o inscripţie în litere de flăcări se juca şi prelingea balconul, din bătaia vîntului.

Din timp în timp veneau în Bucureşti şi celebrităţi străine. Îmi amintesc pe Adelina Patti[2]. Îmi amintesc de Madame Keller, frumoasa stea a unei trupe de operetă franceză, care ne-a adus, de la Paris, muzica şi teatrul lui Offenbach[3]. Dacă nu erau cabaretele de noapte, erau grădinile de vară.

Herăstrăul vechi era grădina de predilecţie a bucureştenilor. Şi mai era şi Teiul, unde se făceau petrecerile ziua şi unde cheflii se scăldau cînd se încălzeau prea tare.

Dar Teiul era un lac periculos, din cauza stufului care era trădător. Nu o dată scăldătorii imprudenţi s-au înecat. Cînd am venit în Bucureşti, era încă recentă în memoria bucureştenilor, oameni de petreceri, nenorocita întîmplare a unei tinere femei de viaţă liberă, anume Ioana, vestită pentru frumuseţea ei. Ioana, fiind în tovărăşia mai multor prieteni, printre care şi poetul Geanolu, s-a dus la Teiu, a petrecut, a băut, s-a scăldat şi s-a înecat. Poetul Geanolu, amantul ei, era de faţă. Şi el a cîntat-o, în versurile publicate apoi în *Dorul*, colecţie de poezii foarte populară pe vremuri.

Un alt loc de petrecere era Moara cu iaz de la Floreasca. Nicăieri, în Bucureşti, nu se găseau raci mai mari şi mai gustoşi.

Bordeiul era grădina populară de vară.

Aspectul stradelor era cu totul altul. Iarna erau, parcă,

---

[1] *Stavri*, grădină bucureşteană aflată pe str. Academici. Pe aceeaşi stradă se afla şi grădina *Raşca* (întemeiată de cehul Hrtschka). *Giaferul* (sau Grădina cu cai) era pe malul stîng al Dîmboviţei, dincolo de actuala Piaţă „Mihail Kogălniccanu". *Leul şi cîrnatul* era pe strada 11 iunie.

[2] Adelina Patti (1843-1919), soprană italiană, una dintre cele mai mari interprete ale timpului; a cîntat, în 1885, la Bucureşti în *Traviata*, de Verdi şi *Lucia din Lamermoor*, de Donizetti.

[3] Jacques Offenbach (1819-1880), compozitor francez de origine germană, întemeietor al operetei clasice franceze.

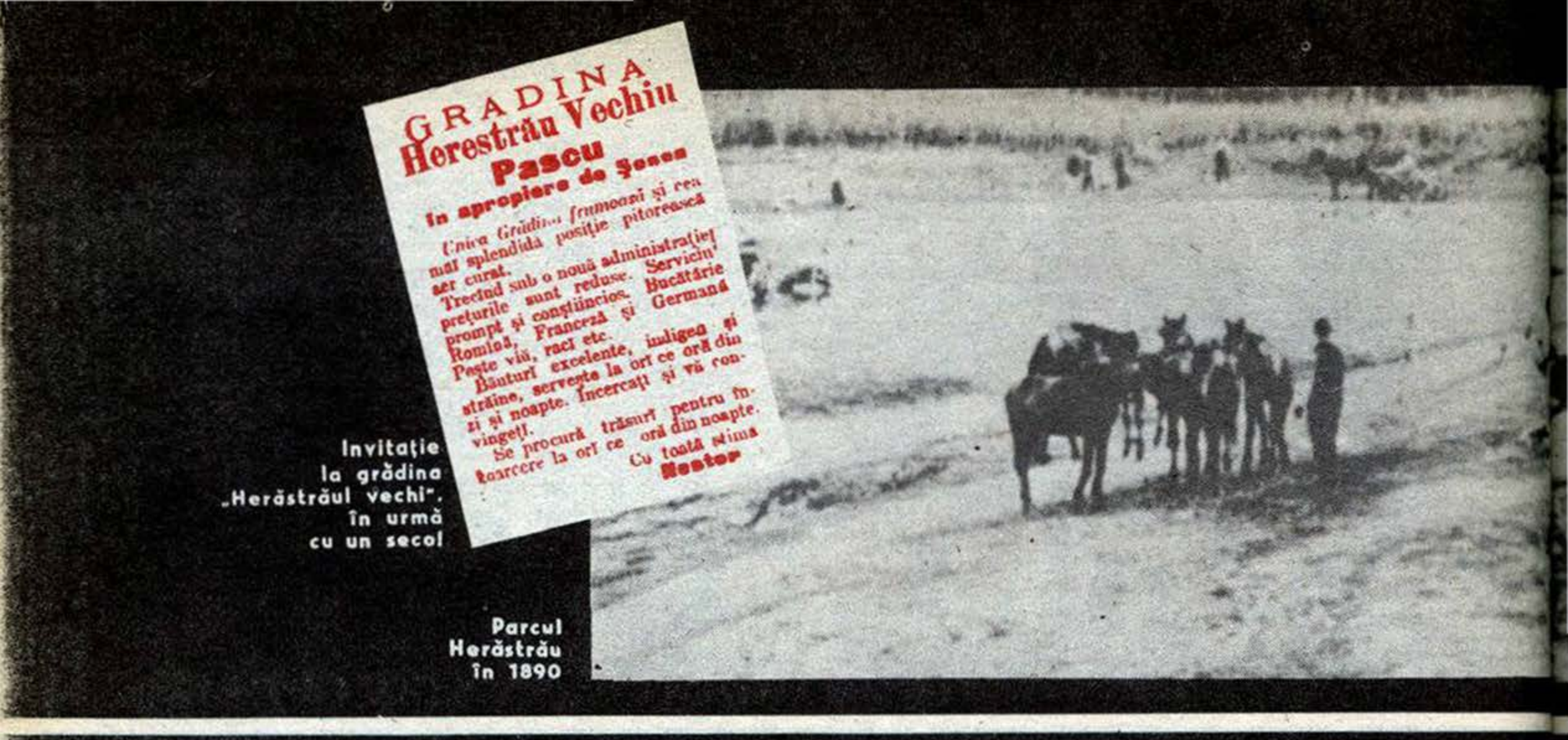

mai multe căderi de zăpezi, iar Primăria nu le ridica. Una din plăcerile bucureșteanului era să se plimbe cu sania. De cum se așeza zăpada în straturi groase și se făcea pîrtie, apăreau săniile cu sutele. Nici o birjă nu mai circula și nici o trăsură particulară.

Pe lîngă numeroasele sănii birjărești [publice], erau multe sănii particulare, toate luxoase, cu mari rețele acoperind caii, cu șiruri dese de clopoței care atîrnau greu de gîtul lor și umpleau văzduhul cu zăngănitul. Un lucru care a dispărut complet din București este acest sunet de clopoței ce se auzea iarna răsunînd din toate părțile. Pitorescul valtrapului și al muzicii clopoțeilor îl regretăm noi care l-am cunoscut. Plimbatul în sanie sub ninsoarea deasă și liniștită era una din voluptățile epocii.

Viața bucureșteană era cu totul deosebită. Cînd intrai în sala Teatrului „Național" în serile de operă italiană, vedeai în toate lojile elita socială tronînd. Toate lojile erau abonate sau mai toate și în fiecare o familie cunoscută: Florești, Filipești, Otetelești, Cantacuzinești, Suțulești, Văcărești, Crețulești, Manu, Crețeni etc. Din toată lumea aceasta n-a mai rămas nimic sau aproape nimic.

Două saloane bucureștene țineau recordul: acela al doamnei Otetelișanu, unde este instalată astăzi Terasa Otetelișanu [pe actualul loc al Palatului Telefoanelor] și acela al principesei Irina Grigore Suțu, în casele din str. Colței [actuala clădire a Muzeului de istorie a municipiului București].

Salonul doamnei Otetelișanu era cel dintîi fiindcă o intimitate mai mare îl lega de lumea elitei bucureștene. Și, prin elită, nu se înțelegea numai oameni de sînge, ci tot ceea ce avea un nume sau o situație în politică, în magistratură, în barou, în armată, în diplomație, în literatură etc.

Salonul Otetelișanu te consacra. Spre a fi cineva în lumea de sus, trebuia să treacă prin acest salon și pe sub autoritatea acestui matronagiu. Aci se lansau fetele în lume, aci se lansau tinerii, aci se înnodau intrigele sentimentale, aci se puneau la cale căsătorii, aci se hotărau și multe combinații politice.

Acest salon era deschis întregului București „din societate".

Cel de-al doilea salon era al principesei Irina Suțu. Acesta, tot atît de larg primitor, era deosebit de celălalt printr-o nuanță de oarecare rezervă mai mare. Dar, de asemenea, întregul București circula în zilele hotărîte.

În salonul d-nei Otetelișanu n-am intrat, pe cînd în salonul prințului Grigore Suțu veneam în vizită de două ori pe an la onomastice. Protocolul era cunoscut. Prințul Grigore Suțu, un om mărunțel, cu mustăți lungi și arnăuțești, acum încărunțite, întotdeauna elegant, primea în picioare în cel dintîi salon, aproape la ușa holului, toți vizitatorii. Și în zilele de recepție vizitatorii erau gloată. În al doilea salonaș, principesa Irina trona pe un fotoliu luxos, iar pe dinaintea ei, în ordinea intrării, defilau cei care o vizitau.

Te înclinai, sărutai mîna, te opreai mai lung ori mai scurt după cum erai mai intim ori mai puțin, după cum erai doamnă sau domnș după rang și importanță, schimbai două trei cuvinte de politețe, te înclinai și ieșeai.

În salon mulțimea era mare, unii veneau, alții plecau. Prințul Grigore avea cîte un cuvînt amabil pentru fiecare și plecai. Toată afacerea nu dura mai mult de zece minute. Protocolul era acela al unei Curți, cu mai puțină rigiditate și cu mai puțin fast.

Familia Grigore Suțu avea un caracter special și era una din curiozitățile bucureștene. Aproape în toate zilele cînd era vremea frumoasă, domnul și doamna Grigore Suțu ieșeau la Șosea, cu echipajul lor sui-generis. Într-o trăsură-victoria, prințesa stătea drept, maiestuoasă, iar prințul Grigore mărunțel, ghemuit între perne, de unde abia îl vedeai; iar un cîine pudel de o talie mare, întotdeauna bine spălat și pieptănat, stătea culcat la picioare.

Pe capră, arnăutul în fustanelă, cu fesul cu ciucure lung, cu sabie și cu pistoale în brîu.

Senzaţie bucureşteană „fin de siàcle": preumblatul pe două roţi e... la înălţime

Astăzi, la [în] 1927, acest spectacol s-ar părea teatral. În spatele trăsurii, pe un scaun ridicat, stătea cu mîinile la piept un negru copilandru. Arapul lui Suţu era o fiinţă populară în Bucureşti.

Obiceiul de a avea negri sau arapi ca un semn de mare lux nu era pierdut cu totul. În anul 1884, cînd am fost arestat 5 zile la Văcăreşti, în urma mişcărilor studenţeşti, am găsit acolo pe negrul din serviciul doamnei Petre Grădişteanu. Negrul, necredincios servitor, fusese arestat pentru hoţie.

Viaţa publică fiind mult mai puţin dezvoltată decît astăzi, se înţelege că viaţa de familie era mai strînsă. Lumea petrecea în casă, în cercuri mai mult sau mai puţin restrînse. Revelionul la restaurant sau chiar prînzurile prin birturi şi cu toată familia erau lucruri absolut necunoscute. De aceea numărul marilor baluri în lumea de sus era destul de însemnat pe timpul iernii.

Bucureştiul, avînd o rază foarte întinsă şi foarte multe locuri deschise sau mascate cu vii, paza era extraordinar de grea. În special, era greu de tot de păzit extremităţile Capitalei dinspre Vitan, Văcăreşti, Belu etc.

Pe vremea aceea erau cartiere întregi care trăiau de pe urma contrabandei, în special de pe urma contrabandei spirtului. Fiindcă spirtul era un articol foarte sus taxat — 7 lei la decalitru.

În înţelegere cu fabricanţii, ale căror fabrici erau instalate afară de raza şi raionul oraşului, şefii contrabandişti aveau sub ordinele lor echipe întregi, care nu se ocupau decît cu contrabanda. Iar contrabanda le aducea cîştiguri însemnate.

Manoperile acestor contrabandişti erau nesfîrşite. În calitatea mea de şef al biroului axizelor[1] am văzut numeroase instrumente care slujeau la introducerea spirtului prin barierele oraşului, pe dinaintea perceptorilor şi controlorilor comunali.

Găzarii: aceştia aveau garniţe cu două funduri. Deasupra era petrolul, iar în fund spirtul, romul sau coniacul.

Geamgii: punătorii de geamuri aveau cutiile lor măsluite. În peretele de jos era practicată o deschizătură în care era introdus un tub de tinichea, conţinînd spirt.

Lemnarii: căruţele cu lemne de la pădure treceau bariera încărcate, ca de obicei. Dar printre aceste lemne erau cîteva trunchiuri mai groase, scobite în tot lungul lor, iar înăuntru iarăşi tuburi de tinichea cu spirt.

Înmormîntările: un convoi mortuar trecea bariera către un cimitir din oraş. În cap era popa care citea, în dosul coşciugului femei care se jeleau etc. În realitate era o bandă de contrabandişti. Popa era un contrabandist, femeile erau din bandă, iar dacă ridicai capacul coşciugului găseai cutii de tinichea pline cu spirt.

Trăsurile de Hereasca: sînt cunoscute acele trăsuri zise „de Hereasca" cu coviltir acoperite. Ei bine, acest coviltir, bine acoperit şi bine căptuşit, cuprindea în toată întinderea o mare cutie de tinichea plină cu spirt.

Căruţaşii: am văzut căruţe al căror fund era dublu, iar înăuntru aceleaşi cutii de spirt. Am văzut o căruţă de chiristigiu a cărei osie era găurită şi înăuntru tubul cu spirt.

Butoaiele cu dublu fund. La control se declara vin, fiindcă vinul era mult mai uşor taxat, dar butoiul avea două duble funduri în două părţi sau un singur dublu fund. În aceste compartimente era spirt, rom sau coniac.

Dacă cotarul[2] comunei era de rea credinţă, fiind cumpărat de contrabandişti, afacerea mergea strună şi contrabanda trecea. Dar dacă cotarul era cinstit prindea imediat frauda.

Căruţele cu fîn: butoaiele cu spirt erau ascunse în mijlocul fînului. Aceste care erau sondate cu nişte ţepe lungi şi ascuţite. Dacă controlorul

[1] *Accis*, dări indirecte, ce se percep asupra diferitelor lucruri trebuincioase vieţii (*obiecte de consum, mai ales zahăr, vin, bere şi alte spirtoase*) cf. *Enciclopedia română*, tom. I., Sibiu, 1898.

[2] *Cotar* — cel ce măsoară cu cotul capacitatea butoaielor; slujbaş însărcinat cu supravegherea măsurătorii cu totul a mărfurilor (1 cot echivala cu 0,666 m în Ţara Românească şi, respectiv, 0,637 m în Moldova).

Iarna la „Şosea" (ultimele patru fotografii aparţin volumului Din Bucureştii de altădată, de George Potra

era mituit declara că totul e în regulă.

Femeile cu copii: foarte ingenics mijloc. Femei cu copii în braţe treceau de la ţară la oraş. În pachetul din braţe — care nu era altceva decît un butoiaş cu spirt special — se afla aşezat un instrument ingenios: cînd femeia bătea cu palma peste spatele butoiaşului, acesta scotea un ţipăt de copil. Spiritul totdeauna bănuitor al controlorilor şi perceptorilor a descoperit şi această fraudă. În afară de toate aceste fraude ascunse, erau şi contrabandele făţişe.

Am spus că unele extremităţi ale Capitalei fiind deschise sau avînd ascunzători, paza era foarte greu de făcut. Prin aceste locuri — destul de binecunoscute dealtfel — treceau contrabandele în mare. Pe aci treceau căruţele încărcate cu butoaie sau contrabandişti, bărbaţi şi femei, venind în şiruri şi purtînd în spinare cîte un butoiaş.

Bineînţeles că în afară de guarzii călări şi pedeştri, direcţia axizelor se slujea şi de spioni. Aceşti spioni aduceau informaţiile şi denunţau locurile pe unde trebuiau să treacă negreşit contrabandiştii.

Se specifica banda care trebuia să lucreze cît şi noaptea şi ora.

De cele mai multe ori denunţările erau opera contrabandiştilor, căci se dădea Direcţiei o pistă falsă; pe cînd agenţii erau concentraţi la locul denunţat, contrabanda trecea prin altă parte.

În toamna anului 1878, aveam [luat] bacalaureatul şi îmi trebuia o ocupaţiune ca să pot trăi. Presa, în mod instinctiv, mă atrăgea. Tocmai citesc în *Războiul* lui Weiss că ziarul caută un traducător din limba franceză. Fiindcă ştiam mai mult sau mai puţin binişor această limbă, m-am prezentat a doua zi dimineaţă la redacţie.

Ziarul *Războiul* era instalat în localul tipografiei Weiss, din strada Lipscani, acolo unde mai tîrziu s-a mutat la etaj Banca agricolă. Acolo mă adresez redactorului principal, Grigore Haralambie Grandea, care — după ce află scopul vizitei mele — îmi prezintă un ziar francez cerîndu-mi să traduc un articolaş pe care mi-l indică.

Peste cîteva luni cetesc în *L'Indépendance Roumaine* că redacţia caută un traducător din limba română. Mă prezint. Era Emil Galli, proprietarul gazetei, care făcea angajamentele.

Angajat, mi s-a dat însărcinarea de a traduce după *Monitorul Oficial* în schimbul a 100 lei pe lună. Fiind şi copist la Ministerul de instrucţiune — instalat atunci în strada Colţei [azi Bulevardul 1848], în casa Ritodiri, colţ cu Batiştea, casă dispărută de mult — făceam serviciul la ziar seara. După o lună am părăsit redacţia, fiindcă Emil Galli era un tip fără scrupul din acest punct de vedere. Mai tîrziu, în 1881, după ce V.A. Urechiă[1] m-a destituit din funcţiunea de copist al Ministerului de instrucţiune pentru faptul că participam la agitaţiile socialiste ale studenţilor, am fost primit corector la ziarul *Telegraful*, cu leafă de 200 lei lunar. Acum eram în presă. Trecerea mea pe la *Curierul român* a lui Costache Sulioti, cu un an mai înainte, n-am considerat-o ca o intrare în carieră.

[În 1883] Nicolae Xenopol, redactor la *Românul*, plecase în concediu; trebuia cineva care să-l înlocuiască pe timp de o lună. Am fost cerut eu de la *Telegraful*. Astfel am fost, timp de o lună, redactor la *Românul*.

Rubrică de: Valeriu BUDURU, Ioan LĂCUSTĂ, Ioana URSU

Selecţia fotografiilor: Radu Ion POPESCU

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1980.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

• Ion Spălățelu — **IZBÎNZI PRIN VREMURI. COMUNIȘTII — O ISTORIE TRĂITĂ. 1921-1981.**

Editura Scrisul românesc, Craiova, 1981., 292 pp., 7,75 lei: *pagini din drumul de lupte, de jertfe și de glorii ale Partidului Comunist Român.*

• **STUDII DE ISTORIE A NAȚIONALITĂȚILOR CONLOCUITOARE DIN ROMÂNIA ȘI A ÎNFRĂȚIRII LOR CU NAȚIUNEA ROMÂNĂ. NAȚIONALITATEA GERMANĂ. VOL. II** *(sub redacția prof. dr. doc.* **Carol Gölner).**

Editura politică, București, 1981, 348 pp., 20 lei: *fapte, evenimente și personalități din perioada 1688-1918.*

• **N.Z. Lupu — MARI CRIZE ALE VIEȚII INTERNAȚIONALE INTERBELICE. RĂZBOIUL ITALO-ETIOPIAN. 1935-1936.**

Editura politică, București, 1981, 320 pp., 13 lei.

• **Dan Horia Mazilu — VARLAAM ȘI IOASAF.**

Editura Minerva, București, 1981, 256 pp., 7,75 lei: *istoria cărții tradusă din slavonă în română, la 1649, de boierul cărturar Udriște Năsturel.*

• **Romul Munteanu — CULTURA EUROPEANĂ ÎN EPOCA LUMINILOR.**

Editura Minerva, București, 1981, vol. I — 320 pp., vol. II — 288 pp., 10 lei.

• **Nicolae Stoica de Hațeg — CRONICA BANATULUI** *(ediția a II-a revăzută, studiu introductiv, glosar și indice:* **Damaschin Mioc).**

Editura Facla, Timișoara, 1981, 372 pp., 23 lei: *scrierea cronicarului bănățean, redactată la începutul secolului XIX.*

• **Grigore G. Tocilescu. Christea N. Tapu — MATERIALURI FOLCLORISTICE** *(ediție critică și studiu introductiv de* **Iordan Datcu).**

Editura Minerva, București, 1981, vol. II — 412 pp., 20,50 lei, vol. III — 544 pp., 24,50 lei: *importantă culegere de folclor coordonată de marele istoric* **(Magazin istoric,** *nr. 6,10/1980).*

• **GEORGE BARIȚ ȘI CONTEMPORANII SĂI. Vol. V.** *(ediție de* **Ștefan Pascu** *— coordonator,* **Ioan Chindriș, Gelu Neamțu, Dumitru Suciu, George Cipălanu).**

Editura Minerva, București, 1981, 388 pp., 30 lei: *scrisori primite de întemeietorul presei românești din Transilvania de la Vasile Pop, Iosif Hodoș, Dimitrie Moldovan, Ilie Măcelariu, Ioan Micu Moldovan.*

• **E. Lovinescu — SCRISORI ȘI DOCUMENTE** *(ediție îngrijită, prefață, note și indice de* **Nicolae Scurtu).**

Editura Minerva, București, 1981, 392 pp., 26 lei.

• **SCRISORI CĂTRE CAMIL PETRESCU** *(ediție îngrijită, prefață note și indici de* **Florica Ichim).**

Editura Minerva, București, 1981, vol. I — 324 pp., 16,50 lei, vol. II — 344 pp., 18 lei.

CINE? UNDE? CÎND?

(Urmare din p. 33)

4) Cînd a fost citită pentru prima oară **Declarația de Independență a S.U.A.?**
- **a) 8 iulie 1776**
- **b) 2 august 1776**
- **c) 22 iulie 1776**

5) Cum numește **Cronica rusească** Moldova, unde, în 1386, Vasile Dmitrievici Donskoi, fiul marelui cneaz al Moscovei, a găsit adăpost și găzduire?
- **a) Marea Valahie**
- **b) Bogdania**
- **c) Moldo-Valahia**

6) Care a fost primul oraș din Europa luminat cu petrol lampant?
- **a) Paris**
- **b) Londra**
- **c) București**

7) Din ce epocă este imaginea de mai jos a Bucureștilor?
- **a) Unirea Principatelor**
- **b) Războiul de independență**
- **c) Primul război mondial**

8) Unde a apărut ediția franceză a gazetei unioniste **Steaua Dunării (L'Étoile du Danube)?**
- **a) Paris**
- **b) Bruxelles**
- **c) Londra**

9) Care a fost cel mai vechi regat (sec. XV) de pe teritoriul Zairului?
- **a) Bakuba**
- **b) Congo**
- **c) Msiri**

10) Cînd au început jocurile olimpice în antichitate?
- **a) 312 î.e.n.**
- **b) 753 î.e.n.**
- **c) 778 î.e.n.**

DRUMURI MEDIEVALE AFRICANE

JOSEPH KI-ZERBO

Istoricul Joseph Ki-Zerbo din Volta Superioară, președintele Uniunii istoricilor africani, este autorul cîtorva lucrări despre trecutul continentului său, despre care și-a propus să scrie încă de pe cînd era student la Sorbona, cu 17 ani în urmă. Lumea africană neagră — istorie și civilizație; Istoria Africii negre de ieri pînă mîine; Istoria Africii de Sud pînă în Sahara **(ultima apărută relativ recent și cuprinzînd mai multe state, Ghana, Mali, orașele-state Yoruba, complexul arhitectural Zimbabwe) sînt cîteva dintre operele sale, consacrate continentului negru. Din cartea** Istoria Africii negre de ieri pînă mîine, **prefațată de istoricul francez Fernand Braudel, profesor la Collège de France, prezent și el în cîteva numere ale revistei noastre[1], am extras un fragment consacrat drumurilor comerciale care străbăteau Sahara în evul mediu, temă tratată în strînsă relație cu implicațiile ei sociale.**

Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

Tone de apă pentru 12 000 cămile

Una dintre condițiile comerțului practicat în vestul Africii era securitatea drumurilor. Ea pare să fi fost perfect asigurată de statele Ghana și Mali, care, paradoxal, nu dispuneau de armate permanente, ca, de pildă, Sudanul. Acolo, oștile se impuseseră suveranilor ca o consecință a dezvoltării puterii centrale, care avea nevoie să opereze intervenții rapide și imediate în diferite puncte ale imperiului. Deseori însă statele nu dispuneau de resurse care să le permită întreținerea unor armate permanente considerabile.

Arterele transsahariene au asigurat primele legături între zona de vest și restul continentului african. Înflorirea acestor rute era legată de organizarea caravanelor de cămile, dar și de întreținerea oazelor, care trebuiau să furnizeze, de la o escală la alta, zecile sau sutele de tone de apă necesară adăpării unei caravane de proporții medii. O cămilă poate înghiți 100 litri apă o dată, iar caravanele numărau sute, chiar mii de cămile. Drumurile ne sînt cunoscute prin intermediul călătorilor și geografilor arabi, fie că ei datorau altora informațiile, fie că — asemenea lui Ibn-Battuta[2] și Leon Africanul[3] — au făcut parte ei înșiși, cu mult înaintea exploratorilor europeni, din astfel de caravane.

Între secolele XI și XIX, se constată un fel de translație de la vest spre est a drumurilor deșertului. Aproximativ între sec. VIII și XII, drumul din Maroc spre Sudan a cunoscut o activitate intensă. Lung de 90 zile (distanțele se calculau în zile), după cum

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 3-6, 9/1981.

[2] Călătorind timp de 30 ani prin Africa, Arabia, Crimeea, Asia Meridională și Extremul Orient (China), geograful arab Ibn-Battuta (1304-1377) a lăsat, în descrierile sale de călătorie, prețioase informații geografice și etnografice (în 1330 sau 1331, el a trecut și prin Dobrogea).

[3] În urma călătoriei sale în Africa și Asia, geograful arab Leon Africanul (1483-1554) a publicat o *Descriere a Africii* (1550).

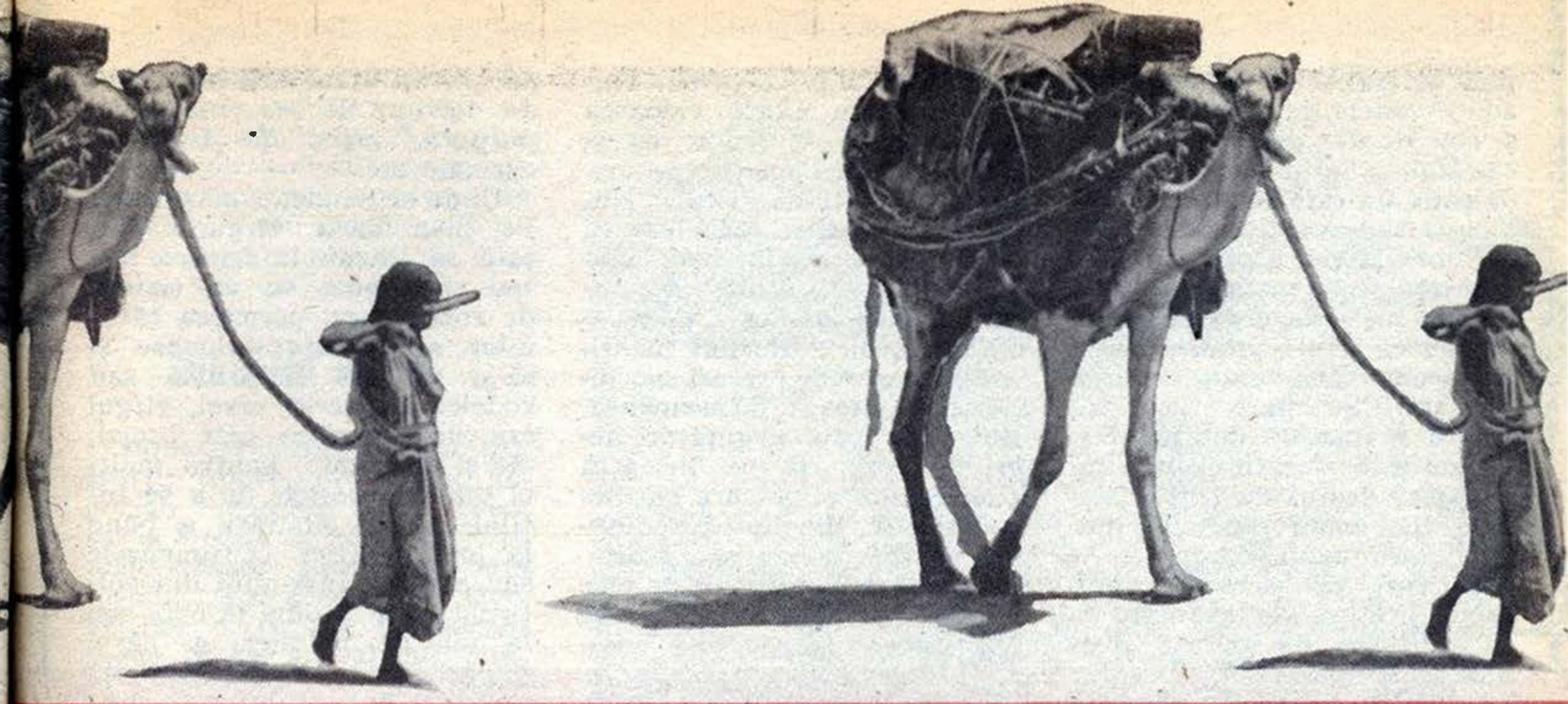

spune Ibn-Haldun[1], drumul lega două localităţi, Tamedelt în nord şi Awdaghost în sud. Cu timpul, el şi-a văzut debitul descrescînd, în favoarea unui alt drum mai sigur spre est, care lega Sidjilmasa din sudul Marocului cu Walata şi Tombouctou, trecînd prin Teghazza. De aici sarea gemă se transporta spre Sudan, unde se plătea cu aur. Populaţiile sudaneze nu dispuneau de mine de sare şi utilizau ca înlocuitor produse extrase din cenuşa unor tulpini de plante. Or, sarea marină, care se exploata la Awlil, pe coasta mauritană, nu se comercializa departe în interiorul continentului. Drumul prin Teghazza a devenit, aşadar, marea arteră între Mali şi exterior. O urmau pelerinii pentru a merge la Mecca, trecînd prin Touat, dar şi caravanele din Maroc, asemenea celei din care făcea parte, în 1350, prodigiosul explorator Ibn-Battuta. Tombouctou, Djenné şi Gao au profitat din plin de această arteră, care, începînd din sec. XIV, a fost întreruptă adesea de expediţiile de pradă ale triburilor berbere. Au fost atunci explorate drumuri situate mai spre răsărit, al căror traseu nu era definit cu precizie, călăuzele folosind numeroase ramificaţii, potrivit necesităţilor oraşului ambulant care era caravana. Localitatea Ouargala a luat atunci locul Sidjilmasei.

Unul dintre cele mai vechi drumuri din Sudanul central este cel al garamanţilor[2], între Fezzan şi Gao. Drumul din Fezzan în Ciad, prin localităţile Kawar şi Bilma, pare să urmeze liniile de talveg[3], unde pînzele freatice sînt puţin adînci, de aceea prezintă o succesiune de oaze prospere, care fac din el o cale relativ comodă. Îndeosebi Bilma, în mijlocul salinelor din Kawar, a rămas punctul de plecare a sării din Aïr spre Gao. După Ibn-Haldun, în sec. XV, caravanele care treceau prin Hoggar, punct de pe această rută, numărau uneori pînă la 12 000 cămile. Aceste caravane găseau la Bornou cuprul adus din Wadaï şi Darfour şi transportau numeroşi sclavi. Drumul transsaharian cel mai răsăritean era faimosul Darb el-Arbain sau drumul de 40 zile, care lega Egiptul de Darfour. Calea, folosită îndeosebi pentru transportarea sclavilor, era străbătută de furtuni de nisip şi forma ţinta atacurilor tîlharilor.

La extremitatea acestor rute, drumuri transversale foarte active legau nodurile caravaniere, de pildă: Walata Tombouctou-Gao-Darfour-Sennar, apoi pe Nilul Albastru, spre porturile de la Marea Roşie (Ouakim, Zeila), apoi spre Mecca sau Oceanul Indian. Produsele transportate pe drumurile din nord au continuat să rămînă aceleaşi; din ţările locuite de negri plecau: aur, sclavi, cocos, cauciuc, aramă, fildeş, piei etc. Din Maghreb[4] şi din nord-est coborau: sare, bare de fier sau cupru, stofe, perle, manuscrise etc. De-a lungul secolelor, aceste importante drumuri transsahariene au rămas plămînul vestului african.

Sarea — o comoară

Regii sudanezi au organizat rapid comerţul în profitul lor. Schimburile în sine erau dependente de pace şi de stabilitatea politică; Curtea regală constituia un principal client al comerţului extern. Foarte adesea, mărfurile nu erau puse în vînzare, la dispoziţia publicului, înainte ca funcţionarii regelui să nu reţină partea suveranului. Dealtfel securitatea drumurilor depindea direct de autoritatea politică. Regii au încercat întotdeauna să stăpînească cel puţin unul, dacă nu ambii

[1] Istoric şi filozof arab din Tunisia, precursor al determinismului geografic.

[2] Popor de nomazi din sudul Atlasului (Libia), reputat prin spiritul lui războinic. Puterea lui a debutat în sec. VIII î.e.n. şi a atins apogeul în sec. V î.e.n., graţie cavalerici echipate cu care de luptă.

[3] Linia care uneşte punctele de cea mai mare adîncime din albia minoră a unui rîu sau din lungul unei văi uscate.

[4] Nume dat din evul mediu, de geografii şi istoricii arabi, regiunii din nord-vestul Africii (Maroc, Algeria, Tunisia). În arabă înseamnă „Soare-apune".

poli ai traficului caravanelor, adică minele de sare din nord și cele de aur din sud. Faptul că Mali a atins acest dublu obiectiv nu este străin de strălucirea sa excepțională.

Consecințele economice ale comerțului transsaharian nu trebuie însă exagerate. Firește, ei aducea unele produse care, asemenea sării, erau de larg consum. Se pare însă că, ținînd seama de debitul destul de slab al sării și de difuzarea ei destul de lentă, majoritatea locuitorilor din junglă continuau să apeleze la substitute ale acestui condiment prețios, de exemplu la o varietate de potasă [carbonat de potasiu]. În plin secol XIX, sarea era considerată, în unele regiuni ale Africii negre, o comoară. Dealtfel adevărații stăpîni ai comerțului transdesertic nu erau negustorii de culoare, ci oamenii de afaceri din Maghreb și prinții berberi. Ei organizau caravanele, adunau produsele și le livrau Sudanului, prin intermediul agenților lor. Numai ei cunoșteau prețul de cumpărare sau de cost al produselor din Maghreb. Numai ei știau exact valoarea aurului și a sclavilor, ca și cheltuielile de transport — evident nu lipsit de riscuri. Numai ei puteau să calculeze cu rigurozitate marja beneficiului și termenii schimbului înclinau, cel mai des, în favoarea lor. Leon Africanul menționează cazuri de prețuri exorbitante. El citează, de asemenea, exemplele unor negustători negri, obligați să se întoarcă acasă cu aurul pe care-l aveau de vînzare, din lipsa produselor pe care voiau să-l schimbe. Așadar nu este de mirare că Ibn-Haukal[1] a întîlnit la Awdaghost un caz de recunoaștere a unei datorii față de un negustor din Sidjilmasa, care se ridica la 42 000 dinari. Dacă masa clienților cumpăra mai ales produsele de larg consum, categoriile sociale privilegiate, în primul rînd Curtea și înalții funcțio-

[1] Geograf arab originar din Bagdad, care a parcurs timp de 28 ani (942-970) țările musulmane, fiind unul dintre primii călători arabi care au consemnat observațiile sale personale de explorator.

Căi comerciale traversînd Sahara medievală

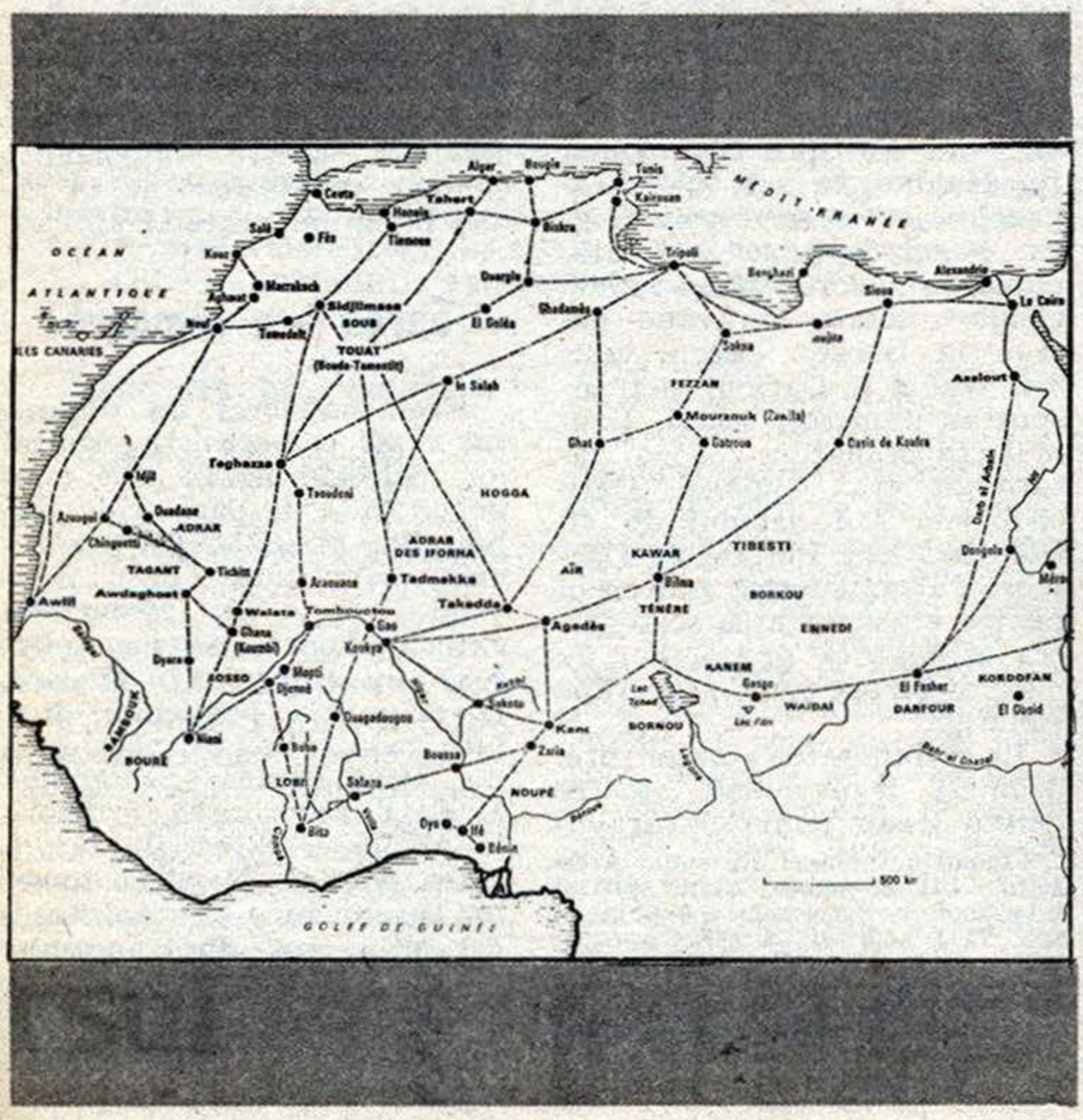

nari, erau amatoare îndeosebi de mărfuri de lux, mătăsuri, purpură, arme de Damasc, curmale etc.

Unde se vindeau mărfurile? Pe plan local, tîrgurile din țară se țineau la fiecare trei sau cinci zile, cu un sistem de rotire care permitea țăranilor să se aprovizioneze și să-și viziteze datornicii sau rudele. La acest nivel, tîrgul era un fenomen atît social, cît și economic. Pentru mulți el era un pretext de a se întîlni, a afla noutăți, a pune la cale intrigi sentimentale sau a plăti, într-unul din colțurile pieții, rîndul la bere sau la vin de palmier, ai cărui vapori calzi urcau la cap, înecînd necazurile și grijile vieții cotidiene. Mărfurile se prezentau în grămezi mici, bine aranjate pe o împletitură, bucată de stofă sau de piele și, la fiecare cumpărătură, vînzătorul adăuga, ca un ritual, un supliment, a cărui cantitate varia în funcție de valoarea mărfii cumpărate.

Paralel cu tîrgurile de țară se făcea comerț și în centrele militare, capitalele regale sau răspîntiile naturale ca: Bobo-Dioulasso, Ouagadougou, Koumasi, Oyo, Benin etc. Acolo, afacerile atingeau punctul culminant. Puteau fi întîlniți și țăranul venit să caute produse care îi lipseau, și producătorul; alături de ei însă soseau oameni care trăiau din comerț sau artizanat și care locuiau adesea în cartiere specializate. Spre deosebire de vînzătorii din piețele locale, aceștia nu recurgeau la troc, care le-ar fi furnizat produse mai mult sau mai puțin perisabile, ci pretindeau bani. Moneda consta din bare de fier sau cupru, uneori frumos forjate, din pulbere de aur și, mai ales, din *cauri* (cochilii din Oceanul Indian, care pătrundeau în vestul african mai ales prin Marea Roșie și drumul oriental din Cairo). Ce-i drept, cochiliile erau grele, dar aveau cel puțin avantajul de a nu putea fi falsificate. Autoritatea șefilor și regilor se făcea clar simțită în aceste tîrguri regionale. La Ouagadougou, de exemplu, doi funcționari străbăteau piața: primul încasa birurile pe animalele sacrificate, al doi-

lea pe celelalte produse. În funcţie de mărfuri, taxa se lua în natură, de pildă, pentru cereale, oleaginoase, mirodenii, sau în monede, pentru un animal viu sau sacrificat. Pentru un captiv vîndut, se vărsau o mie de cauri.

Bizanţul negru

Bobo-Dioulasso era un tîrg foarte frecventat; aici se negociau îndeosebi aurul, cocosul şi stofele de bumbac, ultimele ţesute adesea la faţa locului. La Benin şi Oyo, existau corporaţii de meşteşugari în fier sau alamă, bijutieri, sculptori în lemn sau fildeş, pantofari, lăcătuşi, fabricanţi de tambururi, ţesători şi meşteri în broderii etc. Cei din populaţia Yoruba[1] aveau un război de ţesut orizontal cu pedale, acţionat de bărbaţi, cu care făceau benzi de stofă, şi unul vertical, manual, pe care-l foloseau femeile. Tranzacţiile continuau adesea pînă noaptea tîrziu în piaţa de seară, unde mii de lămpi mici cu ulei luminau feţele amabile ale vînzătorilor în aşteptarea unui client bun. Tîrgurile Yoruba se distingeau şi se disting prin numărul mare al femeilor-negustori, cărora le era rezervată vînzarea anumitor produse.

În subordinea numeroaselor centre regionale se plasau un număr mic de centre comerciale, care trăiau efectiv din negoţ şi a căror funcţie economică unea între ele diferite regiuni, îndeosebi savana şi pădurea, ca şi ansamblul vestului african cu pieţele mediteraneene şi orientale. Bida, Kano, Djenné, Mopti, centre de acest tip, erau adevărate metropole ale negoţului internaţional. Locuitorii aşezării Bida, capitala economică a regiunii Noupé, se specializaseră în manufactură şi comerţ în asemenea măsură, încît zona lor căpătase, pe drept cuvînt, supranumele de „Bizanţul negru". Mineri, fierari, giuvaergii în alamă şi argint, zidari, tîmplari de lux, sculptori în lemn, ţesători, sticlari, fabricanţi de perle, olari etc. străbăteau întreaga regiune. În majoritatea cazurilor, meseria era o categorie deschisă; criteriul tribal nu interzicea admiterea unor candidaţi din afară, în situaţia în care aceştia treceau cu bine examenele şi respectau şi reglementările profesionale ale breslei. La Bida existau şase pieţe: trei mari, în vecinătatea a trei reşedinţe regale, două mici lîngă poarta vestică a oraşului şi în cartierul străinilor şi, în sfîrşit, piaţa de noapte, care era foarte animată şi căutată. Aici aproape că nu se mai practica trocul. Caurii aveau peste tot trecere. Aproape că nu mai exista tocmeala, căci preţurile erau cel mai adesea fixe. Negustorii erau organizaţi în asociaţii, al căror preşedinte era ales de membri şi confirmat de rege. El inspecta fiecare caravană pentru a reţine eventual partea cumpărată de rege. Apoi, cu permisiunea regală, şeful negustorilor dădea liber acces articolelor importate şi veghea ca toţi negustorii să se poată aproviziona fără discriminări.

Anumiţi comercianţi, care făceau oficiul de intermediari, primeau comisioane bine precizate. Asociaţiile de negustori — chiar mai mult decît cele de meşteşugari — erau degrevate de orice condiţionare de categorie socială sau rudenie. Ele atinseseră indiscutabil noţiunea modernă de uniune profesională.

Kano, oraş în nordul Nigeriei de azi, a rămas, din evul mediu pînă în zilele noastre, marele centru al negoţului Haoussa[2]. El adăpostea nume-

Forfota unui tîrg medieval african

[1] Popor negru din Africa Occidentală, stabilit în sud-vestul Nigeriei şi în partea orientală a Beninului. Civilizaţia yoruba, care s-a remarcat prin înalte realizări artistice, a cunoscut apogeul său în sec. XIII-XIV.

[2] Popor negru al Africii Occidentale, care se pare că a ocupat, înaintea sec. X, aproape întreg teritoriul actualei Republici Niger.

(Continuare în p. 59)

DOUĂ MONUMENTE PARIZIENE

GUY BRETON

Cercetînd diverse documente şi lucrări, Guy Breton (cunoscut, din nr. 10/1980, cititorilor noştri) a adunat o serie de Curioase istorii ale istoriei **într-o carte purtînd acest titlu. În paginile următoare, publicăm cîteva din „curioasele istorii" într-o formă prescurtată; titlurile aparţin redacţiei** Magazin istoric.

Arcul de triumf...

În apropierea Parisului, pe o colină cu pante abrupte, se afla, prin secolul XVII, un sătuleţ numit Chaillot. Versantul de răsărit al acestei coline cobora pînă la Palatul Tuileries şi era acoperit de grădini de zarzavat. În 1628, Maria de Medicis a dispus ca printre aceste grădini să se facă o alee pentru plimbarea regelui, alee care deschidea perspectiva dinspre Tuileries pînă la unul dintre capetele bulevardului Champs-Élysées de azi. În 1667, celebrul specialist în grădini şi parcuri, Le Nôtre, a transformat aleea într-un

Pahidermul — muzeu care a atras, pentru scurtă vreme, entuziasmul tuturor

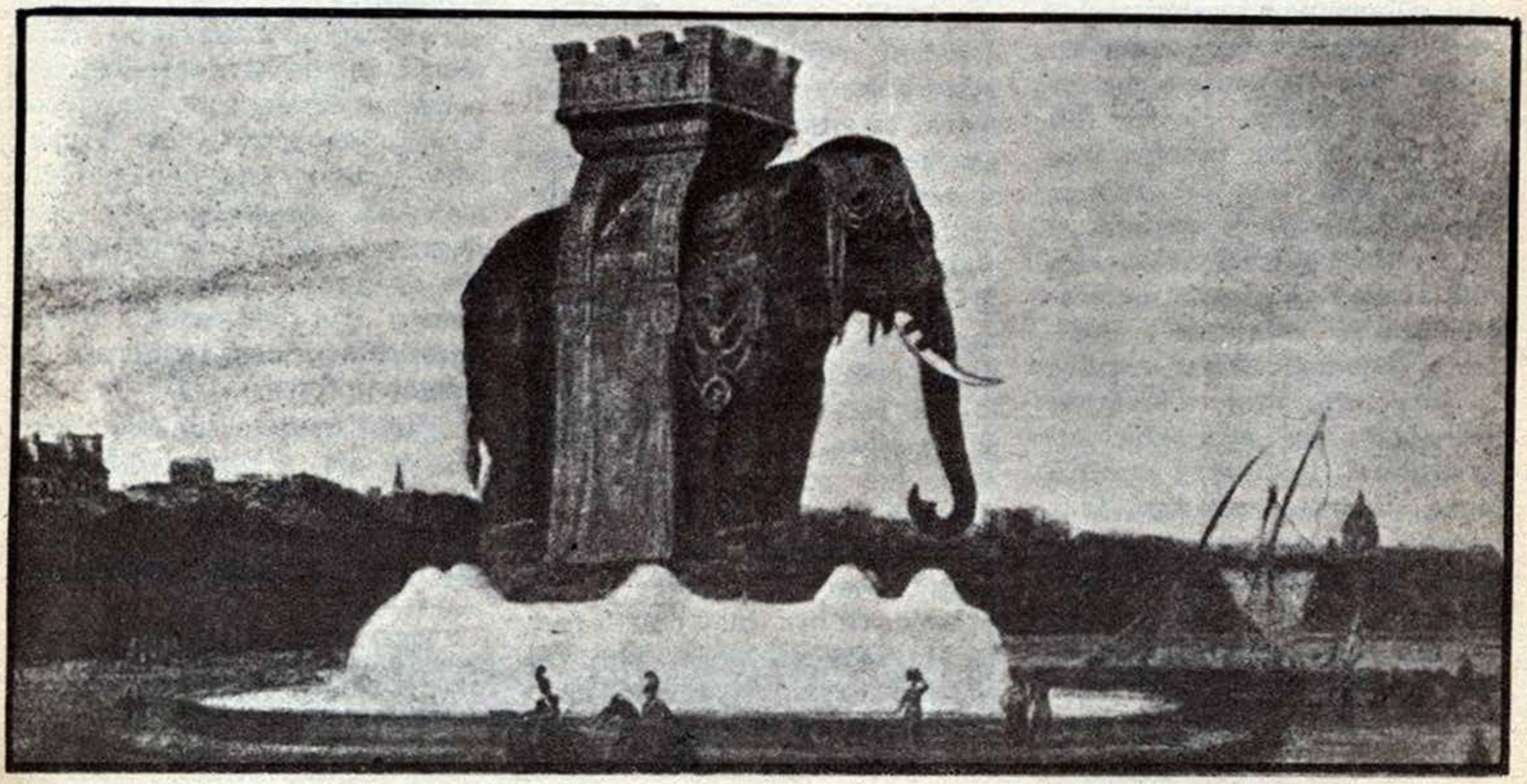

frumos bulevard străjuit de ulmi, denumit Le Grand Boulevard, pe care, curînd, parizienii s-au obișnuit să iasă la promenadă. În 1724, Le Grand Boulevard a fost prelungit pînă în vîrful a ceea ce locuitorii numeau pompos Muntele Chaillot. În 1772, esplanada avea să coboare și pe versantul de vest, ajungînd pînă la podul Neuilly.

Cu timpul, a început să se pună întrebarea: ce monument s-ar potrivi în punctul cel mai înalt al bulevardului care, repetăm, se afla, de fapt, la țară? O piramidă? O fîntînă? Un obelisc? Înainte ca specialiștii să se pună de acord, arhitectul Germain Soufflot a declarat că pantele movilei Chaillot sînt prea înclinate pentru ca vîrful să poată suporta un edificiu, oricare ar fi fost el. Trebuia, deci, aplatizat. O muncă fantastică, executată în anul 1774.

După cîteva luni, parizienii nu mai recunoșteau peisajul. Colina se micșorase cu 16 metri, iar pămîntul de prisos fusese aruncat alături de Marele Bulevard. Soufflot ar fi vrut ca modificările să fie și mai mari. Dar revoluția izbucnise și nu mai era momentul pentru decapitat coline.

Anii au trecut și în 12 februarie 1806 Napoleon I a decretat ridicarea, în cinstea Marii armate, a unui monument de proporții gigantice, ce urma să fie amplasat în Piața Bastiliei. Un an mai tîrziu, ministrul de externe, Nompère de Champagny (1807 - 1811) a însărcinat o comisie de sculptori și arhitecți să se pronunțe asupra planului și locului viitorului edificiu. Ultima dintre propuneri, bariera Chaillot, i s-a părut împăratului ridicolă, deoarece monumentul prin care el visa să perpetueze memoria soldaților săi nu putea fi construit „într-un cartier pustiu".

Arhitectul Fontaine[1] a încercat, cu abilitate, să-i sugereze că un edificiu atît de măreț va atrage literalmente centrul Capitalei, un cartier nou și aristocratic ivindu-se repede în jurul lui. Măgulit în orgoliul său, împăratul a acceptat gîndindu-se chiar să ridice pe colina Chaillot un adevărat oraș imperial cu „palate pentru 12 regi împreună cu suitele lor".

Locul fusese stabilit; cît despre forma viitorului monument, deși Napoleon voia un arc de triumf, un alt proiect i-a atras — pentru scurtă vreme — atenția: era vorba de un simbol al campaniei din Egipt, un elefant gigantic, care să lanseze apă prin trompă și în care să se afle săli adăpostind trofee militare.

Pahidermul-muzeu i-a entuziasmat pe toți; cîteva zile mai tîrziu s-a decis construirea elefantului în Piața Bastiliei. Primul model de ghips al acestui curios monument a fost descris de Victor Hugo în *Mizerabilii*: era locul unde se adăpostea Gavroche. În cele din urmă, lui Napoleon i s-a părut totuși preferabil un arc de triumf. Și a fost foarte inspirat pentru că greu ne putem imagina bulevardul Champs-Élysées din zilele noastre dominat de un elefant gigantic.

La 15 august 1806, de ziua împăratului, s-a pus prima piatră la temelia Arcului de triumf din Piața Étoile (azi Piața „Charles de Gaulle", pe colina Chaillot). Ar fi trebuit să scriu al *unui* arc de triumf, pentru că încă nu se căzuse de acord asupra formei edificiului; unii îl voiau înalt și ornamentat cu coloane, alții mai lat și decorat cu statui. În 1807, a fost acceptat proiectul arhitectului Jean François Chalgrin. Era și timpul, deoarece temelia începuse să iasă la suprafață.

E drept că și turnarea acesteia mergea greu, fiind întîrziată de veșnice discuții contra-

[1] Pierre François Fontaine (1762-1853) construise deja, împreună cu arhitectul Charles Percier (1764-1838), Arcul de triumf din Piața Carrousel. Bogat împodobit, acesta reamintea arcul ridicat la Roma de împăratul Constantin I cel Mare (306 - 337).

14 iulie 1919; prima și ultima dată cînd monumentul și-a jucat adevăratul său rol de Arc de triumf

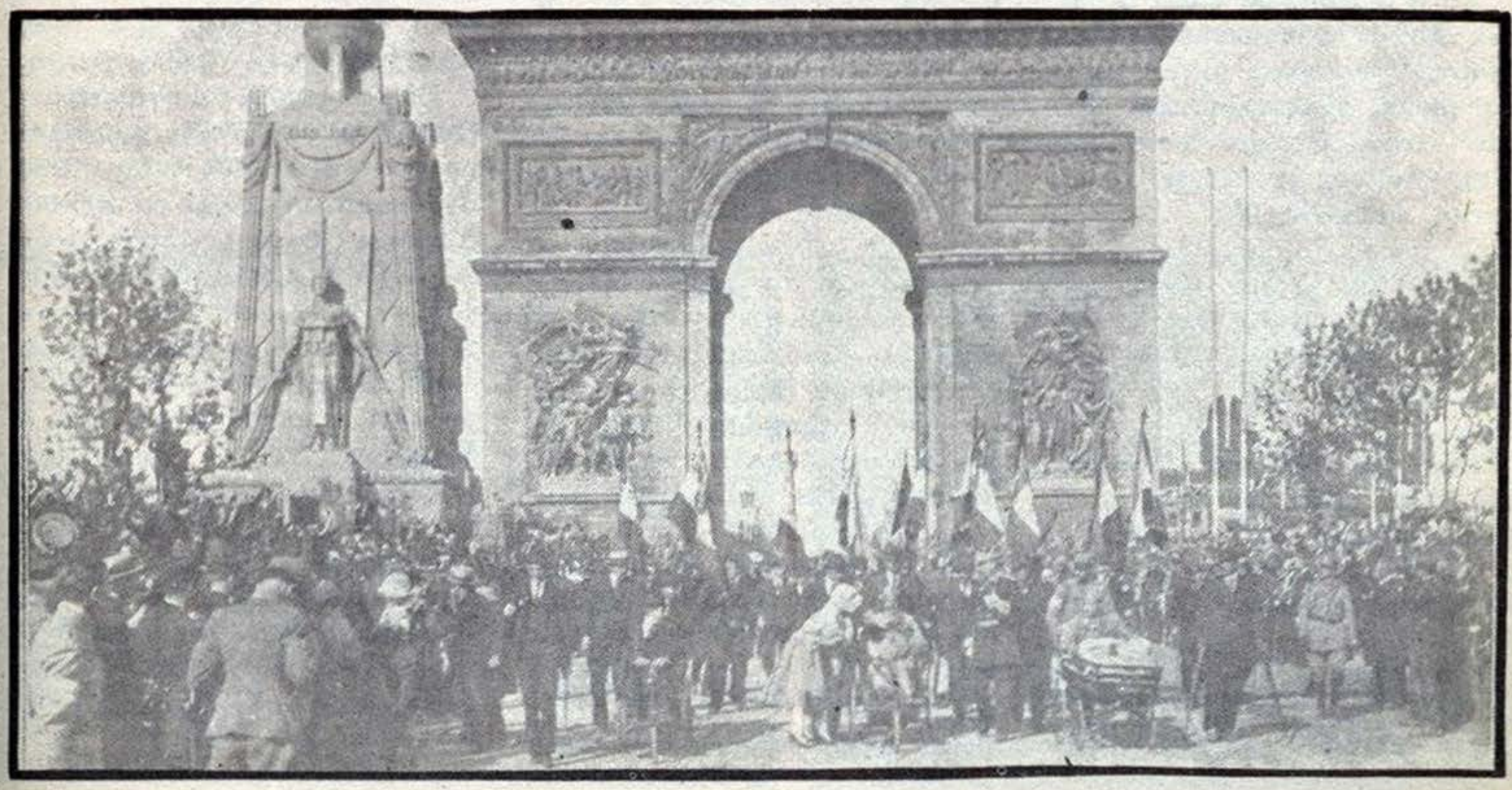

dictorii între arhitecți. După trei ani, lucrările nu înaintaseră cine știe ce; era în 1810, anul căsătoriei lui Napoleon cu arhiducesa de Austria, Maria Luiza, și el ar fi dorit ca Arcul de triumf să fie gata pînă la venirea noii împărătese. Obișnuit să nu se dea niciodată bătut, Napoleon a ordonat să se ridice un simulacru din pînză pictată prinsă în cuie pe un schelet de lemn, ca un decor de operă. În douăzeci de zile, această construcție (avînd aceleași dimensiuni cu edificiul actual) a fost terminată. Pictorul Laffite a executat cîteva desene într-o tehnică ce le făcea să pară basoreliefuri. Printre acestea un Cupidon încercuia casca lui Marte cu o inscripție de tot hazul, la adresa miresei: „Ea va fermeca clipele de răgaz ale eroului". Prețul lucrării s-a ridicat la 511 345,29 franci. A doua zi după primirea oficială a împărătesei macheta avea să fie distrusă.

În timp ce împăratul detronat naviga spre Sfînta Elena, lucrările la vechiul arc s-au întrerupt complet și parizienii se gîndeau să dărîme pilonii imenși. Dar totul a rămas pe loc (minus schelăria) și aceste blocuri de zidărie au căpătat curînd aspectul unor impunătoare ruine. Duminica, vizitatorii se distrau luînd ca amintire cîte o bucățică din monumentul neisprăvit.

La 9 octombrie 1823, Ludovic XVIII a decretat că arcul trebuie terminat și că va fi consacrat războiului din Spania[1], unde ducele de Angoulême tocmai repurtase o victorie neînsemnată. Această idee, deși ridicolă, l-a entuziasmat pe Victor Hugo care a scris: „Înalță-te spre ceruri, al gloriei portal / Cu fruntea sus învingătorul / Să poată trece..."

Cînd a izbucnit revoluția din iulie 1830, arcul se înălțase, arcada era isprăvită și construcția ajunsese la tabulamentul superior.

Imediat după înscăunarea sa, Ludovic Filip (1830 - 1848) a hotărît ca monumentul să-și recapete semnificația inițială și să fie consacrat gloriei armatelor Republicii și Imperiului. La 29 iulie 1836, Arcul de triumf, început în urmă cu 30 ani, a fost în sfîrșit inaugurat. Ceremonia nu a avut nimic grandios. Temîndu-se de vreo manifestație a bonapartiștilor, regele a renunțat la parada solemnă care ar fi trebuit să se desfășoare în Piața Étoile. Inaugurarea a fost făcută aproape pe ascuns, la opt dimineața, de către președintele Consiliului de Miniștri, Adolphe Thiers.

Parizienii au dat buzna să admire uriașul arc înalt de 50 m, lat de 40 și gros de 22. Toată lumea spunea că a costat 9 651 115 franci și, lucru curios, fiecare dintre regimurile care contribuiseră la înălțarea lui cheltuiseră cam aceeași sumă: Imperiul — 3 200 000; Restaurația — 3 000 778; Ludovic Filip — 3 349 623.

Dintre toate basoreliefurile, parizienii au preferat, de la bun început, *Plecarea*, sculptată de François Rude, care curînd a început să fie denumită *Marseilleza*.

Și totuși Arcul de triumf nu era gata. Îi lipsea cununa: un grup statuar care, la rîndul său, a stîrnit multe dispute în rîndul arhitecților. Să fie un vultur înconjurat de mareșali? Franța șezînd pe un leu? Sau patru cai trăgînd un car în care să se afle Patria?

În 1840, cînd urna cu cenușa lui Napoleon, adusă de la Sf. Elena, a trecut pe sub Arcul de triumf, edificiul era decorat cu un grup statuar, reprezentîndu-l pe împărat deasupra unui trofeu înfățișînd capturile de război și înconjurat de însemnele victoriei... Dar nu era decît un model din lemn și ghips improvizat pentru ceremonie...

În timpul celui de-al doilea imperiu (1852 - 1870), baronul Haussmann[2] a trasat cele 12 bulevarde pornind din Piața Étoile și a construit cartierul visat de Napoleon. Din păcate, în timpul războiului franco-prusian din 1870 - 1871, tocmai aici aveau să se instaleze ocupanții. După plecarea lor, parizienii au aprins paie pe Champs-Élysées, „pentru a purifica aerul".

Viața și-a reluat cursul. Pe platforma arcului a fost așezată cu mare pompă *Republica triumfătoare*, sculptată de Alexandre Falguière: un grup statuar din ghips, destul de urît, care a rezistat pînă în 1885 (cînd au avut loc funeraliile naționale ale lui Victor Hugo), dar pe care ploaia și vîntul și-au pus în minte să-l distrugă.

În 1916, s-a produs un incident necunoscut marelui public: în ziua cînd a început atacul germanilor la Verdun, paloșul din piatră ridicat de către personajul aflat în vîrful basoreliefului lui Rude, *Plecarea*, s-a frînt și a căzut. De ce și cum? Nu se știe nici pînă azi. Un trecător a anunțat oficialitățile, care au pus imediat un paravan pentru a ascunde incidentul de ochii superstițioșilor, care-l puteau interpreta ca un semn de rău augur. Apoi, după sfîrșitul primului război mondial, a avut loc o defilare triumfală cînd, pentru prima și ultima oară, monumentul și-a jucat adevăratul rol de Arc de triumf.

Nici o armată nu avea să mai treacă pe sub bolta glorioasă, pentru că, la 28 iunie 1920, în memoria celor 1 400 000 francezi căzuți pe front, acolo a fost depus Soldatul necunoscut[3]. Cîțiva ani mai tîrziu, doi scriitori au sugerat să se simbolizeze, printr-o flacără veșnică, sacrificiul suprem al ostașilor Franței. S-a creat atunci un „Comitet al flăcării", prezidat de generalul Henri Gouraud.

Această flacără nu s-a mai stins niciodată. Nici măcar la 14 iunie 1940, ziua intrării germanilor în Paris.

---

[1] Intervenție a Franței în Spania, ca urmare a hotăririi Congresului de la Verona al Sfintei Alianțe, pentru înăbușirea revoluției burgheze spaniole.

[2] Georges Haussmann (1809-1891), baron, prefect de Sena, a condus marile lucrări care au transformat urbanistica și arhitectonica Parisului.

[3] *Magazin istoric*, nr. 6/1972.

...şi Turnul Eiffel

În 1832 se năştea în Franţa, la Dijon, unul dintre cei mai străluciţi ingineri ai săi, pe nume Gustave Bonikausen.

S-ar putea ca acest nume să nu spună nimic nimănui. Totuşi, el a aparţinut unui om pe care multă lume l-a cunoscut şi admirat. Lui i se datorează poduri concepute cu îndrăzneală, structura metalică a Statuii Libertăţii şi un turn, înalt de 300 m, ridicat în inima Parisului. Şi dacă nu cunoaşteţi un turn cu denumirea de Bonikausen la Paris motivul este simplu. Bonikausen îşi semna timid operele cu un pseudonim, luat încă din adolescenţă: Gustave Eiffel.

Micul Gustave era fiul unui negustor. Venit de tînăr în Capitală a obţinut, în 1855 cînd şi-a terminat studiile superioare, o diplomă cel puţin ciudată pentru un viitor constructor de poduri: aceea de inginer chimist. Dar, curînd, a abandonat eprubetele pentru a deveni asistentul unui celebru inginer specializat în utilaje de căi ferate, Nepveu. La scurt timp, Gustave Eiffel a dovedit că era înzestrat cu calităţi puţin obişnuite. Conducînd, la 26 ani, lucrările pentru construirea marelui pod metalic de la Bordeaux, el a depăşit toate greutăţile ivite în decursul lucrului cu o măiestrie care a stîrnit admiraţia. Imediat i s-au încredinţat alte lucrări importante.

Pe vremea aceea pilonii pentru poduri se făceau din fontă. Lui Gustave Eiffel, fonta i s-a părut greoaie şi inestetică şi a folosit fierul. Prin această inovaţie el a realizat piloni mai uşori, din bare încrucişate.

Renumele său a făcut înconjurul lumii; timp de 30 ani, a primit de peste tot cereri de avizare a unor proiecte de poduri, viaducte sau de armături uriaşe. Cineva l-a poreclit „inginerul universului". În 1884, cînd i s-a cerut să unea - că, la Garabit, în Franţa, două lanţuri de munţi despărţiţi de valea adîncă a rîului Truyère, era în culmea gloriei. El s-a pus pe treabă şi a construit un viaduct uimitor, lung de 564 m şi înalt de 122. Pentru a da o idee cititorilor despre acest pas ameţitor, un ziarist al vremii scria: „Podul de la Garabit este atît de înalt, încît pe sub el ar putea trece cu uşurinţă Catedrala Notre-Dame cu turnurile ei şi cu coloana Vendôme deasupra, în chip de paratrăsnet".

Lumea întreagă a crezut atunci că Gustave Eiffel, care împlinise 54 ani, şi-a încununat opera. Cînd guvernul a anunţat că, în 1889, va avea loc o mare expoziţie în cinstea centenarului Revoluţiei, nimeni nu putea să prevadă că aniversarea avea să dea „inginerului universului" prilejul de a se depăşi. „Această expo-

Turnul Eiffel vizitat de parizieni în ziua inaugurării lui

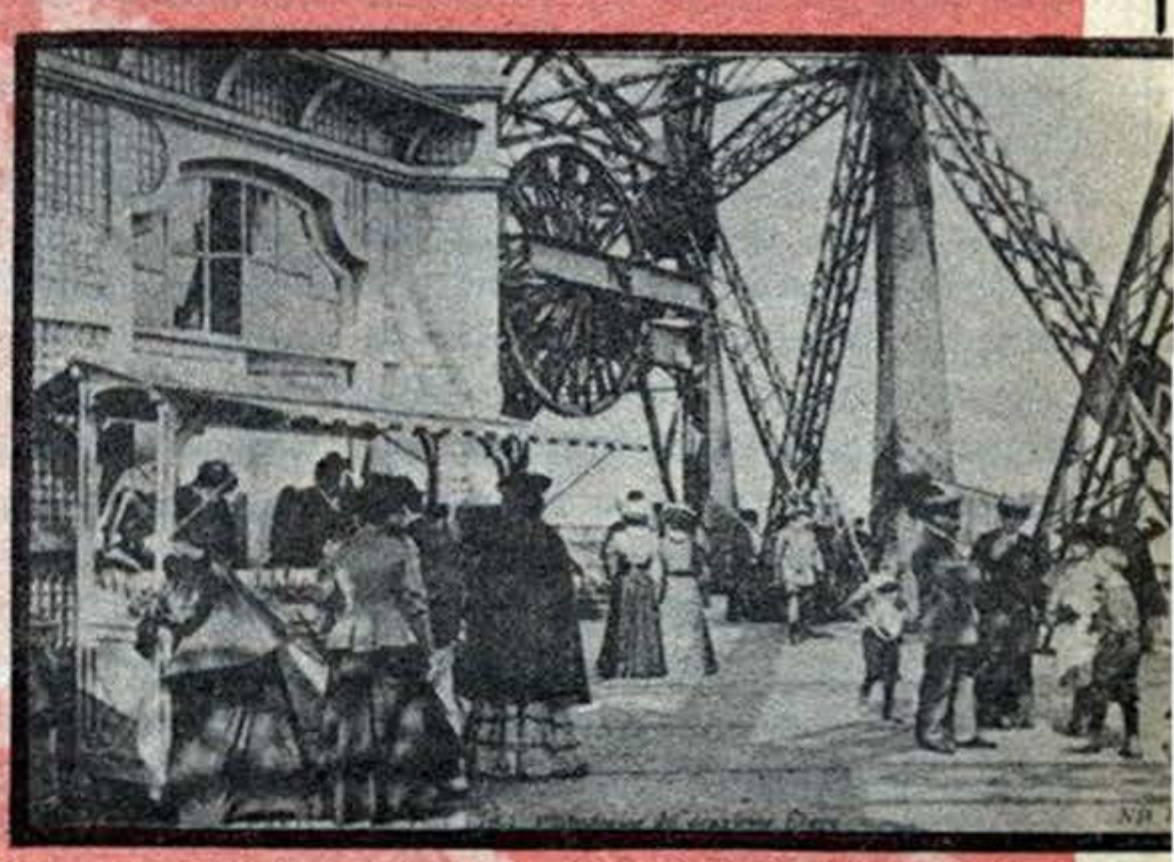

ziție care sărbătorește nașterea Franței moderne — se spunea în stilul pompos al epocii — trebuie să fie un fel de apoteoză a metalului și a mașinii, cele două simboluri ale victoriei noastre asupra obscurantismului..."

Un comitet a căpătat misiunea de a concretiza ideea. Numeroși arhitecți au prezentat tot felul de proiecte. Unul preconiza construirea unui turn în formă de ghilotină pentru a aminti de Revoluție, un altul a propus ridicarea unui turn-stropitoare, care în timpul perioadelor de secetă, să arunce apă peste tot Parisul. Atunci s-a prezentat și Gustave Eiffel cu ideea de a construi un turn, în întregime metalic, înalt de 300 m, ca simbol al spiritului uman. Organizatorilor, proiectul li s-a părut o aberație. Umbra lui ar fi acoperit toată Capitala și prima rafală de vînt l-ar fi răsturnat peste Paris; fără doar și poate, „inginerul universului" îmbătrînise și nu mai avea simțul realității.

După cîteva săptămîni, Gustave Eiffel și-a reluat inițiativa, aducînd de data aceasta o primă schiță a turnului la care visa. Ministrul comerțului a fost cucerit pe loc de planul inginerului și și-a dat asentimentul. Dar cînd ziarele au publicat silueta viitorului turn, oamenii au început să-l ia în derîdere. L-au comparat cu un sfeșnic, cu un tirbușon, cu un manechin, cu o sperietoare de ciori. Scriitorul Georges-Charles Huysmans a spus chiar că turnul d-lui Eiffel este „un supozitor solitar". Luni de zile, cronicarii, desenatorii și autorii de șansonete l-au ironizat în fel și chip. Apoi s-a anunțat că lucrările pentru punerea temeliilor au început pe terenul denumit Champ de Mars. Brusc, lucrurile au luat o întorsătură mai gravă. Prin redacțiile ziarelor și prin aulele academiilor a început să circule o petiție în care se spunea: „Noi, scriitori, pictori, sculptori, iubitori înfocați ai frumuseții Parisului protestăm cu toată puterea, cu toată indignarea, în numele bunului-gust francez ignorat, în numele artei și istoriei franceze amenințate, împotriva edificării în plin centrul Capitalei noastre a acestui inutil și monstruos turn. Oare cît timp Parisul va mai lua drept bune născocirile baroce și mercantile ale unui constructor de mașini, urîțindu-se și dezonorîndu-se pentru totdeauna?"

Acest text a ajuns pe masa ministrului, purtînd semnăturile a trei sute de persoane (cîte una pentru fiecare metru de turn Eiffel): Victorien Sardou, Sully Prudhomme, Leconte de Lisle, François Coppée, Guy de Maupassant, Charles Gounod ș.a.

Ministrul a transmis petiția d-lui Alphand, organizatorul expoziției, adăugînd următoarea scrisoare: „Vă rog să primiți acest protest și să-l păstrați. Va trebui expus în vitrinele expoziției. O proză atît de frumoasă și de nobilă, semnată de nume cunoscute în lumea întreagă, va atrage negreșit mulțimea și poate o va uimi..."

Bătaia în jurul „odioasei coloane de tablă cu nituri" a continuat. Unele ziare au încercat să transpună cearta pe plan religios, declarînd că Turnul Eiffel era anticlerical..., deoarece urma să aibă 300 m în timp ce Notre-Dame nu avea decît 66. O revistă de științe oculte a prezis, la rîndul său, că acest far nu va fi decît un „ochi malefic".

În acest timp, lucrătorii lui Gustave Eiffel munceau fără să le pese de critici și divagații. În curînd, fundațiile, adînci de 17 m, au fost terminate și primele bare metalice au ieșit din pămînt. Împinși de dorința de a-și bate joc, dar și din curiozitate, parizienii s-au deprins ca duminica să dea o raită prin cartierul cu pricina, „pentru a vedea ce se mai întîmplă cu turnul". Cu fiecare vizită erau tot mai uluiți, deoarece, în ciuda ploii care urma să-l ruginească, în ciuda vîntului care urma să-l dărîme, în ciuda căldurii care urma să-l dezechilibreze, dilatîndu-l, turnul creștea încet dar constant. Camioane trase de cai aduceau continuu piese noi de la atelierul lui Eiffel, unde turnul era oarecum „prefabricat", bucată cu bucată. Calculele lui Gustave și ale colaboratorilor săi erau atît de precise, încît asamblarea tuturor acestor piese se făcea fără nici o dificultate. În aprilie 1888, primul etaj a fost gata, în august s-a început al doilea, iar la 31 martie 1889, adică la mai puțin de doi ani de la baterea primului nit, Gustave Eiffel a înălțat drapelul Franței, în vîrful turnului său.

Pentru inaugurarea oficială, ne spune Christian Guy, care a consacrat o lucrare foarte amuzantă turnului, Gustave Eiffel ar fi vrut să acopere turnul cu o husă pe care președintele Consiliului de Miniștri ar fi urmat să o tragă jos. A fost sfătuit să renunțe deoarece ar fi fost necesari 75 000 metri pătrați de pînză...

Din prima zi a expoziției, vizitatorii s-au repezit să ia cu asalt cei 300 m de fier. Lumea se fotografia la toate etajele, cumpăra *Journal de la Tour*, în care erau publicate numele tuturor cățărătorilor temerari, trimitea verilor din provincie cărți poștale cu imaginea lui și exclama în cor: „Ce minune e geniul uman!"

După izbucnirea primului război mondial, personajul de fier și-a arătat recunoștința salvînd Parisul. „Mobilizat", ca post de radio (Gustave Eiffel personal a finanțat instalațiile), el a captat toate mesajele radiodifuzate în lume. Într-o seară de septembrie 1914, a fost interceptat un mesaj german prin care se anunța că armata lui von Kluck (care se îndrepta în acel moment spre Paris) se va abate spre sud-est. Această informație i-a permis mareșalului Joffre să-l oprească pe invadator.

În 1946, o escrocherie puțin obișnuită a stîrnit amuzamentul Parisului întreg. Într-o bună dimineață, niște negustori olandezi de fiare vechi s-au prezentat la birourile administrației, susținînd că au venit să ia în posesie turnul. Funcționarul, crezînd că are de-a face cu niște glumeți, le-a spus:

— Îl doriți la pachet sau îl consumați pe loc?

Furioși, olandezii au scos o chitanță explicînd că achiziționaseră turnul de la un negustor de rarități. Cu greu au putut fi convinși că fuseseră trași pe sfoară.

ÎN MIJLOCUL POPORULUI ROMÂN — ÎN MIJLOCUL UNOR FRAȚI

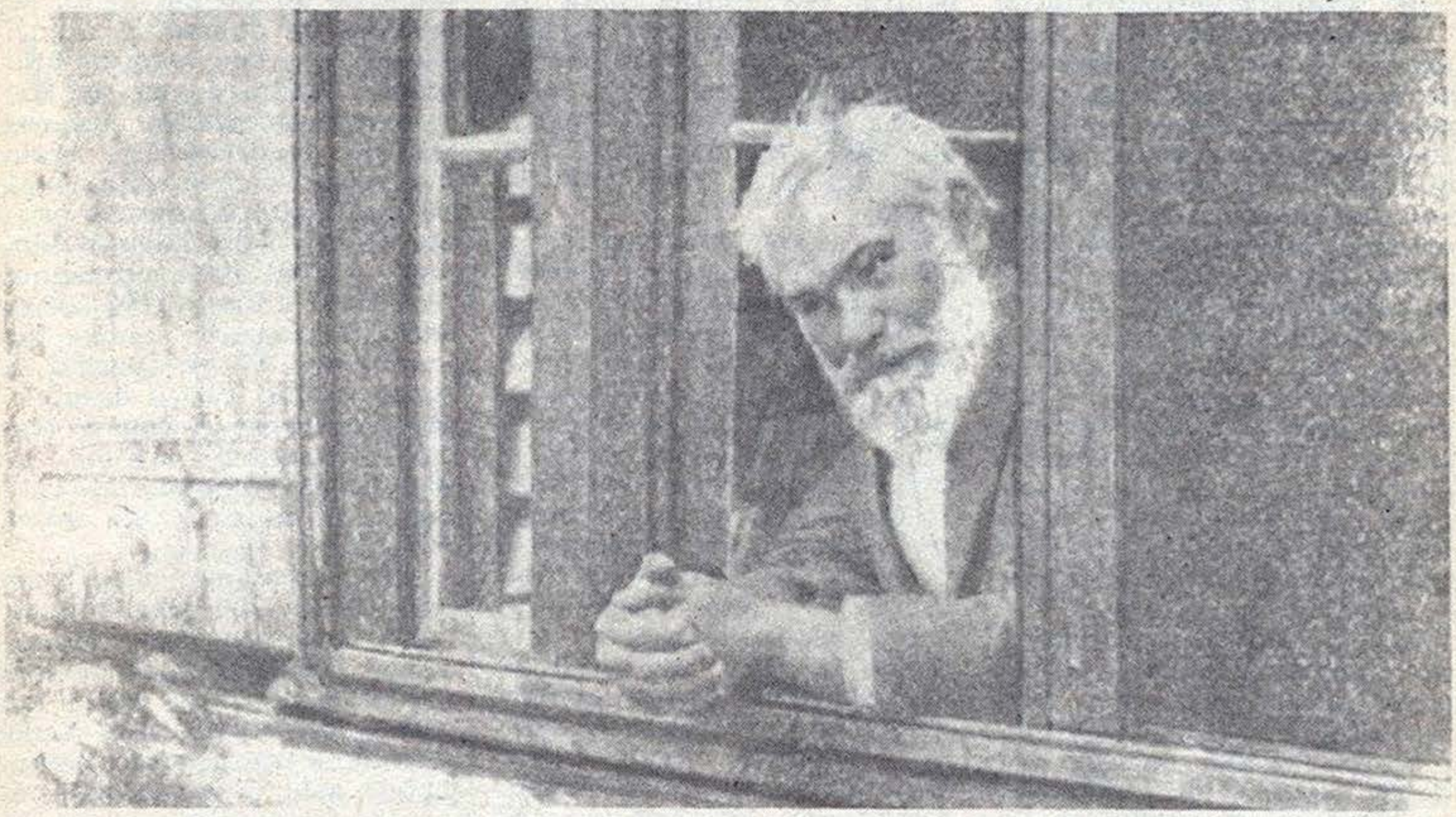

JAN URBAN JARNIK

Timp de o jumătate de secol filologul ceh Jan Urban Jarnik (1848-1923) s-a preocupat de cunoașterea și popularizarea istoriei, culturii și limbii române[1], fiind, din 1879, membru corespondent al Academiei române, membru de onoare al Societății studențești „România jună", din Viena, al ASTREI, al Societății „Inocențiu Clain", din Blaj și al altora. Savantul ceh a vizitat de numeroase ori țara noastră. Bun cunoscător al limbii române, și-a susținut examenul pentru preluarea catedrei de romanistică la Universitatea din Viena, cu lucrarea Importanța limbii române pentru studiul limbilor romanice. A scris și a publicat numeroase articole apărute în Convorbiri literare, Românul din Arad, Gazeta Transilvaniei, Tribuna din Sibiu, Epigonii din Iași, Drepturile femeii, Viitorul românceior, Lumina etc., etc.

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1979.

Prețuirea și dragostea pentru limba română reies și din cuvintele spuse de marele învățat ceh lui Aurel P. Bănuț, în 1915: „Aveți cea mai frumoasă limbă dintre toate limbile romanice... În bogăția frazei și a plasticității nici o limbă romanică nu i se poate compara".

Filologul ceh a militat neobosit pentru cunoașterea și apropierea poporului român de neamul cehoslovac. Cu prilejul vizitei din 1919, în România, Jarnik făcea un apel către români pentru a-i pune la îndemînă „orice fel de informații, fie cărți, fie broșuri sau articole, de prin foi și reviste, fotografii, clișeuri" pentru a le aduna și a scrie lucrări despre națiunea română, „ca și obștea noastră [poporul cehoslovac] să fie lămurită despre România și poporul care locuiește în ea".

Cu ocazia vizitei amintite, a ținut o serie de conferințe. Una dintre ele a avut drept scop, cum remarca Nicolae Iorga, „să arate

care au fost cele nouă prilejuri de întîlnire ale sale cu poporul nostru, de cunoaştere a lui şi altfel decît prin carte, de legare a unor relaţii care-l fac [pe Jarnik] aşa de mult al nostru".

Reproducem, în continuare, cîteva fragmente din conferinţa lui Jan Urban Jarnik, intitulată Relaţiile româno-cehoslovace din trecut şi din viitor, **ţinută în sala Ateneului român, în ziua de 7 mai 1919.**

Am păstrat întru totul particularităţile stilistice din textul autorului. Titlul aparţine redacţiei Magazin istoric, **întreruperile de text fiind marcate prin trei puncte, iar cuvintele introduse de noi prin paranteze drepte.**

I.U.

Cu prilejul petrecerii mele în România din anul 1879 avui parte, la Făgăraş, de un plocon binevenit, primind o carte care se numeşte *Peregrinul transilvan*, scrisă de dl. Codru-Drăguşanu[1], al cărui fiu mi-era cunoscut din vremea studiilor sale din Viena. În carte scria despre călătoriile sale prin Italia, de aici numele „peregrin" şi atunci şi noi, care am venit aici să colindăm România, parcă am putea să ne însuşim tot aceeaşi poreclă, cu deschilinirea [deosebirea], firește, că ne-am numi „peregrinii cehi". Mărturisesc însă că am oarecare îndoieli dacă într-adevăr ni s-ar potrivi acest nume. Pasămite cuvîntul „peregrin" prea mi-aduce aminte de cel latin „peregrinus", care vrea să zică „străin", şi mie nu-mi vine, o zic fără nici un pic de făţărnicie şi de linguşeală, ca între noi şi români să fie vorba de străin, căci, mă rog, ce are a face aici cuvîntul „străin", dacă mie, de cîte ori m-am dus în ţările locuite de români, îmi venea să merg nu la străini, ci la nişte fraţi, de vreme ce cu toţii mă primeau ca atare.

Afară de simţămîntul acesta de frăţie de care mă simt stăpînit de cîte ori am să cercetez nişte oraşe sau sate româneşti, un alt soi de simţămînt mi-umple inima.

Mai deunăzi am primit la scrisori din partea unor tineri care se roagă de mine să-i sfătuiesc, cum să facă, cum să dreagă ca, cît de curînd, să se desăvîrşească în cunoştinţa limbii române, care li se pare din cale afară de simpatică, armonioasă, alcătuind un amestec plăcut de tărie şi dulceaţă. Eu, care tocmai acum 45 de ani, pe cînd petreceam pentru cea dîntîia oară la Paris, avusesem tot acelaşi simţămînt, nu m-am mirat nicidecum de aşa ceva, căci şi mie şi mai tîrziu şi băiatului meu[2] limba română ne căzu din chiar senin tronc la inimă.

Îmi veniră chiar atunci în mînă unele lucrări de treabă, pe care citindu-le, am putut să-mi astîmpăr oarecum setea sufletească; doară una dintre cele dintîi cărţi citite de mine erau *Poeziile populare ale românilor*, date în vileag de Alecsandri; curînd după aceia căpătai cîteva volume din *Convorbirile literare*, cu minunatele basme şi poveşti ale lui Ion Creangă, Petre Ispirescu, Gane, aşa încît, trei ani mai tîrziu, în 1877, am putut să dau la iveală nişte însemnări despre limba basmelor române, întîi nemţeşte, acum cîţiva ani, tălmăcindu-le eu însumi, româneşte, în revista *Ion Creangă*.

Cu toate acestea nu mă simţeam pe deplin mulţumit, ci doream din tot sufletul să petrec o vreme oarecare în mijlocul poporului din care îşi luase obîrşia aceste roade, încîntătoare cu privire atît la limba, cît şi la cuprinsul lor...

Trei ani mai tîrziu, în primăvara anului 1879, va să zică tocmai acum 40 de ani, îmi văzusem visul cu ochii, fiindu-mi dat să petrec lunile mai şi iunie în capitala României.

De atunci trecu vreme îndelungată, ... cînd mi s-a îmbiat binevenitul prilej să mă văd din nou în mijlocul românilor. În luna lui septembrie 1911, Asociaţiunea transilvană pentru literatura şi cultura poporului român, cunoscută sub prescurtarea nemerită de ASTRA, m-a poftit să iau şi eu parte la aniversarea de 50 de ani ai ei, ca membru de onoare, şi atunci simţii din nou simţămîntul acesta înălţător, un fel de evlavie împreunată cu nespusa bucurie sufletească. Acolo avui atunci parte să apuc încă în viaţă pe părintescul prieten al meu Ioan Micu Moldovan [1833-1915, preşedinte al ASTREI între 1893-1901], acolo vedeam cu uimire pe îndrăzneţul Vlaicu zburînd în slavă, acelaşi Vlaicu despre a cărui prăbuşire şi moarte tragică întîmplată cu doi ani mai tîrziu [septembrie] 1913 am citit cu o durere adînc simţită.

Cîteva săptămîni mai tîrziu, luai parte ca delegatul Universităţii cehe din Praga la serbările jubiliare de 50 de ani ale celei din Iaşi, oraşul pe care doream să-l văd, de vreme ce acolo a trăit şi a scris minunatele sale povestiri neîntrecutul meşter al limbii populare române din Moldova, Ion Creangă, pe care, din păcate, în 1879, nu-mi fu dat să-l fi cunoscut tot aşa de bine cum într-acelaşi an cunoscusem la Bucureşti pe Alecsandri, Eminescu, Caragiale, Ispirescu, Hasdeu, Odobescu şi alţii, care cu atîta dragoste şi cu atîta spor au lucrat pe ogorul limbii şi literaturii române.

Acolo, la Iaşi, în Teatrul Naţional, am rostit, românește, cu un simţămînt îndreptăţit de mîndrie, felicitarea Universităţii cehe din Praga, cea mai veche din Europa Centrală, înfiinţată, „pentru fiii patriei", chiar în anul 1348 de împăratul Carol IV, şi ţin minte cît se poate de bine cu cîtă însufleţire aceste cuvinte ale mele fură primite din partea celor ce se înghesuiau în sala ticsită de lume.

Mă aşteptam, firește, că de la 1879 pînă azi se vor fi schimbat multe în Capitală; cu bucurie primii deci propunerea să petrec iarăşi o vreme oarecare într-un oraş care pe drept se porecleşte un mic

---

[1] Ion Codru-Drăguşanu (1818-1884), scriitor român; a participat la Revoluţia din 1848 din Transilvania. A călătorit, între 1835-1843 în Europa, lăsîndu-ne descrierea celor văzute în lucrarea *Peregrinul transilvan* sau *Impresii de călătorie*.

[2] Hertvik Jarnik, directorul Bibliotecii naţionale din Brno, cunoscător, de asemenea, al limbii române. În 1919, l-a însoţit pe tatăl său în ţara noastră, ţinînd şi el o conferinţă despre relaţiile româno-cehe.

Paris din răsăritul Europei. De bună seamă mă foloseam chiar în 1911 de prilejul oferit şi mă repezeam la Bucureşti, să văd cît au crescut, cît s-au înfrumuseţat; mi s-a spus însă că în curînd are să se serbeze jubileul şi al Universităţii din Capitală; mă lăsai deci de propusul meu în nădejdea celor ce aveau să vină.

Văzînd însă că lucrurile s-au amînat şi neputîndu-mi înfrîna nerăbdarea, m-am rugat de un prieten să binevoiască de a-mi trimite o serie de ilustrate ale clădirilor celor mai însemnate; frumoase au fost, nu-i vorbă, şi ele; mărturisesc însă că realitatea este şi mai frumoasă, întrecîndu-mi de mult aşteptările.

Şi cum să nu se fi schimbat în vreme de 40 de ani oraşul, devenit în răstimp capitala unui regat puternic, dacă vedem că în vreme de cinci ani s-a schimbat faţa unei părţi mari a lumii, prăbuşindu-se tronurile şi năruindu-se nişte împărăţii puternice, pe ale căror ruine s-au alcătuit state noi, ale unor popoare care, din asuprite ce fuseseră mai înainte, se făcură de sine stătătoare şi se bucură acum şi ele de un loc bun la soare...

Cu drept cuvînt ne simţim înălţaţi în suflet astăzi, păşind înaintea d-lor voastre, căci în persoanele noastre parcă ar fi vorbind întregul neam cehoslovac; vorbim nu numai d-lor voastre şi celor de aproape pe ai d-voastre de acasă, cărora poate o să le povestiţi despre cele petrecute aici, ci întregului neam român; locuitorilor de prin oraşe, cu Bucureştii şi Iaşii în frunte, şi celor de la ţară care, în nişte vremuri de asuprire ce se asămuiesc celei prin care am trecut şi noi, au ştiut să păstreze pentru nişte vremuri mai priincioase comoara neştirbită a limbii şi a caracterului moştenit din moşi-strămoşi...

Venim în ţara românească ca nişte soli, cu scopul să vă [în]tindem mîna frăţească, să vă propunem o alianţă de la popor la popor şi de la stat la stat, care numai folos poate să aducă amînduror neamurilor care din norocire n-au interese care să dee pricină de pizmă şi de ceartă.

DRUMURI MEDIEVALE AFRICANE

(Urmare din p. 51)

roase manufacturi şi asociaţii de fierari, meşteri în prelucrarea sării, mineri, berari, producători de leacuri, despre care cronica din Kano ne spune că existau în ţară încă înainte de venirea migraţiei Haoussa şi că exploratorii din sec. XIX i-au găsit în plină înflorire. Kano excela în primul rînd în industria cuprului, în ţesături, coloranţi şi apretarea stofelor de diverse calităţi. Se găseau aici însă şi corporaţii de sculptori în lemn, de giuvaergii în argint şi alamă etc. Aceste grupări locuiau în cartiere spcciale. În pieţele din Kano şi Katsina, organizate zilnic, soseau negustori din ţările arabe, din Europa şi Asia. Neguţătorii locali erau renumiţi pentru cinstea lor; dacă mărfurile aveau defecte, regulamentul pieţii îi obliga să le scoată din vînzare. Aceşti comercianţi nu ignorau legea ofertei şi a cererii; ei nu ezitau să retragă de pe piaţă o parte din mărfurile lor, să le stocheze, aşteptînd un moment mai potrivit.

Musafirul — un dar divin

Încă din sec. XIII, localităţile Tombouctou şi Djenné fuseseră oraşe gemene. Tombouctou era portul [pe Niger] al deşertului. El nu dispunea de resurse minerale proprii, dar era în contact direct cu Sahara — de unde primea pînă la 50 000 încărcături de sare pe an — şi, uneori, chiar cu Europa. Florentinul Benedetto Dei atinsese, în 1470, Nigerul: „Am fost la Tombouctou, scria el... Se fac aici multe afaceri, vînzîndu-se draperii mari, serj şi stofe, produse în Lombardia". Djenné, situat pe Bani, afluentul Nigerului, a jucat rolul de producător şi colector de articole, schimbate apoi contra produselor transsahariene sau difuzate prin tot vestul african: bare de aur, piei, plumb şi brăţări de marmură, antimoniu pentru machierea ochilor, indigo, panere cu nuci de cocos, bare de fier, peşte, cuverturi, curmale, mii de cuburi de sare foarte albă, fără urmă de silicat, sclavi etc.

Negustorii din Djenné erau pricepuţi oameni de afaceri, cu reprezentanţi în numeroase centre de cumpărări şi vînzări. Comis-voiajorii îşi informau patronii asupra fluctuaţiilor preţurilor, primind un comision pentru tîrgurile încheiate. Personal calificat şi specializat pe produse trecea prin case, pentru a propune eşantioane. Sosirea caravanelor declanşa o adevărată febră. Nu lipseau nici fraudele.

Transporturile pe apă erau organizate pe scară largă. Marea pirogă djenneană construită din plăci de lemn legate cu coarde solide de cînepă, pe care se îngrămădeau pînă la 30 tone de marfă, era echivalentul unei caravane de două sute de cămile. Mărfurile erau aranjate în funcţie de fragilitatea lor; un anumit spaţiu era amenajat pentru pasageri. Djenné ducea o viaţă strălucitoare, casele bogătaşilor avînd terase luxoase şi răcoroase. Negustorii invitau adesea prietenii sau rudele, ca şi pe călătorii aflaţi în trecere, potrivit principiului ospitalităţii: „Musafirul este un dar de la Dumnezeu". Femeile erau şi ele prezente. Probabil că pentru ele se ardea atîta tămîie şi se răspîndea atîta esenţă de roze, încît te ameţea din clipa în care treceai pragul. Se mîncau nuci de cocos, se consuma o mîncare din berbec gras sau din porumbei, se degustau curmale delicioase, plăcinte cu brînză şi prăjituri cu miere, în care timp erau ascultate cancanurile oraşului, cugetările învăţaţilor sau, pur şi simplu, noutăţile din Kano şi Ciad, Maroc şi Tripoli. Nu e de mirare că un călător al epocii scria: „Djenné este unul dintre cele mai mari tîrguri din lumea musulmană".

În româneşte de
Monica ANDONE

POŞTA — DE LA CIRUS LA FRANKLIN

Transmiterea unor ordine sau instrucţiuni ale autorităţilor în diferitele regiuni ale unor state, cu ajutorul unor curieri, îşi au originea în Egipt şi Mesopotamia (mileniul II î.e.n.). O atestare scrisă a ceea ce denumim azi poştă aflăm în lucrările lui Herodot[1] (cca. 484-425 î.e.n.) şi Xenofon (430-355 î.e.n.). După Herodot, Cirus II (559-530 î.e.n.) a înfiinţat pe şoselele persane staţii de poştă, alcătuite din curieri călări, care transportau corespondenţa în întregul imperiu. Acelaşi istoric afirmă că numai între Capitală — Persepolis — şi ţărmul Mării Egee funcţionau 111 asemenea staţii, situate la o distanţă de o zi de drum călare. Acest serviciu era rezervat exclusiv monarhului şi înalţilor demnitari. După mărturia celor mai mulţi scriitori ai antichităţii, mesageri speciali, însărcinaţi cu transmiterea corespondenţei, au existat, în aceeaşi perioadă, şi în statele greceşti: Sparta, Atena, Corint, Macedonia etc.

Romanii şi-au organizat un serviciu permanent şi regulat de comunicare a ştirilor şi a instrucţiunilor autorităţilor prin instituirea, pe şosele, în locuri fixe, a unor staţii înzestrate cu curieri şi cai, denumite *positi*, de unde a derivat şi cuvîntul poştă. Sub Caius Iulius Caesar (100-44 î.e.n.), serviciul de poştaşi călări, între Galia, de curînd cucerită, şi Roma, funcţiona cu regularitate. În acest sens, sînt citate două scrisori ale lui Cezar, trimise din actuala provincie franceză Bretagne, către Cicero, la Roma, care au ajuns la destinatar după 26 şi, respectiv, 28 zile. În timpul primului împărat, Octavian August (27 î.e.n.-14 e.n.), staţiile poştale au căpătat o şi mai mare amploare, fiind dotate cu cîte cel puţin 20 cai, cu cîteva care, precum şi cu meseriaşi: potcovari, rotari etc. Acest serviciu era rezervat numai corespondenţei oficiale. Separat, au apărut şi „companii" particulare care transmiteau scrisorile în afara sistemului poştal de stat.

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1975.

După căderea Imperiului roman de apus, în Europa Occidentală, în statul franc, mai întîi Clovis I (481-511), iar apoi Carol cel Mare (768-814), au încercat să refacă sistemul roman al poştei, dar el n-a funcţionat decît în timpul domniei lor. În Imperiul roman de răsărit şi apoi în cel bizantin, transmiterea corespondenţei după modelul roman s-a menţinut; el a fost preluat şi de către arabi, încă din sec. VII e.n.

În evul mediu, un serviciu destul de bine organizat a fost cel practicat de mănăstiri, bresle şi universităţi. În Franţa, Ludovic XI (1461-1483) a organizat o „poştă regală", pentru corespondenţă oficială, transmisă prin curieri călare, după modelul roman. Regele permitea şi vasalilor săi să transmită scrisori pe această cale, după ce însă el însuşi le citea. În timpul lui Henric III (1574-1589), mesagerii regali au fost autorizaţi să transporte nu numai corespondenţă, ci şi pachete pentru particulari.

Poşta a cunoscut o dezvoltare notabilă în oraşele germane încă din sec. XIII. Reţeaua de transmitere a corespondenţei era asigurată de bresle ale poştaşilor, organizate în fiecare mare aşezare, prin curieri care duceau scrisorile din Germania în Austria, Italia, Ţările de Jos, ajungînd pînă în Rusia. La sfîrşitul sec. XV, compania condusă de familia Taxis a întreprins o organizare centralizată a poştelor în Germania; în anul 1500, Francisc Taxis a primit din partea împăratului titlul de căpitan şi maestru al poştelor. Patru ani mai tîrziu, compania Taxis a organizat un serviciu regulat de primire şi distribuire a corespondenţei între Germania, Franţa, Spania şi Ţările de Jos, pentru ca, în secolul următor, să-şi extindă serviciile poştale şi în Italia.

În Spania, primele bresle de poştaşi s-au constituit în sec. XIII, dar transmiterea cu oarecare regularitate a scrisorilor a început

să se facă de-abia la sfîrșitul sec. XV. Cîteva decenii mai tîrziu, după încoronarea lui Carol Quintul ca împărat al Sfîntului imperiu roman de naţiune germană (1519), compania Taxis a absorbit și serviciile poștale din Spania. În Anglia, în timpul lui Eduard III (1327-1377), este atestată transmiterea corespondenţei prin curieri călări în interiorul ţării, pentru ca Iacob I (1603-1625) să înființeze și un serviciu poștal pentru Europa.

Încă din primele decenii ale sec. XVII, dezvoltarea impetuoasă a comerţului, meșteșugurilor și manufacturilor a dus la creșterea numărului de scrisori între întreprinzători, care se adăuga corespondenţei oficiale. Aceasta a impus o circulaţie mai rapidă și mai regulată a serviciilor poștale. În Franţa, în 1622, în timpul domniei lui Ludovic XIII (1610-1643), s-au deschis birouri din care curierii veneau și plecau în zile dinainte fixate, iar funcţionarii primeau și distribuiau scrisori, pachete și chiar anumite sume de bani (pînă la 100 livre). Printr-un regulament au fost stabilite tarifele pentru corespondenţă, colete și bani. Întreg sistemul poștal al ţării a fost încredinţat unui administrator general numit de stat. În 1653, la Paris, a fost instituită „poșta mică"; aceasta asigura distribuireascrisorilor, coletelor și banilor numai în Capitală. Către sfîrșitul sec. XVIII, poșta a devenit monopol de stat; în ajunul revoluţiei franceze existau 1 280 birouri poștale, care distribuiau anual 30 milioane scrisori.

În Germania, serviciile poștale ale familiei Taxis au continuat să se dezvolte în sec. XVII și XVIII. După 1750, această companie utiliza 20 000 oameni și zeci de mii de cai.

Poșta a cunoscut un început de organizare în Rusia în timpul domniei împăratului Mihail Romanov (1613-1645). La începutul veacului următor, Petru cel Mare a înființat servicii regulate de curieri călări, care făceau legătura între principalele orașe ale ţării: în 1711, a fost creat un oficiu poștal la Moscova, iar în 1717 un altul la Petersburg.

În Lumea Nouă, primul serviciu care s-a ocupat cu primirea din Europa și trimiterea pe vechiul continent a scrisorilor a fos înființat în 1639 de R. Fairbank, în orașul Boston, capitala coloniei engleze Massachussetts. În 1691, T. Neale a organizat birouri de poștă în principalele porturi ale coloniilor britanice din America de Nord. O jumătate de secol mai tîrziu, în 1737, Benjamin Franklin a creat la Philadelphia un serviciu de transmitere a corespondenţei între coloniile Pensilvania și Virginia, care, în deceniile următoare, s-a extins între toate orașele din America de Nord.

În România, poșta — ivită din nevoia de a fi transmise poruncile domnitorilor — a luat ființă încă din sec. XIV. Curierii domnilor se slujeau de caii pe care locuitorii orașelor și satelor prin care treceau erau obligaţi să-i pună la dispoziţie. Mai tîrziu, pentru acești curieri au fost puse la îndemînă un soi de căruţe mici, denumite *olace*. Existenţa acestor servicii poștale este atestată în scris într-un hrisov dat de Mircea cel Bătrîn în 1399. Domnitorii români întreţineau, de asemenea, o corespondenţă intensă cu monarhii altor state: Polonia, Ungaria, Turcia, Veneţia etc.

În sec. XVI, poșta a fost pusă sub autoritatea postelnicului, membru al sfatului domnesc, care avea și atribuţia ţinerii corespondenţei interne și externe a voievodului. În veacul următor, serviciile poștale s-au înmulţit; au fost create staţii speciale numite *menziluri*, unde se găseau caii și olacele necesare transportului curierilor domnești, dregătorilor și particularilor autorizaţi de domnitor să călătorească cu poșta. Curierii interni erau numiţi lipcani, iar cei externi călărași.

La începutul sec. XVIII, serviciul poștal a fost pus și la îndemîna publicului. În Moldova, cele mai însemnate drumuri de poștă erau: Iași-Bîrlad-Galaţi, care avea legătură prin Bulgaria cu Constantinopolul, și Iași-Hîrlău-Cernăuţi, spre Polonia. În Muntenia: București-Tîrgoviște, București-Pitești-Craiova, București-Giurgiu, cu legături în Balcani. În afară de acestea, existau numeroase drumuri secundare care legau tîrgurile și comunele mai importante din ambele ţări. În Moldova, Constantin Mavrocordat (1741-1743) a hotărît ca statul să suporte cheltuielile pentru curierii domnitorilor, renunţînd la rechiziţionarea cailor de la locuitori. Trei decenii mai tîrziu, Alexandru Ipsilanti, în Muntenia, a luat asupra statului toate cheltuielile de construcţie și întreţinere a staţiilor de poștă. Acestea erau conduse de un căpitan, ajutat de paznici și surugii, plătiţi de stat. Conducerea centrală era încredinţată unui număr de doi căpitani, cu reședinţa în București, care se ocupau cu administraţia, contabilitatea și controlul poștelor în întreaga ţară.

Spre sfîrșitul sec. XVIII, s-au deschis noi trasee carelegau Muntenia cu Transilvania. Serviciul poștal a fost încredinţat unor companii particulare, subvenţionate de stat, care numea pe *hatmanul poștei* (un fel de director general) și recruta *beșlii* (paznicii) și surugii. În 1846, la cererea comercianţilor, s-a înființat primul oficiu poștal din București; aici s-a mutat și Direcţia poștei. În timpul primelor domnii ale lui Barbu Știrbei, în Muntenia (1849-1853) și Grigore Ghica, în Moldova (1849-1853), s-a organizat transmiterea corespondenţei oficiale între reședinţele judeţelor și ale plășilor și comunelor; acest serviciu funcţiona bisăptămînal și era asigurat de dorobanţi călări și vătășei speciali ai comunelor.

Ioan DRAGOMIRESCU

POSTA MAGAZIN ISTORIC

MAGAZIN ISTORIC ÎN BIBLIOGRAFIA TOYNBEE

La cea de-a şasea comemorare a dispariţiei ilustrului istoric britanic A.J. Toynbee, Editura Oxford University Press a publicat lucrarea alcătuită de Fionna Malcolm, colaboratoarea lui de la Institutul regal pentru relaţii internaţionale, unde el a fost foarte mulţi ani director de studii.

Este o bibliografie integrală a operelor savantului, însoţită de indexul a tot ceea ce s-a scris despre autorul monumentalului Studiu asupra istoriei. **În vasta sa lucrare de referinţă, care cuprinde 350 pagini, Fionna Malcolm aşază la loc de frunte interviurile şi fragmentele din lucrările lui Toynbee, publicate de-a lungul anilor de** Magazin istoric. **Comunicîndu-ne preţioasa informaţie,**

familia Toynbee ne-a încredinţat şi ultima imagine fotografică în viaţă a profesorului, împreună cu soţia sa, Veronica Toynbee (autoarea multor studii de politică internaţională care a decedat anul trecut) cu ocazia întrevederii din decembrie 1973, la locuinţa lor din Londra, cu istoricul român Cristian Popişteanu (nr. 1/1976).

CU ALFABET LATIN

În completarea notei În româneşte cu alfabet latin **(nr. 1/1980), VLADIMIR ALEXANDRU, din Bucureşti, ne trimite cîteva informaţii referitoare la tipărituri în limba română cu litere latine din sec. XVII-XVIII. Astfel, în 1677, misionarul franciscan Piluzzi a publicat la Roma un catehism catolic. Un exemplar din această lucrare s-a aflat în colecţiile bibliotecii Santa Congregazione della Propaganda Fide din Roma, iar altul la Biblioteca Naţională din Paris. O copie după acest catehism a fost publicată, în 1875, de Gh. I. Sion Gherea în revista Buciumul român.**

Cu trei decenii înaintea lucrării lui Piluzzi, în 1648, la Alba Iulia apăruse un catehism calvinesc în româneşte cu litere latine. Istoricul Ioan Ursu (nr. 1-2/1981) a prezentat, de asemenea, un manifest al împăratului Leopold I al Austriei, din 1701, tipărit în limba română tot cu caractere latine şi în care suveranul acorda libertatea trecerii de la o religie la alta (ortodoxă, catolică, luterană sau calvină).

DIN TIROL ÎN... TIROL

Prof. PUIU TINĂ NINA, din com. Comoriştе, jud. Caraş-Severin: Citind în nr. 10/1978 despre răscoala ţăranilor tirolezi din 1809 împotriva ocupanţilor francezi, vă comunic cîteva informaţii complementare. În 1810, insurgenţii — conduşi de Andreas Hofer, Iosef Speckbacker, Martin Teimer, Jeremias Eisenstecken — au fost înfrînţi de trupele franceze. Mulţi dintre răsculaţi s-au refugiat la Viena, de unde împăratul Leopold II i-a strămutat în Banat, aflat pe atunci sub stăpînirea austriacă. Aici ei au întemeiat o aşezare numită la început Tyrol Colonia, **iar apoi succesiv Tiroler Dorf, Tiroler Treue, Neu Tirol. S-au aşezat, în total, 162 familii cu 300 persoane.**

Din 1927, localitatea se numeşte Tirol. Multă vreme a circulat Cîntecul lui Andreas Hofer; casele vechi din localitate sînt numite tiroleze; o echipă de dansuri tiroleze activează pe lîngă secţia de predare în limba germană a şcolii generale din comună.

PÎINE GIGANTICĂ

VASILE PAVELESCU, din Mediaş: Citind interesanta incursiune istorică pe urmele cultivării grîului **(nr. 7/1981) aş dori să cunosc unele informaţii despre pîinea care se făcea în ţările române.**

Dintre multele date pe această temă, o informaţie furnizată de călătorul turc Evlia Celebi care, în a doua jumătate a sec. XVII, a străbătut întinse zone din patria noastră. Iată ce povesteşte el despre zaiafetul oferit în 1661 otomanilor de principele Transilvaniei Mihai Apafi, la locul de popas Tîrnava: Aici, craiul Ardealului a dat întregii armate otomane un ospăţ mare, ce nu s-a mai văzut. Cea mai mare parte a bunătăţilor o formau, mai ales, pîinea, turta, pogacea şi un fel de pîine numită ţipău... Au adus patruzeci de pîini albe, fiecare în cîte un car cu doi boi şi fiecare era lungă de douăzeci de paşi, lată de cinci paşi şi înaltă cît statura unui om. Allah ştie că aşa era! În afară de asta, numai Allah cunoştea numărul turtelor mai mici, preparate cu ou, chimen, cuişoare. Umilul de mine am întrebat cum au frămîntat şi au copt aceste pîini şi iată ce mi s-a răspuns: „Aducîndu-se atîtea şi atîtea mii de chile de făină fină, o fac aluat în multe mii de albii şi, pe măsura pîinilor, sapă nişte gropi în felul şanţului de cetate; apoi, foarte frumos, fac foc în ele şi varsă tot aluatul în gropi. Peste aluat presară cenuşe cernută cu sita, iar deasupra ei şi pe delături, îngrămădesc jar. După şapte ceasuri, sting focul şi pun un număr de oameni ca să scoată pîinile din gropi, apoi curăţă cu cuţitele părţile arse şi le duc la locul ospăţului".

SUSPENDARE PENTRU ALINIERE

A. BRAESTER, din Bucureşti, ne relatează împrejurările în care Dem. Dobrescu a fost suspendat din postul de primar al Capitalei (nr. 7/1981): În calitatea sa de primar, Dem. Dobrescu a condiţiona aprobarea construcţiei palatului Societăţii de telefoane, de pe Calea Victoriei de retragerea viitoarei construcţii mai în jos, pe str. Matei Millo, spre a se alinia cu clădirea fostului Teatru Naţional, obţinîndu-se astfel lărgimea străzii. Societatea de telefoane a refuzat satisfacerea acestei condiţii, deoarece ar fi pierdut o parte din teren.

În această situaţie, C. Argetoianu (care era şi ministru de interne) a înscenat o anchetă asupra gestiunii primarului Dem. Dobrescu, suspendîndu-l din funcţie pe durata anchetei.

În timpul suspendării, autorizaţia de construcţie a fost eliberată. După ce a fost începută lucrarea, Dobrescu a fost reintegrat, ancheta negăsind nimic ce să-i impute.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

LIGĂ ANTIREVIZIONISTĂ

Octogenara ZOE C. VASILIU, din Bucureşti, profesoară pensionară: Citind articolele consacrate luptei pentru apărarea independenţei şi suveranităţii naţionale, a integrităţii teritoriale dusă de poporul român în perioada interbelică, sub conducerea Partidului Comunist Român, vă trimit această fotografie care evocă activitatea desfăşurată de secţia Ligii antirevizioniste din comuna Ivești, jud. Galaţi, a cărei preşedintă am fost.

Fotografia a fost făcută în anul 1931, cu prilejul unei întruniri la care a participat ziaristul Victor Bilciurescu, secretar de redacţie la Universul.

NEPLĂCERI REZOLVATE

Abonaţii **ILIE ENACH**, din com. Ovidiu, jud. Constanţa, **DUMITRU GRAVRILUŢĂ**, din sat Cornu, com. Poduri, jud. Bacău, **LIVIA PAVEL**, din Cluj-Napoca şi **GHEORGHE PĂTRA**, din com. Dîmbovicioara, jud. Argeş, ne-au semnalat unele deficienţe în primirea revistei.

Ca şi cu alte prilejuri, am transmis scrisorile Direcţiei generale a poştelor şi telecomunicaţiilor, din cadrul Ministerului transporturilor şi telecomunicaţiilor, care ne-a comunicat, sub semnătura dr. Virgil Schiopirlan, director general adjunct, rezolvarea operativă şi eficientă a sesizărilor.

Mulţumirilor corespondenţilor le alăturăm şi pe ale noastre, cu speranţa că, în viitor, astfel de deficienţe în difuzarea revistei vor fi din ce în ce mai puţine.

PENTRU UN PREMIU

NICOLAE RĂILEANU, din Darabani, jud. Botoşani, după ce ne scrie că la precedenta ediţie a concursului Magazin istoric a răspuns exact la 29 întrebări din cele 30, ne întreabă care este motivul pentru care nu am fost trecut pe lista cîştigătorilor?

Motivul este unul singur: au fost alţi 3 202 concurenţi care au dat răspunsuri exacte la toate întrebările. Şi, chiar de v-aţi fi numărat printre aceştia 3 202, tot nu puteaţi fi trecut din oficiu pe lista cîştigătorilor, numărul răspunsurilor exacte fiind mult mai mare decît numărul premiilor. Drept pentru care — după cum am mai precizat — desemnarea cîştigătorilor s-a făcut prin tragere la sorţi.

CÎŞTIGĂTORI

Publicarea cîştigătorilor concursului Magazin istoric, ediţia I-a 1981, consacrat glorioasei aniversări a şase decenii de la făurirea Partidului Comunist Român, a prilejuit o bogată corespondenţă sosită pe adresa redacţiei, prin care numeroşi concurenţi ieşiţi cîştigători în urma tragerii la sorţi au ţinut să-şi exprime bucuria şi sentimentele de satisfacţie pentru această reuşită. Reţinem cîteva pasaje din scrisorile următorilor concurenţi:

DAN CRIŞAN, din Boboc, jud. Buzău: Fiind un vechi cititor al Magazinului istoric nu mi-a fost greu să găsesc răspunsurile în propria mea colecţie.

NICOLAE TOMOIAGĂ CRIŞAN, din Cluj-Napoca: Mă număr printre cei care s-au bucurat înainte de toate pentru faptul că şi-au îmbogăţit cunoştinţele de istorie şi, apoi, şi pentru cîştigarea unui premiu.

MARIA POPESCU, din Curtea de Argeş: Satisfacţia mea este mare nu atît pentru premiul obţinut, cît şi pentru faptul că am dat toate răspunsurile exacte la acest concurs.

TRUŢĂ GH. VASILE, din com. Bilbor, jud. Harghita: Sînt muncitor forestier, pensionar, am doar şapte clase primare. Am fost pasionat de concursurile iniţiate de revistă în fiecare an, care au contribuit foarte mult la ridicarea gradului nostru de cultură.

Nicolae MINEI

TALON de participare la concursul magazin istoric ediţia a-I-a

CONTENTS (Romanian History) I. CEAUŞESCU Thousand-year Permancnces of the Romanian People ● M. MAXIM The Turkish Press on the August 23 Insurrection ● GH. DAVID The Prince Roman I (1392-1394) ● M. ŞTEFAN Travel Notes in China ● I. COMAN Who was Deceneu ● M. MACCARONE (City of the Vatican) on the XV-th ICHS ● V.A. URECHIĂ The Chronicler Grigore Ureche (1590-1647) ● P. PONI Memoirs (III) ● In Bucharest, 50 Years Ago (IV) ● J.U. JARNIC A Friend of the Romanian People

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. CEAUŞESCU Permanences millénnaires du peuple roumain ● M. MAXIM La Presse turque sur l'insurrection de 23 Août ● GH. DAVID Le Prince Roman I (1392-1394) ● M. ŞTEFAN Voyageant en Chine ● I. COMAN Qui a été Decenée ● M. MACCARONE (Cité du Vatican) sur le XV-e CISH ● V.A. URECHIĂ Le Croniqueur Grigore Ureche (1590-1647) ● P. PONI Souvenirs (III) ● À Bucarest, il y a 50 ans (IV) ● J.U. JARNIC Un ami du peuple roumain

СОДЕРЖАНИЕ (румынская история) И. ЧАУШЕСКУ Тысячелетнее постоянство румынского народа ● М. МАКСИМ Турецкая печать относительно акта 23 Августа ● Г. ДАВИД Роман I (1392-1394) ● М. ШТЕФАН Впечатлния путешествия по Китаю ● И. КОМАН Кто был Деченеу ● М. МАККАРОНЕ (Ватикан) Относительно XV-ом МКИН ● В.А. УРЕКИЯ Летописец Григоре Уреке (1590-1647) П. ПОНИ Воспоминания (III) ● В Бухаресте, 50 лет тому наазд (IV) ● Ж.У. ЖАРНИК Друг румынского народа

INHALT (Rumänische Geschichte) I. CEAUŞESCU Tausendjährige Permanenzen des rumänischen Volkes ● M. MAXIM Die türkische Presse über den Akt vom 23 August ● GH. DAVID Roman I (1392-1394) ● M. ŞTEFAN Reiseeindrücke von China ● I. COMAN Wer war Dezeneus ● M. MACCARONE (Vatikan) über den XV CISI ● V.A. URECHIĂ Grigore Ureche, der Chronist (1590-1647) ● P. PONI Erinnerungen (III) ● In Bukarest vor 50 Jahren (IV) ● J.U. JARNIK Ein Freund des rumänischen Volkes

SUMARIO (Historia rumana) I. CEAUŞESCU Permanencias milenarias del pueblo rumano ● M. MAXIM La prensa turca sobre el acto del 23 de Agosto ● GH. DAVID Roman I (1392-1394) ● M. ŞTEFAN Impresiones de viaje a China ● I. COMAN Quién fue Deceneu ● M. MACCARONE (Vaticano) sobre el XV-° CICH ● V.A. URECHIĂ El cronista Grigore Ureche (1590-1647) ● P. PONI Recuerdos (III) ● En Bucarest, haec 50 años (IV) ● J.U. JARNIK Un amigo del pueblo rumano

ABONNEMENTS : ILEXIM – Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136–137, telex : 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstăşel, Ana Maria Şerbănescu, Marian Ştefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACŢIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti
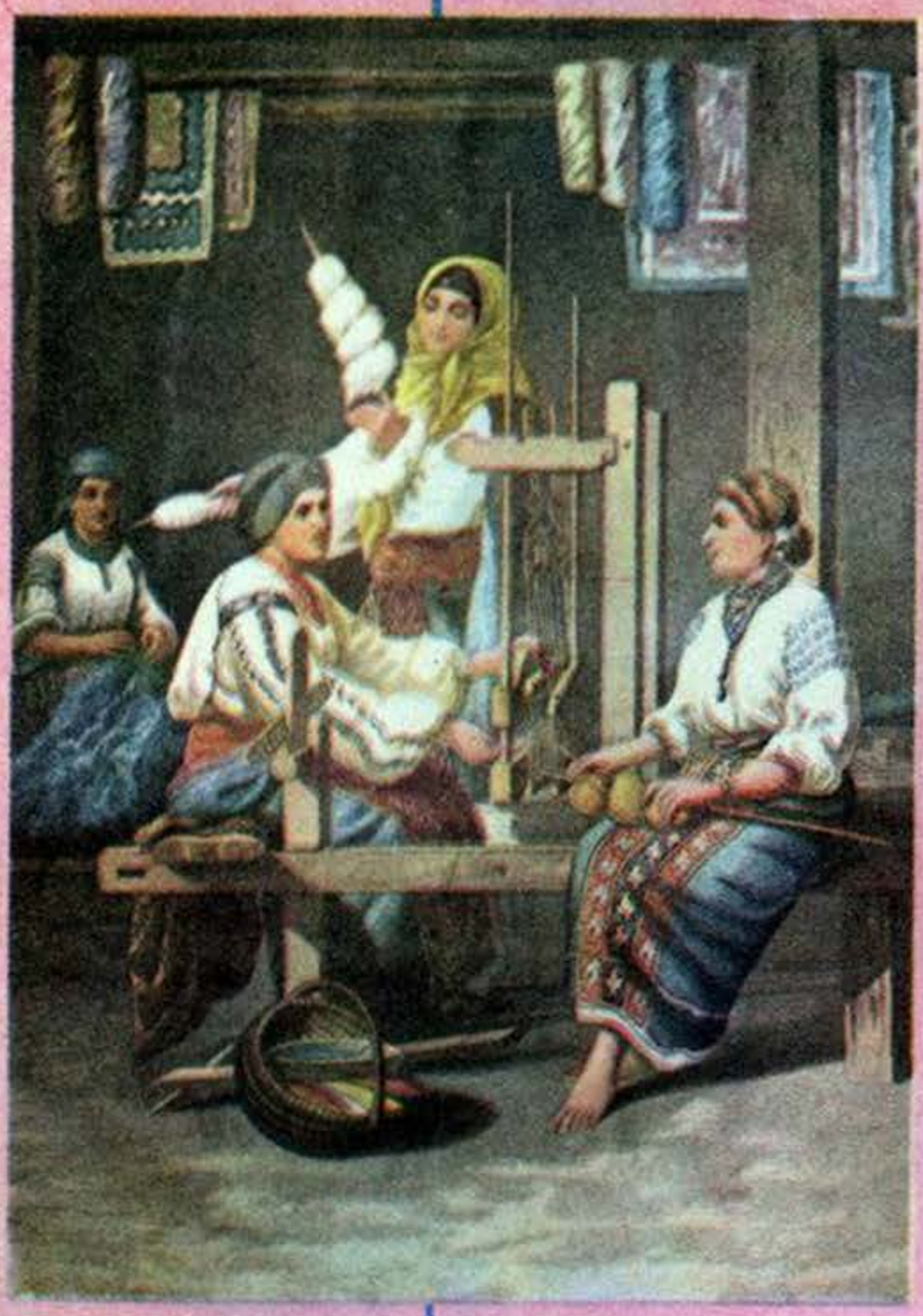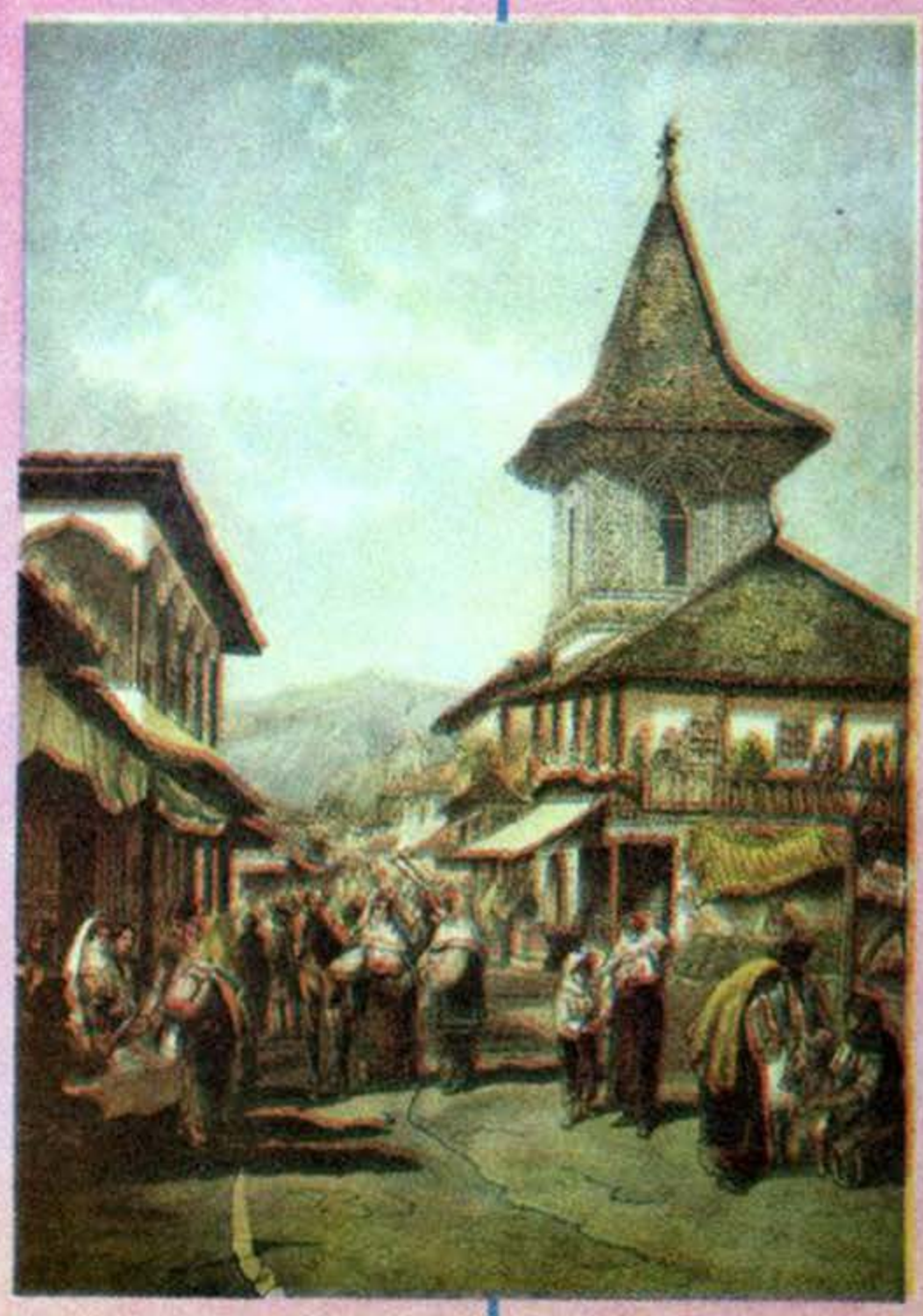
62 427